

ALUMNI

Conference of Graduates

ALUMNI Conference of Graduates

**Zborník príspevkov z vedecko-odbornej konferencie
absolventov štúdia psychológie na FF KU v Ružomberku**

Juraj Holdoš, Petra Lajčiaková, Róbert Ďurka (eds.)

VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku

V roku 2016 vydalo:

VERBUM – vydavateľstvo KU

Hrabovská cesta 5512/1A

034 01 Ružomberok

Recenzenti: doc. PhDr. Jiří Dan, CSc., m. prof. KU

Mgr. Mário Schwarz, PhD.

Editori: Juraj Holdoš

Petra Lajčiaková

Róbert Ďurka

Publikácia vychádza vďaka finančnej podpore Filozofickej fakulty, Katolíckej univerzity v Ružomberku (Fond na podporu vedy č. 11/2015).

ISBN 978 – 80 – 561 – 0335 – 7

OBSAH

NAMIESTO ÚVODU: NAŠA KATEDRA PSYCHOLÓGIE	4
<i>Petra Lajčiaková</i>	
MOŽNOSTI INTEGRÁCIE IMIGRANTOV V SLOVENSKEJ REPUBLIKE.....	10
<i>Barbora Bírešová</i>	
ŠTÝLY HUMORU	21
<i>Róbert Ďurka</i>	
DETI OTCOV VO VÝKONE TRESTU ODŇATIA SLOBODY.....	33
<i>Zuzana Ferenčíková</i>	
PRACOVNÉ KONFLIKTY V KONTEXTE SOCIÁLNEJ ATMOSFÉRY.....	41
<i>Miriama Gerbová, Kristína Račková</i>	
ŠPECIFIKÁ VO VZDELÁVANÍ SOCIÁLNYCH A PSYCHOLOGICKÝCH PORADCOV NA KATOLÍCKEJ UNIVERZITE V RUŽOMBERKU.....	50
<i>Barbora Holíková, Alena Novotná</i>	
DISINHIBIČNÝ EFEKT POUŽÍVATEĽOV INTERNETU V ČASE SOCIÁLNYCH SIETÍ.....	63
<i>Juraj Holdoš</i>	
TEMATIZÁCIA PRÍBEHOV EVOKOVANÝCH VYBRANÝMI TABUĽAMI TEMATICKO-APERCEPČNÉHO TESTU A ICH VZŤAH K ATTACHMENTU	72
<i>Emília Kinská</i>	
VNÚTORNÁ A VONKAJŠIA MOTIVÁCIA K ŠTÚDIU SOCIÁLNEJ PRÁCE A K ŠTÚDIU NA KATOLÍCKEJ UNIVERZITE V RUŽOMBERKU	83
<i>Katarína Kohútová, Angela Almašiová</i>	
ČLOVEK VO VZŤAHU K HUDBE A HUDBA VO VZŤAHU K DUŠI.....	99
<i>Peter Kusý</i>	
REFLEXIA O MORÁLKE – SVÁR MEDZI ROZUMOM A CITOM	110
<i>Petra Lajčiaková</i>	
AKO SA PRIPRAVIŤ NA VLASTNÚ STAROBU?.....	119
<i>Ivana Pavlicová</i>	
NAMIESTO ZÁVERU: PRIESKUM MEDZI NAŠIMI ABSOLVENTMI	131
<i>Juraj Holdoš</i>	

NAMIESTO ÚVODU: NAŠA KATEDRA PSYCHOLÓGIE

Petra Lajčiaková

Katedra psychológie, Filozofická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku

petra.lajciakova@ku.sk

Abstrakt

Prehľadová stať približuje históriu vzniku Katedry psychológie FF KU v Ružomberku od jej začiatkov až po súčasnosť. Prináša stručný prehľad významných medzníkov na ceste jej rozvoja a zároveň opisuje činnosť katedry ako významného vedecko-pedagogického pracoviska univerzity. V závere ponúka možnosti a predstavuje oblasti pre jej ďalší perspektívny rozvoj.

Kľúčové slová: katedra psychológie, študenti, absolventi

Abstract

This review article introduces the history of the Department of psychology at the Faculty of Arts and Letters Catholic University in Ružomberok from its beginnings to the present time. It shortly overviews the important milestones on the path of its development and also describes the activities of the department, which is a major scientific and educational institution of the university. In the conclusion it offers opportunities and introduces areas for its further development.

Keywords: Department of psychology, students, graduates

1 ZAČIATKY

Katedra psychológie Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity vznikla v roku 2005, kedy sa postupne transformovala na samostatné pracovisko z vtedajšej Katedry pedagogiky a psychológie FF KU. Vedením novovzniknutej Katedry psychológie bolo poverená *Petra Lajčiaková*, ktorá je aj v súčasnej dobe vedúcou daného pracoviska.

Po získaní akreditácie pre program v bakalárskom stupni začala katedra v akademickom roku 2006/2007 vzdelávať prvých študentov bakalárskeho štúdia v jednodborovej psychológii, ktorého realizátorom sa hneď od začiatku stala Filozofická fakulta KU v Ružomberku. Štúdium psychológie na univerzite v Ružomberku sa teda v roku 2006 stalo dlho očakávanou skutočnosťou. S odstupom času možno konštatovať, že išlo o významnú fakultnú, ale i univerzitnú udalosť, ktorá predstavovala veľkú dôležitosť nielen z hľadiska mesta, ale i regiónu a tiež z hľadiska ďalšieho rozvoja psychológie na Slovensku.

Prvým garantom štúdia sa stal uznávaný odborník v oblasti psychológie *Jiří Dan*. On a jeho ďalší spolupracovníci svojou odbornou erudovanosťou a predovšetkým osobnou iniciatívou započali výrazný rozmach psychológie na univerzitnej pôde. Dôkazom bol a aj zostáva stále rastúci i pretrvávajúci záujem uchádzačov o štúdium psychológie a rovnako nepochybný rozvoj samotného pracoviska.

Prví študenti magisterského štúdia začali štúdium psychológie na druhom nadväzujúcom stupni s odstupom času, a to až v roku 2011. Pozíciu garanta magisterského štúdia prevzala významná autorita na poli psychológie *Ivo Čermák*. Získaním akreditácie pre program psychológia v magisterskom stupni sa katedra ešte viac zatriktívnila pre záujemcov o štúdium tohto spoločenskovedného odboru – poslucháčom priniesla možnosť kontinuálne pokračovať v nadväzujúcom magisterskom stupni štúdia jednodborovej psychológie.

2 VZDELÁVANIE

Katedra psychológie FF KU v Ružomberku zabezpečuje vzdelávanie študentov v odbore psychológia (3.1.9 Psychológia – spoločenské a behaviorálne vedy podľa Sústavy študijných odborov SR z roku 2002). Katedra má akreditované študijné programy v dvoch stupňoch v študijnom odbore psychológia – denné bakalárske štúdium (1. stupeň) a denné magisterské štúdium (2. stupeň).

Bakalárske štúdium psychológie je zamerané prevažne na všeobecné psychologické disciplíny a základy podporných odborov. Štúdium sa koncentruje na získanie elementárnych psychologických poznatkov a spôsobilostí. Absolvent bakalárskeho štúdia získava ucelený súhrn vedomostí zodpovedajúci súčasným poznatkom psychologických vied a stavu psychologickéj praxe. Cieľom magisterského štúdia v odbore psychológia je pripraviť študentov tak, aby z hľadiska odborných vedomostí, zručností, ale i z hľadiska ich vlastných osobnostných kvalít dokázali na dobrej profesionálnej úrovni pôsobiť ako psychológovia v rôznych odvetviach spoločenskej praxe a vedecko-výskumnej činnosti. Absolvent magisterského štúdia psychológie ovláda poznatky, metódy a profesionálne spôsobilosti potrebné pri odbornej psychologickéj činnosti vyplývajúce zo zákona o psychologickéj činnosti v školskej praxi, priemysle, službách a vo vedecko-výskumnej oblasti. Medzi rozhodujúce charakteristiky našich absolventov patrí ich adaptabilita a flexibilita na pomerne rýchlo meniace sa kontexty psychologickéj práce a schopnosť pružne si osvojiť nové psychologické poznatky a zručnosti. Štúdium psychológie u nás vychádza z tradície zdôrazňovania teoretických a metodologických princípov psychológie ako modernej vedy, vedie študentov k postupnej identifikácii s poslaním psychológa ako predstaviteľa ľudom pomáhajúcej profesie. Vzdelávame v kontexte myšlienky „psychológia je najkrajší spôsob poznávania človeka“. Preferujeme formačno-výchovný osobný prístup. Hodiny sú koncipované teoreticko-prakticky s veľkým

dôrazom na sebakúsenostný zážitok, ktorý je pre budúceho psychológa veľmi dôležitý. Štandardom je využívanie moderných technických pomôcok.

2.1 Psychologické laboratórium

Naša katedra má vybudované psycholaboratórium, ktoré je jediné svojho druhu na Slovensku i v Čechách. Vzniklo v roku 2009 ako výsledok úspešného riešenia trojročného zahraničného rozvojového grantu. Plne vybavené psycholaboratórium slúži ako špeciálny priestor pre zabezpečovanie študijného programu psychológa a rovnako pre potreby psychologického výskumu. Predstavuje moderný otvorený systém s experimentálnymi, demonštračnými a psychodiagnostickými pomôckami spolu s výpočtovou a multimediálnou technikou. V psycholaboratóriu sa nachádzajú pracovné komplety najčastejšie používaných psychodiagnostických testov, ktoré majú študenti pre študijné a výskumné účely k dispozícii. V psycholaboratóriu sa tiež nachádza 25 PC pracovných staníc, na ktorých je možné pracovať pomocou štatistického softvéru SPSS verzia 19.0. Psycholaboratórium je tiež vybavené najmodernejšou technológiou HRV biofeedbackom (emwave2 profesional set) a observačnou miestnosťou so špeciálnym reflexným sklom umožňujúcim aj skryté pozorovanie. Psycholaboratórium svojím jedinečným, technicky špičkovým vybavením a variabilným priestorom slúži jednak na edukačné, tréningové účely, ale i na realizáciu experimentov a pozorovaní.

2.2 Psychologická poradňa

Od roku 2009 začala pri katedre fungovať psychologická poradňa, ktorej služby môžu bezplatne využívať študenti. Okrem individuálnej práce s klientmi v otázkach osobných, vzťahových, rodinných, študijných a pracovných sa v poradni realizuje i skupinové poradenstvo a tiež sa ponúkajú rôzne tematicky zamerané tréningy a kurzy.

Od roku 2012 psychologická poradňa začala vzájomnú spoluprácu s Poradenským centrom KU, ktoré poskytuje komplexné poradenstvo, pomoc a podporu študentom v rôznych životných situáciách.

3 VÝSKUM

Výskumná činnosť na Katedre psychológie FF KU v Ružomberku sa vyznačuje veľkou rozmanitosťou, jej výskumné aktivity prebiehajú v súlade so zameraním a vedeckým záujmom jej jednotlivých pracovníkov. Prevažujúce oblasti výskumu sa v súčasnosti koncentrujú na psychodiagnostiku inteligencie, naratívnu psychológiu, interpretáciu v kvalitatívnom výskume, psychosemiotický prístup v psychológii, psychológiu umenia, psychológiu morálneho vývinu, psychológiu internetu a médií, psychológiu humoru.

Aktuálne medzi najvýznamnejšie riešené projekty na katedre patrí Internetová závislosť a osobnosť typu D (Sociálna inhibícia a negatívna afektivita v kontexte problematickeho používania internetu v populácii univerzitných študentov); Longitudinálne sledovanie vplyvu sociálno-psychologického výcviku na schopnosť zvládania záťaže u študentov pomáhajúcich profesií; Humor a osobnosť typu D; Morálna kompetencia vo vzťahu k vybraným osobnostným konštruktom.

Počiatky katedry i jej nadchádzajúca činnosť sa spája s realizáciou mnohých významných vedeckých a iných odborných podujatí, z ktorých pre ilustráciu vyberáme vedeckú konferenciu Podpora komplexného vývinu detskej osobnosti (november 2006); odborný seminár Diagnostika inteligencie detí a dospievajúcich štandardizovanými testami (september 2007); odborné podujatie Poradenský deň pre pedagógov a psychologov (máj 2008); odborný seminár Spolupráca psychológa a špeciálneho pedagóga v CPPPaP (november 2009); Stretnutie vedúcich katedier psychológie SR (apríl 2010); odbornú konferenciu pre absolventov štúdia psychológie na FF KU v Ružomberku ALUMNI (február 2015); odborný seminár Nové poznatky v oblasti diagnostiky inteligencie detí a dospievajúcich (marec 2015) a ďalšie.

Katedra psychológie má pomerne rozvinutú medzinárodnú spoluprácu prostredníctvom odborných a výskumných kontaktov (De Montfort University, Leicester, UK; University of Konstanz, Germany; University of Zurich, Switzerland; University of Central Lancashire, Preston, UK; Nottingham Trent University, UK; Masarykova univerzita v Brne, ČR). Ďalej stojí za zmienku už roky rozvinutá spolupráca s európskymi univerzitami v rámci projektu Erasmus, pričom každoročne odchádza na zahraničné študijné pobyty alebo pobyty za účelom stáže približne 10 študentov.

4 NAŠI ŠTUDENTI

Osobitosť našej katedry zvyrazňujú i naši výnimoční študenti, ktorých mená nájdeme za mohými zdarnými domácimi, ale i zahraničnými projektmi. Nasledujúca tabuľka ukazuje počty študentov, ktorí na FF KU v Ružomberku úspešne ukončili štúdium psychológie v uvedených akademickom roku.

Tabuľka 1 Prehľad počtu absolventov štúdia psychológie FF KU v Ružomberku

Akademický rok	Počet absolventov	
	bakalársky stupeň (bc.)	magisterský stupeň (mgr.)
2008/2009	29	-----
2009/2010	34	-----
2010/2011	45	-----
2011/2012	32	-----
2012/2013	29	25
2013/2014	33	20
2014/2015	34	20

4.1 Aktivity našich študentov

SAŠAP – Slovenská asociácia študentov a absolventov psychológie

Asociácia zastrešuje študentov a absolventov psychológie na Slovensku, ktorých sa snaží navzájom prepájať, podporuje výmenu informácií, podnecuje odborné diskusie a vytvára priestor pre odbornú spoluprácu na poli psychológie. Medzi členmi výboru opätovne nájdeme našich bývalých, ale i terajších študentov.

Pobočka SAŠAP-u v Ružomberku je mimoriadne aktívna, každoročne organizuje vydarené akcie, spomedzi ktorých treba spomenúť aspoň obľúbené Vianočné trhy alebo populárne Objatie ruší zajatie.

E-mental – elektronický časopis pre mentálne zdravie

Prvé číslo časopisu bolo vydané v roku 2013, pričom za jeho vznikom stoja absolventi a študenti Katedry psychológie FF KU v Ružomberku, ktorí v prevažnej miere tvoria redakčnú radu časopisu na čele s Mgr. Petrom Kusým, našim úspešným absolventom. Momentálne časopis pravidelne vychádza každý štvrtý rok pod záštitou Slovenskej asociácie študentov a absolventov psychológie (SAŠAP). Časopis je registrovaný pod ISSN 1339-4614 v *Slovenskej národnej knižnici* a v zahraničných databázach *Elektronische Zeitschriftenbibliothek (EZB)* a *Direction of Open Access Journals (DOAJ)*. Od roku 2015 vychádza aj v tlačenej podobe.

EFPSA – Európska federácia psychologických študentských asociácií

Európska federácia prepája národné študentské psychologické organizácie predovšetkým prostredníctvom svojich členov zastávajúcich pozíciu národných reprezentantov (Member Representatives) a ich zástupcov (Vice-Member Representatives). Obe pozície úspešne zastupovali a zastupujú naši študenti (Bc. Nika Šablátúrová, Bc. Martin Helik, Bc. Eva Phanvanová).

EFPSA konferencia

Azda najväčším úspechom našich študentov bola organizácia druhého ročníka konferencie Európskej federácie psychologických študentských asociácií (EFPSA), ktorá sa uskutočnila práve na Filozofickej fakulte KU v Ružomberku. Konferencia trvala štyri dni, počas ktorých hostila približne 150 študentov psychológie z celej Európy a tiež renomovaných odborníkov z celého sveta. Garantskú záštitu nad celým podujatím prevzal profesor Robert Roe, ktorý je prezidentom Európskej federácie psychologických asociácií (EFPA). Téma konferencie sa niesla v znamení ľudskej podstaty, dvoch strán jednej mysle.

5 PERSPEKTÍVY ĎALŠIEHO ROZVOJA

Možnosti ďalšieho rozvoja katedry vychádzajú z dlhodobo realizovaných vedecko-výskumných a pedagogických aktivít pracoviska. Zámerom je reagovať na potreby rozvoja odboru a naplňať akreditačné požiadavky vo vzťahu k štúdiu odboru pre výkon profesie psychológa. Do budúcnosti uvažujeme zachovať súčasný počet študentov v oboch stupňoch štúdia a snáď rozšíriť odbor pre doktorandské štúdium. Samozrejmosťou zostáva jasná podpora študentských aktivít, vedecko-výskumnej činnosti členov katedry a poradenských psychologických služieb pre študentov v spolupráci s Poradenským centrom KU.

ZDROJE

Archív Študijného oddelenia FF KU v Ružomberku

<http://www.sasap.sk/category/asociate/casopis>

Interné materiály Katedry psychológie FF KU v Ružomberku

MOŽNOSTI INTEGRÁCIE IMIGRANTOV V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

Barbora Birešová

Pedagogická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

barbora.biresova@umb.sk

Abstrakt

Článok pojednáva o súčasnej integrácii cudzincov. Prináša prehľad dokumentov a zákonov súvisiacich s danou témou. Približuje súčasný stav imigrácie. Bližšie popisuje proces integrácie danej cieľovej skupiny. Približuje oblasti a roviny integrácie imigrantov. Zdôvodňuje potrebu integrácie cudzincov na sociálnej, ekonomickej, občiansko-politickej a kultúrnej úrovni.

Kľúčové slová: imigrácia, integrácia migrantov, cudzinec

Abstract

The article deals with integration foreigners currently in Slovak republic. It provides an overview of integration within countries of Europe Union and documents related with this topic. It refers to current mode of immigration in country. It describes integration of this target group. It discusses about fields and levels for integration of the migrants in to Slovak society. It justifies the need for integration of foreigners in social, economical, civil, political and cultural sphere. It describes the possibility of foreigners applied in society.

Key words: integration, migration, immigration, foreigners, inclusion

1 PREHLAD SÚČASNÉHO STAVU MIGRÁCIE

Migrácia bola súčasťou ľudského života od nepamäti, ľudia sa sťahovali najmä kvôli lepším podmienkam pre život. Tak ako v minulosti, aj teraz sa stáva stratégiou pre zlepšenie kvality života jednotlivcov či skupín. Migrácia ovplyvnila súčasnú podobu nášho sveta, bez presunu ľudí a vzájomného ovplyvňovania sa by súčasný svet nebol natoľko kultúrne rozmanitý (Gallová-Kriglerová – Vylitová, 2007).

V súčasnosti fenomén migrácie predstavuje jeden z najintenzívnejších prejavov globalizačných procesov a stáva sa jednou z hlavných otázok 21. storočia. Približne 200 štátov sveta predstavuje pre migrantov zdrojové, tranzitné alebo cieľové územie. Súčasný pohyb migrantov je vyšší ako kedykoľvek predtým. Keby migranti z celého

sveta vytvorili krajinu bola by po Číne, Indii, USA a Indonézii piatou najľudnatejšou krajinou sveta (Divinský, 2007; Divinský, 2009; IOM¹, 2014a).

Podiel migrantov predstavuje 3.2% z celkového počtu obyvateľov sveta. Podľa štatistík, počet migrantov prekročil 232 miliónov v roku 2013 oproti roku 2000, kedy počet migrantov bol viac ako 175 miliónov a 154 miliónov v roku 1990 (United Nation, 2013). Podľa *Prehľadu medzinárodnej migrácie (International Migration Outlook 2014)* bolo v roku 2013 v krajinách OECD² viac ako 115 miliónov imigrantov, čo predstavuje približne 10% z celkovej populácie týchto krajín (OECD, 2014).

Aj Slovenská republika patrí medzi hostiteľské krajiny. V roku 2013 žilo na Slovensku 71 649 imigrantov, čo predstavuje 1,3% podiel z celkového počtu obyvateľov. V roku 2014 tento počet stúpol o 5 066 osôb (ÚHCP P PZ³, 2014). Z krajín Európskej únie má Slovensko šiesty najnižší podiel imigrantov k počtu obyvateľov. Nižší podiel má len Poľsko (0,15 %), Rumunsko (0,35 %), Bulharsko (0,62 %), Chorvátsko (0,65 %) a Litva (0.75%).

Na Slovensku už dlhodobejšie zaznamenávame rastúci trend migrácie. História slovenskej migrácie je relatívne krátka. Väčší pohyb v našej krajine bol zaznamenaný od roku 1990. Prvým dôležitým míľnikom bolo rozdelenie Československa, kedy sa Slovensko stalo tranzitnou krajinou. V tomto období bol zaznamenaný vyšší počet emigrantov, ale aj imigrantov. Slovensko zaznamenáva väčší počet emigrantov než imigrantov, čo je spôsobené najmä sťahovaním sa za prácou do iných krajín (v rámci krátkodobej, dlhodobej a okružnej migrácie) (Bargerová, 2011). Najväčšiu skupinu imigrantov tvorili obyvatelia Českej republiky. Bolo to hlavne z dôvodu rodinných vzťahov a reštitúcie majetku, ktorá bola umožnená len občanom Slovenskej republiky. Zároveň bolo možné mať dve občianstva, čo sa javilo pre obyvateľov Českej republiky výhodné (Divinský, 2007).

Ďalším významným medzníkom sa stal v roku 2004 vstup Slovenska do Európskej únie (ďalej EÚ) a schengenského priestoru. Od tohto obdobia začal stúpať počet cudzincov v krajine. Znížil sa počet nelegálnej migrácie a počet legálnej migrácie vzrástol. Toto stúpanie je pomalé, systematické a pravidelné, bez ohľadu na zmeny v ekonomickej a pracovnej oblasti. V celku však zaznamenávame nárast počtu cudzincov, preto je potrebné vytvárať vhodné podmienky pre spolužitie rôznorodých skupín obyvateľov (Bargerová, 2011). Nedostatočná integrácia cudzincov do spoločnosti môže spôsobovať opak – sociálne napätie medzi týmito skupinami.

1.1 Definícia základných pojmov

Pre lepšie pochopenie predkladanej problematiky je potrebné ozrejmiť niektoré pojmy súvisiace s migráciou.

---

1 *International organization for migration (Medzinárodná organizácia pre migráciu)*

Migrácia, migrant, imigrant, emigrant, azylant

Všeobecne sa migrácia charakterizuje ako presun jednotlivca či skupiny cudzincov cez hranice štátu na určité obdobie. Pochádza z latinského slova „migratio“, čo znamená presťahovanie. Pri migrácií teda hovoríme o pohybe osôb alebo skupín spojených so zmenou miesta pobytu. Migrant je potom osoba, ktorá mení svoje bydlisko so zámerom zdržiavať sa na území iného štátu dlhšie, a nie z dôvodu dovolenky alebo výletu. J. Jandourek (2001, s. 159) definuje migráciu ako „*pohyb osôb, skupín alebo väčších celkov obyvateľov v geografickom a sociálnom priestore, ktorý je spojený s prechodnou, alebo trvalou zmenou miesta pobytu*“. D. Hening (2007) uvádza, že všeobecne môžeme migráciu generalizovať na základe troch kritérií: lokalizácie, príčiny a časovosti. Z hľadiska kritéria lokalizácie, migráciu rozdeľujeme na medzinárodnú (migrácia medzi štátmi) a vnútornú (migrácia v rámci štátu). Tiež môžeme hovoriť o kontinentálnej a medzikontinentálnej migrácií. Druhé kritérium sa zaoberá príčinami migrácie, a to dobrovoľnosťou a nedobrovoľnosťou. Pod pojmom dobrovoľná migrácia zväčša rozumieme pohyb obyvateľov za prácou, štúdiom alebo z dôvodu rodinných väzkov. Nedobrovoľná migrácia vzniká núteným rozhodnutím odísť z krajiny, napríklad z dôvodov politických, náboženských, environmentálnych a pod. Tretie kritérium časovosti sa viaže k dobe, ktorú imigrant na území hostiteľskej krajiny chce stráviť, či chce v danej krajine ostať permanentne alebo dočasne.

Migrantov rozlišujeme na imigrantov a emigrantov. Emigrant – vystáhovalец, je migrant, ktorý má úmysel odísť zo štátu a usadiť sa v inom štáte. Imigrant – pristáhovalец, je migrant prichádzajúci na územie štátu s cieľom usadiť sa v ňom (EMS⁴, 2014). V slovenčine sa často stretávame s pojmom cudzinec, ako istým synonymom k pojmu imigrant. Podľa zákona 404/2011 o pobyte cudzincov, pod týmto pojmom rozumieme každého, kto nie je občanom Slovenskej republiky.

V rámci migrácie sa stretávame aj so špecifickou skupinou migrantov, ktorú predstavujú azylanti. Žiadateľ o azyl je osoba, ktorá žiada o ochranu štátu, poprípade o doplnkovú ochranu (ochrana pred bezprávím v krajine pôvodu). Na Slovensku majú azylanti dovolený pobyt do doby, kým sa nerozhodne o ich žiadosti (Brnula, 2008, Zákon č. 480/2002 Z.z. o azyle).

Integrácia

Vo všeobecnosti sa integrácia označuje za proces začleňovania človeka do spoločnosti. V rámci problematiky medzinárodnej migrácie, integrácia predstavuje postupné začleňovanie cudzincov do spoločnosti. B. Divinský (2008, s. 14) uvádza exaktnejšiu definíciu: „*Integrácia migrantov do spoločnosti je dlhodobý, multidimenzionálny a dynamický obojstranný proces, založený na recipročnom rešpektovaní práv a povinností imigrantov, ako aj majoritnej spoločnosti*.“. Integrácia sa teda týka cudzích štátnych príslušníkov, ale aj hostiteľskej krajiny. V rámci integrácie sa od hostiteľskej spoločnosti vyžaduje pripravenosť spoločnosti aktívne sa zúčastňovať

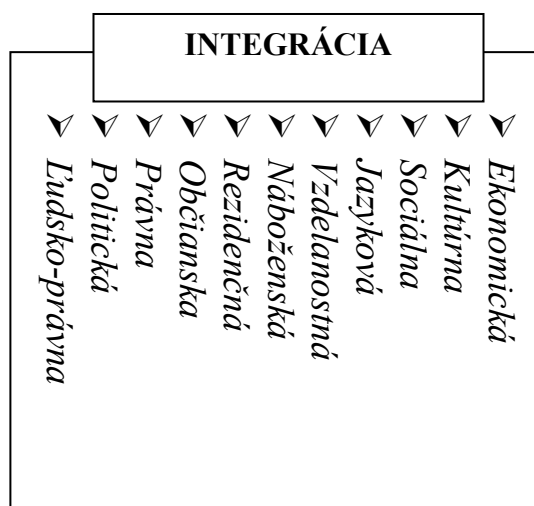
na integračnom procese, zabezpečiť antidiskriminačnú politiku a medzikultúrny dialóg. Hostiteľská spoločnosť zohráva významnú úlohu v integrácii migrantov. Zabezpečuje všetky formálne práva imigrantov, aby mali možnosť zúčastňovať sa spoločenského, ekonomického, politického a kultúrneho života. Aby to bolo možné, je potrebné rešpektovanie, dodržiavanie noriem a hodnôt autochtónnej spoločnosti imigrantmi. Uskutočnenie imigrácie sa teda považuje za obojstranný jav, nie je možná bez spolupráce imigrantov a hostiteľskej spoločnosti. Tento proces sa teda má týkať celej spoločnosti a je ho možné dosiahnuť na základe vzájomnej dôvery, reciprocity a zdieľaným zmyslom pre spolupatričnosť. (Bargerová, 2011; EC⁵, 2003; Hlinčíková a kol., 2014). Za hlavný cieľ integrácie sa považuje sebestačnosť imigranta v kontakte so všetkými verejnými inštitúciami a zariadeniami, ako aj právami v spoločnosti (Divinský, 2008). Z iného pohľadu integrácia znamená aj to, že cudzinci si udržiavajú svoju vlastnú kultúru a zároveň sa úspešne prispôsobujú kultúre spoločnosti, do ktorej sa chcú začleniť (Doná – Berry, 1999).

2 KONCEPT INTEGRÁCIE IMIGRANTOV

Ako bolo vyššie spomínané, integrácia imigrantov je multidimenzionálny proces a skladá sa z viacerých základných komponentov. V odbornej literatúre sa stretávame s rôznymi definíciami dimenzií integrácie imigrantov. Niektorí autori uvádzajú tri základné dimenzie integrácie, napr. R. Bauböck (1994) uvádza ekonomickú, sociálnu a politickú dimenziu, R. Süssmunth a W. Weidenfeld (2005) uvádzajú ekonomickú, sociálnu a kultúrnu dimenziu, a R. Pennix (2005) rozlišuje sociálno-ekonomickú, právno-politickú a kultúrno-náboženskú. Naproti tomu niektorí autori uvádzajú štyri základné piliere integrácie, napr. S. Spencer (2003) uvádza ekonomickú, sociálnu, kultúrnu a politickú. F. Heckmen a D. Schnapper (2003) hovoria o inštitucionálnej, kultúrnej, sociálnej a identifikačnej (sebaidentifikácia s autochtónnou spoločnosťou).

Na základe týchto rôznorodých názorov na dimenzie integrácie môžeme usudzovať, že ide o jav veľmi heterogénny a komplexný. B. Divinský (2008) sumarizuje, že integrácia ako celok sa skladá z rôznych zložiek a reflektuje tak rôznorodosť prijímajúcej spoločnosti a potrieb migrantov. Prehľad jednotlivých zložiek integrácie sa nachádza na Obrázku 1.

Obrázok 1 Dimenzie integrácie imigrantov

Pri integrácii imigrantov je dôležité brať ohľad na všetky uvedené dimenzie. Ako bolo vyššie spomínané, cieľom integrácie je, aby sa z imigranta stala nezávislá osoba, aby sa dokázal začleniť do hostiteľskej spoločnosti a plnohodnotne v nej fungovať. V ekonomickej oblasti to predstavuje najmä možnosť zamestnať sa, aktívne podnikáť, podieľať sa na ekonomickom trhu a mať znalosť o súvisiacich zákonoch. Zameriava sa na prevenciu nelegálneho zamestnania. V sociálnej oblasti sa integrácia týka najmä sociálnych interakcií, začlenenia človeka do spoločnosti, nadväzovania nových kontaktov, ale tiež dostatočnej zdravotnej starostlivosti. Vo vzdelanostnej oblasti, integrácia zabezpečuje pre imigranta možnosť vzdelávať sa, prístup k rekvalifikačným kurzom, a tiež uznanie dosiahnutej kvalifikácie z iných krajín. Čo sa týka jazykovej oblasti, imigranti majú možnosť učiť sa jazyk, zdokonaľovať sa v ňom a naučiť sa tak lepšie dorozumieť s majoritnou spoločnosťou. Pri kultúrnej a náboženskej integrácii majú imigranti možnosť dozvedieť sa o kultúre a zvykoch krajiny, majú možnosť slobodného vierovyznania s rešpektovaním domácej kultúry. Rezidenčná integrácia imigrantov, oboznamuje s možnosťami bývania a s podmienkami trhu s nehnuteľnosťami. Občiansko-právna integrácia súvisí najmä s informáciami ohľadom možností udelenia štátneho občianstva, politickej integrácie umožňuje združovanie, participáciu v rôznych odboroch, spolkoch a politických stranách. Oboznamuje migranta o politickej situácii a politickom štatúte. V neposlednom rade je dôležitou súčasťou integrácie aj ľudsko-právna oblasť, ktorá sa týka najmä predchádzania diskriminácie imigrantov v rôznych sférach a možnosti ako tieto problémy riešiť.

2.1 Modely integrácie

Každý štát si volí spôsob integrácie, podľa ktorého bude postupovať. Model integrácie nemusí byť v každej krajine rovnaký. Jednotlivé modely sa zväčša v praxi

neprelínajú. Stretávame sa s nasledujúcimi typmi modelov integrácie (Divinský, 2008; Hellová, 2008; IOM, 2014d; Süssmunth – Weidenfeld, 2005):

- **Segregačný model**

Segregačný, tiež nazývaný etnicko-exkluzivistický model, umožňuje vstup migrantov zväčša len do jednej sféry v spoločnosti (najčastejšie na trh práce. Je založený na minimalizácii kontaktov. Migrácia je v tomto modeli vnímaná ako dočasná, predpokladá sa, že migranti sa po istom čase vrátia do svojej pôvodnej krajiny. Neočakáva sa integrácia do majoritnej spoločnosti. Tento model sa považuje za silne diskriminačný. Donedávna bol uplatňovaný v Nemecku, Rakúsku a Švajčiarsku. Typický je pre krajiny Perzského zálivu a Japonsko.

- **Asimilačný model**

V asimilačnom modeli sú migranti vnímaní ako rovnoprávni členovia spoločnosti pod podmienkou, že prijmu vzorce správania hostiteľskej spoločnosti. Uprednostňuje sa jednostranný intenzívny proces adaptácie cudzincov do spoločnosti. Migrantom je umožnená rýchla a bezproblémová integrácia, avšak za cenu potlačenia vlastnej kultúry, tradícií. Migrant sa musí prispôbiť prijímanej spoločnosti. Typickým príkladom asimilácie prisťahovalcov je Francúzsko.

- **Integračný model v užšom slova zmysle**

Model individuálnej občianskej integrácie (integrácia v užšom slova zmysle) predstavuje istý kompromis, adaptácia je obojsmerná. Migranti prispievajú k formovaniu spoločnosti, prispievajú k formovaniu kultúry a akceptujú politický rámec. Väčšinová spoločnosť ich rešpektuje a podporuje rôznorodosť, ale majoritná spoločnosť definuje a reguluje pravidlá. Základ pre úspešnú integráciu migranta je osvojenie si jazyka, rešpektovanie hodnôt, právnych a kultúrnych noriem. V tomto modeli a uprednostňuje skôr individuálna občianska integrácia, než skupinové práva migrantov. Integračný model v užšom slova zmysle využíva väčšina štátov EÚ a USA.

- **Multikultúrny model**

V multikultúrnom modeli je plne uznávaná skupinová identita, rôznorodosť a špecifické črty imigrantov a ich kultúry, čím sa v prijímajúcej spoločnosti rozvíja diverzita. Migranti ostávajú odlišiteľní od hostiteľskej spoločnosti, ktorá im môže poskytovať viaceré výhody. V tomto modeli spoločnosť nevytvára nátlak na prisťahovalcov k osvojeniu si kultúrnych vzorcov správania, naopak uznáva rovnosť etnických menšín a legitimitu rozličných kultúr. Štát zabezpečuje integráciu, pričom reflektuje ich odlišný pôvod. Tento model je typický napríklad pre Švédsko, Austráliu či Kanadu.

Každý model je odlišný a prináša svoje výhody a nevýhody. Najčastejšie využívaným modelom je integračný model v užšom slova zmysle. Asimilačný a segregačný model skôr zastiera kultúrnu diverzitu a pôsobí diskriminačne. Naopak multikultúrnemu modelu je vyčítaná prílišná voľnosť, ktorá, ako sa ukázalo v posledných rokoch,

spôsobuje uzatváranie jednotlivých komunit do seba a izoláciu, či až nerešpektovanie noriem hostiteľskej spoločnosti.

3 STAV RIEŠENEJ PROBLEMATIKY V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

Pri integrácii je dôležité brať ohľad na to, kto je a kto nie je integrovateľný. Odborníci neprinášajú jednoznačnú definíciu tejto cieľovej skupiny. Na Slovensku nadobudnutie štátneho občianstva predstavuje formálne zavŕšenie integrácie migranta. Práve preto, cieľovou skupinou integrácie sú imigranti s legálnym povoleným pobytom na Slovensku najmenej jeden rok, a tiež azylanti (Bargerová, 2011; Bargerová a kol., 2012). Komu bude integrácia umožnená, vždy závisí od rozhodnutia hostiteľského štátu.

Integráciu migrantov v súčasnosti na Slovensku zabezpečujú migračné informačné centrá Medzinárodnej organizácie pre migráciu (IOM). Nachádzajú sa v Bratislave a Košiciach a pôsobia tu od roku 2006. Poskytujú bezplatné poradenstvo (právne, pracovné, sociálne) a služby, ktoré pomáhajú migrantom zorientovať sa v slovenskej legislatíve, inštitúciách, na trhu práce, občianskej spoločnosti a venujú sa spolupráci s komunitami migrantov. Okrem toho zabezpečujú aj vzdelávanie aktérov štátnej a verejnej správy v oblasti budovania efektívnej spolupráce a interkultúrnej komunikácie. V súčasnosti vzdelávajú viac ako 440 odborníkov. Tiež organizujú rôzne workshopy a stretnutia k téme sociokultúrnej orientácie. Najnovším projektom sú Poradenské dni One-Stop-Shop, kde migranti môžu na jednom mieste získať komplexné a bezplatné poradenstvo od príslušníkov cudzineckej polície, úradov práce, zdravotných poisťovní a od právnych konzultantov (IOM, 2014b).

S migračnými centrami spolupracujú aj kultúrni mediátori, ktorých úlohou je pracovať s etnickými a kultúrnymi komunitami migrantov v regiónoch Slovenska a nadväzovať kontakty s uzavretými komunitami, ku ktorým je problematické sprostredkovať informácie a integračné služby. Ich ďalšou úlohou je organizovať informačné stretnutia pre migrantov podporujúce komunitný život, medzikultúrnu komunikáciu a integráciu migrantov na trh práce a do spoločnosti vo všeobecnosti. Činnosť Migračného informačného centra sa opiera o širokospektrálnu spoluprácu so združeniami, spolkami, zväzmi, asociáciami i neformálnymi klubmi či skupinami cudzincov dlhodobo žijúcich v Slovenskej republike (IOM, 2014c).

Pri integrácii je teda dôležité, aby imigrant prijal, pochopil a akceptoval spoločnosť, do ktorej prišiel. Politológ G. Sartori (2009) konštatuje, že integrácia je možná len u osôb, ktoré o to prejavia záujem. Občianstvo, ktoré je poskytnuté neintegrovaným imigrantom vedie k dezintegrácii.

3.1 Migračná politika – dokumenty a zákony zabezpečujúce integráciu imigrantov

Aby integrácia mohla plne fungovať (či už v samotnom štáte alebo v jednotlivých migračných centrách), musí byť podložená zákonmi a záväznými dokumentmi. Viaceré dokumenty EÚ ponúkajú všeobecné aj konkrétne opatrenia pre integráciu imigrantov. Nakoľko Slovenská republika patrí medzi členské štáty, vyplývajú z toho rôzne záväzky pri implementácii mnohých noriem EÚ. Jedným z týchto dokumentov je *Haagsky program*, pre posilnenie slobody, bezpečnosti a spravodlivosti v Európskej únii (2004). V tomto programe sa uvádza, že integrácia legálnych migrantov je predpokladom stability a súdržnosti európskeho spoločenstva. Zdôrazňuje, že ide o obojstranný proces a je dôležité vypracovať účinné politiky na miestnej, regionálnej, vnútroštátnej úrovni a v celej EÚ. Na Haagsky program nadväzuje *Štokholmský program* – otvorená a bezpečná Európa, ktorá slúži občanom a chráni ich (2009). V tomto programe sa zdôrazňuje najmä väčšie zapojenie hostiteľskej spoločnosti a prisťahovalcov pri procese integrácie. Rada pre spravodlivosť a vnútorné záležitosti prijala dokument *Spoločné základné princípy pre politiku integrácie prisťahovalcov EÚ* (2005), ako historicky prvý súbor odporúčaní pre členské štáty únie, ako pomoc pri vytváraní integračných politík. Tento dokument uvádza jedenásť princípov, ktoré definujú integráciu, kľúčové prvky, rozhodujúce faktory, podporu interakcie a pod. Európska komisia vydala aj *Príručku o integrácii pre tvorcov politiky a odborníkov z praxe* (EC, 2010). Táto príručka je zameraná na prezentáciu osvedčených postupov pri integrácii a na zvyšovanie informovanosti spoločnosti o migrantoch.

Slovenská republika pri vytváraní integračnej politiky vychádza z dokumentov EÚ. Ústredným dokumentom právnej úpravy migrácie je aj *Ústava Slovenskej republiky*. Migračnú legislatívu tvorí Zákon č. 480/2002 Z.z. o pobyte cudzincov a Zákon č. 283/1995 Z.z. o utečencoch. Dôležitými dokumentmi sú: *Koncepcia integrácie cudzincov v Slovenskej republike* (2009) a *Koncepcia migračnej politiky Slovenskej republiky* (2010). Tieto dokumenty vychádzajú zo *Zásad migračnej politiky Slovenskej republiky* (1993) a viacerých kľúčových dokumentov EÚ. Poskytujú základné informácie o stave migrácie, zabezpečujú dodržiavanie stanovených úloh v súvislosti s migračnou politikou Slovenskej republiky. V roku 2014 bola prijatá nová *Integračná politika Slovenskej republiky*. Definuje princípy, odporúčania, opatrenia integrácie cudzincov aj na lokálnej úrovni (samosprávy, kraje, obce).

Všetky vyššie spomínané dokumenty vytvárajú východiskový rámec pre vytváranie a praktizovanie integrácie imigrantov v krajine.

ZÁVER

Integrácia imigrantov v Slovenskej republike, ako bolo vyššie načrtnuté, má svoje právne aj štátne zakotvenie. Predstavuje to veľmi dôležitú podmienku pre zlepšenie a vyššiu kvalitu ponúkaných možností integrácie. Keďže proces integrácie imigrantov do Slovenskej republiky je stále vo vývoji, uplatňujú sa najmä nariadenia EÚ a OSN. Pri integrácii sa využíva integračný model v užšom slova zmysle, ktorý je sprostredkovaný najmä prostredníctvom už spomínaných One-stop-shop centier v Migračných integračných centrách. Veľký dôraz sa kladie na obojstrannú akceptáciu, teda jednak zo strany cudzincov a jednak zo strany hostiteľskej spoločnosti. Bohužiaľ, ako sa ukazuje podľa rôznych prieskumov (napr. Hlinčíková, M a kol.), v slovenskej spoločnosti stále prevládajú predsudky a stereotypy voči tzv. „inakosti“.

V súčasnosti čelí Slovenská republika vyššiemu počtu imigrantov, čo vyvoláva rôzne diskusie v médiách, tlači či na sociálnych sieťach. Stretávame sa s rôznymi názormi na problematiku prijímania cudzincov. Je veľmi dôležité ako sa k tomu kompetentné orgány postavia a zabezpečia tým vhodné podmienky pre spolužitie.

Kvalitná integrácia cudzincov, môže slúžiť aj ako prevencia voči nežiaducim spoločenským javom, ktoré sa v súčasnom svete vyskytujú čoraz častejšie. Integrácia imigrantov do spoločnosti sa stále viac ukazuje ako potrebná. Je preto vhodné, venovať sa danej téme a zabezpečovať informovanosť verejnosti v tejto oblasti, predchádzať tak diskriminácií, stereotypom, odsudzovaniu a vytvárať rešpektujúce prostredie.

LITERATÚRA

- Bargerová, Z. (2011). Úvod do integrácie migrantov. *Integrácia migrantov na lokálnej úrovni*. [On-line]. 2011, 1. [cit. 03.02.2015]. Dostupné na internete: http://www.cvek.sk/uploaded/files/2011_10_integracna_politika_web.pdf
- Bargerová, Z. a kol. (2012). Vybrané oblasti života migrantov na Slovensku. *Integrácia migrantov na lokálnej úrovni*. [On-line]. 2012, 2. [cit. 03.02.2015]. Dostupné na internete: http://www.cvek.sk/uploaded/files/integracia_bulletin_2.pdf
- Divinský, B. (2008) Integrácia imigrantov: definícia, komponenty a cieľové skupiny. In Bargerova, Z. – Divinský, B. 2008. *Integrácia migrantov v Slovenskej republike. Výzvy a odporúčania pre tvorcov politik*. Bratislava: IOM Medzinárodná organizácia pre migráciu. 2008. 154 s. ISBN 978-80-970012-4-7.
- Bauböck, R. (1994). *The integration of immigrants*. Council of Europe. [On-line]. 1995, 15. [cit. 03.02.2015]. Dostupné na internete: https://www.ihs.ac.at/publications/lib/ihsrp_15.pdf
- Brnula, P. (2008). *Sociálna práca so žiadateľmi o azyl a azylantmi*. Prešov: Akcent Print, 2008. 86 s. ISBN 978-80-89295-10-4.

- Divinský, B. (2007). *Labor market – migration nexus in Slovakia: time to act in a comprehensive way*. Senica: Durlák, 2007. 229 s. ISBN 978-80-89158-17-1.
- Divinský, B. (2009). *Migračné trendy v Slovenskej republike po vstupe krajiny do EÚ (2004 – 2008)*. Bratislava: IOM Medzinárodná organizácia pre migráciu, 2009. 117 s. ISBN 978-80-970274-2-1.
- Doná, G. – Berry, J.W. (1999). *Acculturation and re-acculturation of refugees in the developing world*. London : Cassell, 1999.
- Európska Migračná Sieť. (2014). *Asylum and Migration. Glossary 3.0*. [On-line] 2014. [01.03.2015]. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/glossary/index_a_en.htm
- European Commission. (2003). *Migration and social integration*. Brussel : Office for Official Publication of the European Commission, 2003. 78 s. ISBN 92-894-5273-0.
- Gallová-Kriglerová, E. – Vylitová, R. (2007). *Migranti*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2007. 217 s. ISBN 80-89008-21-6.
- Hellová, D. (2008). Integrácia migrantov. Analýza multikultúrneho modelu vo Veľkej Británii. *Stredoeurópske politické štúdie*. 2008, 10 (2-3). 96-113 s. ISSN 1212-7817.
- Hening, D. (2007). Migrace. *AndropoWEBZIN*. [On-line] 2007, 2 (3). [cit.01.03.2015]. Dostupné na internete: www.antropologie.zcu.cz/migrace
- Heckmann, F. – Schnapper, D. (2003). *The Integration of immigrants in European societies: National differences and trends of convergence*. Stuttgart : Lucius et Lucius, 2003. 261 s. ISBN 3-8282-0181-4.
- Hlinčíková, M a kol. (2014). *Migranti v meste: prítomní a (ne) viditeľní*. Bratislava : CVEK, 2014. 121 s. ISBN 978-80-89345-47-2.
- Iom. (2014a). *Migrácia*. [On-line] 2014. [cit.01.03.2015]. Dostupné na internete: <http://iom.sk/sk/migracia/migracia-vo-svete>
- Iom. (2014b). *Newsletter Medzinárodnej organizácie pre migráciu (IOM) v Slovenskej republike*. 2014, 3. [On-line] 2014. [cit.07.02.2015]. Dostupné na internete: <http://iom.sk/sk/publikacie>
- Iom. (2014c). *Integrácia migrantov*. [On-line] 2014. [cit.07.02.2015]. Dostupné na internete: <http://iom.sk/sk/aktivity/integracia-migrantov>
- Iom. (2014d). *Základné pojmy v oblasti migrácie a integrácie cudzincov*. [On-line] 2014. [cit.03.03.2015]. Dostupné na internete: <http://mic.iom.sk/dialog/2014/05/zakladne-migracie-integracie/>
- Oecd. (2014). *International migration Outlook 2014*. Paris : OECD Publishing, 2014. 430 s. ISBN 978-92-64-21118-6.

- Penninx, R. (2005). Integration of migrants: economic, social, cultural and political dimensions. 137-152 s. IN: MACURA, M. et al. (Eds.). *The New Demographic Regime – Population Challenges and Policy Responses*. New York/Geneva : United Nations, 2005. ISBN 92-1-116925-9.
- Sartori, F. (2009). Acquisition of citizenship in the European Union. *Population and social conditions*. 2009, 44. s. 8. ISSN 1977-0340.
- Spencer, S. (2003). The challenge of integration in Europe. *Migration information source*. [On-line] 2005, 15-16. [cit.01.03.2015]. Dostupné na internete: <http://www.migrationpolicy.org/article/challenges-integration-eu>
- Süssmuth, R. – Weindenfeld, W. (2005). *Managing integration: The European Union's responsibilities towards immigrants*. Gütersloh : Migration Policy institute, 2005.s. 218. ISBN 978-0-9742819-2-6.
- Úhčp P Pz, (2014). *Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v Slovenskej republike*. [On-line]. 2014. [cit.01.03.2015]. Dostupné na internete : http://www.minv.sk/swift_data/source/policia/hranicna_a_cudzinecka_policia/rocnky/rok_2014/2014-rocenka-UHCP-SK.pdf
- United Nation. (2013). *Integrational migration report 2013*. [On-line] 2013. [cit.05.03.2015]. Dostupné na internete: http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/migration/migrationreport2013/Full_Document_final.pdf#zoom=100

Dokumenty:

- Haagsky program (2004)
- Integračná politika Slovenskej republiky (2014)
- Koncepcia integrácie cudzincov v Slovenskej republike (2009)
- Koncepcia migračnej politiky Slovenskej republiky (2010)
- Príručka o integrácií pre tvorcov politiky a odborníkov z praxe (2004)
- Spoločné základné princípy pre politiku integrácie prisťahovalcov EÚ (2004)
- Štokholmský program (2009)
- Ústava Slovenskej republiky
- Zásady migračnej politiky Slovenskej republiky (1993)

Zákony:

- Zákon 283/1995 Z. z. o utečencoch
- Zákon 404/2011 Z. z. o pobyte cudzincov a o zmene a doplnení niektorých zákonov
- Zákon 480/2002 Z. z. o azyle v znení neskorších predpisov

ŠTÝLY HUMORU

Róbert Ďurka

Katedra psychológie, Filozofická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku

robert.durka@ku.sk

Abstrakt

Táto štúdia popisuje štyri štýly humoru podľa Martin et al. (2003): afiliatívny humor (relatívne benígny štýl na posilnenie vzťahu s druhými), sebaposilňujúci humor (relatívne benígny štýl na posilnenie seba), agresívny humor (relatívne škodlivý štýl na posilnenie seba na úkor druhých) a sebaponižujúci humor (relatívne škodlivý štýl na posilnenie vzťahu s druhými na svoj úkor). Dopad na seba zameraných štýlov humoru na osobnú pohodu (well-being) je buď pozitívny (v prípade sebaposilňujúceho humoru) alebo negatívny (v prípade sebaponižujúceho humoru). Štýly humoru zamerané na druhých preukazujú iba slabé alebo nekonzistentné vzťahy s well-beingom. Venujeme sa aj vzťahu medzi štýlmi humoru a rôznymi psychickými ochoreniami, ale aj vzťahu štýlov humoru a niektorých konštruktov pozitívnej psychológie. Tiež uvádzame nové poznatky o štýloch humoru v detskej populácii. V diskusii sa venujeme limitáciám predchádzajúcich výskumov a odporúčaniam pre ďalší výskum.

Kľúčové slová: štýly humoru, osobná pohoda, pozitívna psychológia, psychológia humoru

Abstract

This review study describes four humor styles: affiliative humor (relatively benign style to enhance one's relationship with others), self-enhancing humor (relatively benign style to enhance the self), aggressive humor (relatively detrimental style to enhance the self at the expense of others) and self-defeating humor (relatively detrimental style to enhance relationships at the expense of self). The effect of self-directed humor styles on well-being is either positive (self-enhancing humor) or detrimental (self-defeating humor). The other-directed humor styles show only weak or inconsistent relationships with well-being. This paper deals with associations of humor styles with various psychic disorders and positive psychology constructs. Some current findings on humor styles in the child population are also presented. Limitations of previous studies are discussed and suggestions for further research are given.

Key words: humor styles, well-being, positive psychology, psychology of humor

1 ÚVOD

Humor je korením života a mať dobrý zmysel pre humor je pozitívne hodnotená charakteristika osobnosti. Cieľom tejto práce je priblížiť tému, ktorej sa v rámci psychológie humoru venuje najväčšia pozornosť a tou sú štýly humoru. V domácich

zdrojoch sme k tejto téme našli jeden článok (Özyeşil et al., 2013), zatiaľ čo v zahraničí sa tejto problematike venujú nielen karentované časopisy zamerané na humor (napr. Humor: International Journal of Humor Research), ale aj tie, ktoré humor v názve nemajú (napr. Personality and Individual Differences, Europe's Journal of Psychology, European Journal of Personality alebo Psychological Reports). Časopis Europe's Journal of Psychology sa štýlom humoru venoval v dvoch špeciálnych číslach, a to v auguste 2010 a v auguste 2014.

Naším zámerom je venovať sa predovšetkým tým výsledkom, ktoré boli potvrdené viacerými štúdiami, zároveň sa chceme zamerať na zaujímavé výskumy a taktiež priblížiť výsledky najnovších štúdií. V práci sa venujeme napr. vzťahu štýlov humoru a well-beingu, vzťahu štýlov humoru a niektorých chorôb a vzťahu štýlov humoru a niektorých konštruktov pozitívnej psychológie. Pri voľbe tohto prístupu sme mali na zreteli prehľadnejšie členenie, pričom si uvedomujeme, že nie je možné oddeliť well-being ani od pozitívnych vplyvov pozitívnej psychológie, ani od negatívnych efektov psychických porúch a chorôb.

2 ŠTÝLY HUMORU

Väčšina sebaopisovacích škál humoru vychádza z predpokladu, že humor je pozitívna osobnostná charakteristika a má iba blahodárny dopad na život každej osoby. Humor však nie je iba pozitívny, ale môže byť aj škodlivý (napr. sarkazmus, výsmech, poníženie). Martin et al. (2003) vytvorili dotazník, ktorý má rozlíšiť medzi potencionálne prospešnými a škodlivými štýlmi humoru. Autori vychádzali tiež z predpokladu, že humor môže byť použitý na posilnenie seba alebo posilnenie svojho vzťahu s druhými. Spojením týchto predpokladov môže byť humor použitý na posilnenie vzťahu s inými takým spôsobom, ktorý je relatívne neškodný a sebaakceptujúci (afiliatívny humor) alebo to môže byť uskutočnené na úkor a škodu seba (sebaponižujúci humor). Humor môže byť tiež použitý na posilnenie selfu spôsobom, ktorý je tolerantný a neškodí iným (sebaposilňujúci humor) alebo môže byť uskutočnený na úkor a škodu vzťahu s druhými (agresívny humor) (Martin, 2007, Martin et al., 2003).

V krátkosti priblížime definície všetkých štyroch štýlov humoru (Martin, 2007, Martin et al., 2003):

- Afiliatívny humor (affiliative humor, AF) – týka sa tendencie hovoriť smiešne veci, hovoriť vtipy, zapájať sa do spontánneho vtipkovania s cieľom zabaviť ostatných, napomáhať vzťahom a redukovať interpersonálnu tenziu. Je to pozitívny, relatívne zdravý a adaptívny štýl humoru.
- Sebaposilňujúci humor (self-enhancing humor, SE) – týka sa tendencie mať humorný pohľad na život dokonca aj bez prítomnosti iných ľudí či udržať si humornú perspektívu voči stresu a nepriazni osudu a použitie humoru ako mechanizmu zvládania. Je to pozitívny, relatívne zdravý a adaptívny štýl humoru.

- Agresívny humor (aggressive humor, AG) – týka sa tendencie kritizovať iných a manipulovať inými prostredníctvom sarkazmu, posmechu, výsmechu, poníženia či použitím ofenzívnych foriem humoru (napr. sexistický alebo rasistický humor). Je to negatívny, relatívne nezdravý a potencionálne škodlivý štýl humoru.
- Sebaponižujúci humor (self-defeating humor, SD) - zahŕňa prehnané používanie sebaznevažujúceho humoru, pokusy zabaviť iných robením alebo hovorením smiešnych vecí na svoj vlastný úkor a smiatie sa s ostatnými počas svojho výsmechu, či poníženia. Je to negatívny, relatívne nezdravý a potencionálne škodlivý štýl humoru.

3 MERANIE ŠTÝLOV HUMORU

Na meranie štýlov humoru sa používa Dotazník štýlov humoru (Humor styles questionnaire, HSQ), ktorého autormi sú Martin et al. (2003). Dotazník pozostáva z 32 položiek merajúcich štyri štýly humoru. Príklady položiek: „Teší ma rozosmievať ľudí.“ (afiliatívny humor), „Aj keď som sám/sama, často sa zabávam na absurditách života.“ (sebaposiľňujúci humor), „Keď niekoho nemám rád/rada, často používam humor či posmievanie, aby som ho ponížil/ponížila.“ (agresívny humor), „Dovoľujem ľuďom, aby sa zo mňa smiali a zabávali sa na môj účet, viac ako by som mal.“ (sebaponižujúci humor). Inštrument využíva sedem bodovú škálu Likertovho typu od „úplne nesúhlasím“ (1) po „úplne súhlasím“ (7).

Martin et al. (2003) dotazník vyvinuli a validizovali na niekoľkých veľkých výberoch respondentov v Kanade (spolu 1195 participantov vo veku od 14 do 87 rokov). Faktorová analýza preukázala predpokladané 4 faktory, a to aj v replikačnej štúdii. Škály sú vnútorne konzistentné (Cronbachova α : .80 (AF), .81 (SE), .77 (AG) a .80 (SD)). Test – retestová reliabilita je adekvátna (AF = .85, SE = .81, AF = .80 a SD = .82). Muži dosiahli vo všetkých škálach signifikantne vyššie skóre ako ženy, aj keď rozdiely v prípade afiliatívneho a sebaposiľňujúceho humoru sú malé a spôsobené veľkým výskumným výberom. Mladší participantí dosiahli vyššie skóre ako starší v afiliatívnom a agresívnom humore, v sebaposiľňujúcom humore to platí iba pre mužov a nie pre ženy a v sebaponižujúcom humore sa rozdiel nepreukázal (Martin et al. 2003).

Dotazník štýlov humoru bol validizovaný v Európe (Belgicko (Saroglu, Scariot, 2002), Turecko (Yerlikaya, 2003), Nemecko (Leist, Müller, 2013), Taliansko (Sirigatti et al., 2014), Švédsko (Plenty et al., 2014)), v Číne (Chen, Martin, 2007), v Arabských krajinách (Libanon – univerzitní študenti testovaní po anglicky (Kazarian, Martin, 2004), Arménci v Libanone (Kazarian, Martin, 2006), Libanonci v Libanone (Taher et al., 2008)) a v Južnej Amerike (Peru (Cassareto, Martínez, 2009)). Výsledky v spomínaných krajinách preukázali dobré psychometrické kvality dotazníka a podporili model štyroch štýlov humoru.

4 ŠTÝLY HUMORU A WELL-BEING

Pri validizácii dotazníka štýlov humoru Martin et al. (2003) korelačnými štúdiami preukázali, že adaptívne štýly humoru (afiliatívny a sebaposilňujúci humor) pozitívne korelujú s indikátormi emocionálneho well-beingu (napr. sebaúcta, veselosť, sociálna opora) a negatívne s emocionálnym distresom (napr. depresia, anxieta, zlá nálada). Z maladaptívnych štýlov sebaponižujúci humor pozitívne koreluje s emocionálnym distresom a negatívne s emocionálnym well-beingom. Agresívny humor pozitívne koreluje s hostilitou a neuroticizmom a negatívne so serióznosťou, vzťah medzi agresívnym humorom a well-beingom nebol preukázaný. Uvedené výsledky boli potvrdené ďalšími výskumami (Edwards a Martin (2010), Kuiper et al. (2004), Leist a Müller (2013) a Sirigatti et al. (2014)).

Výskumy, ktoré uskutočnili Kazarian a Martin (2004, 2006) poukazujú na to, že iba sebaposilňujúci humor koreluje pozitívne s vnímaným zdravím. Spomínané výskumy tiež potvrdili, že adaptívne štýly humoru sú v pozitívnom vzťahu k well-beingu, zatiaľ čo maladaptívne štýly nie sú vo vzťahu k well-beingu. Vzťah štýlov humoru a depresie sa nepreukázal (Kazarian, Martin, 2006).

Pôvodný predpoklad, že adaptívne štýly budú v pozitívnom vzťahu k mentálnemu zdraviu, zatiaľ čo maladaptívne štýly budú v negatívnom vzťahu k mentálnemu zdraviu vo svojich výskumoch potvrdili Bilge a Saltuk (2007), Cassaretto a Martínez (2009) a Chen a Martin (2007). Avšak Chen a Martin (2007) poukazujú aj na to, že vzťah afiliatívneho humoru a agresívneho humoru k mentálnemu zdraviu je slabý a málo konzistentný, malú dôležitosť štýlov humoru zameraných na iných potvrdzujú aj Cann a Etzel (2008) a Cann et al. (2010).

Nekonzistentnosť vzťahu medzi agresívnym štýlom humoru a mentálnym zdravím (niektoré výskumy ho preukázali a niektoré nie) vysvetľujú Dyck a Holtzmann (2013) vnímanou sociálnou oporou. Vysoké hladiny agresívneho humoru u mužov boli vo vzťahu k vyšším hladinám sociálnej opory, zatiaľ čo vyššie hladiny agresívneho humoru u žien boli vo vzťahu k nižšej sociálnej opore. U mužov je použitie agresívneho humoru považované za normálne, zatiaľ čo u žien vedie k strate dôveryhodnosti vo vzťahu.

Zaujímavé výsledky prinieslo porovnanie skupiny odsúdených mužov, ktorý si odpykávali trest vo väzení a kontrolnej skupiny, pričom neboli zistené rozdiely v agresívnom štýle humoru (podľa nášho názoru však výsledky mohli byť ovplyvnené výskumnym výberom) (Boda-Ujlaky a kol., 2013) a tiež zistenie, že obézni ľudia dosahovali vyššie hladiny agresívneho humoru ako ľudia s priemernou hmotnosťou (Séra, Boda-Ujlaky, 2013).

Tümkeya (2011) uvádza, že sebaposilňujúci humor, agresívny humor, romantický vzťah, pohlavie a socioekonomický status sú významnými prediktormi subjektívneho well-beingu. Tieto premenné vysvetľujú 63% celkovej variancie subjektívneho well

– beingu (sebaposilňujúci humor resp. agresívny humor vysvetľujú 35% resp. 14% celkovej variancie). Výsledky krokovej regresnej analýzy preukázali, že afiliatívny a sebaponižujúci humor nie sú významnými prediktormi subjektívneho well-beingu.

Výsledky mediačnej analýzy preukázali, že zvýšené použitie afiliatívneho humoru pomáha vytvárať a udržiavať sieť sociálnej opory, ktorá zvyšuje well-being a tiež zvýšené používanie sebaponižujúceho humoru vytvára maladaptívnu sieť sociálnej opory, ktorá škodí well-beingu (Kuiper, McHale, 2009). K podobným výsledkom dospel aj Jovanovic (2011) s tým, že sebaposilňujúci štýl humoru predikuje afektívny well-being a spokojnosť so životom, aj pri kontrole osobnostných faktorov (neuroticizmus a extravergia) a afiliatívny humor tiež predikuje afektívny well-being a to aj pri kontrole neuroticizmu.

Ruch a Heintz (2013) sa zamerali na oddelenie efektu kontextu (komponenty netýkajúce sa humoru) od obsahu týkajúceho sa humoru. Výsledky poukázali na to, že štýly humoru predikovali osobnosť a psychologický well-being iba minimálne, keď sa kontroloval kontext. Štúdia týchto autorov preukázala malú inkrementálnu validitu štýlov humoru v predikcii well-beingu nad osobnostnými faktormi. Humor teda nehrá až takú dôležitú úlohu vo vzťahu k well-beingu ako sa skôr predpokladalo.

Cann a Collette (2014) uvádzajú, že dobrý zmysel pre humor môže viesť k väčšej reziliencii a lepšiemu psychickému zdraviu, ale pri zameraní sa na stabilný afekt, poskytuje spoľahlivé benefity iba sebaposilňujúci humor. Edwards a Martin (2014) potvrdzujú, že častejšie použitie sebaposilňujúceho humoru vedie k väčšej reziliencii, zatiaľ čo častejšie použitie sebaponižujúceho humoru vedie k menšej reziliencii.

Štýly humoru nie sú vo vzťahu k zvýšenému počtu fyzických symptómov a k negatívnejším postojom ku chorobe, avšak významne predikujú stratégie zvládania – adaptívny sebaposilňujúci humor je vo vzťahu k facilitatívnym stratégiám a maladaptívny agresívny humor k dysfunkčnejším kopingovým stratégiám (Kuiper, Harris, 2009). Edwards a Martin (2012) poukazujú na to, že afiliatívny a agresívny humor sú významnými prediktormi väčšieho užívania substancií (nikotín, alkohol, marihuana, kokain).

5 ŠTÝLY HUMORU A PSYCHICKÉ PORUCHY

Syndróm vyhorenia sme do tejto kapitoly zaradili preto, lebo môže viesť k rôznym psychickým poruchám. Výsledky výskumov (Malinowski, 2013, Tümkaya, 2007) zisťujúcich vzťah medzi štýlmi humoru a dimenziami syndrómu vyhorenia (emocionálna únava, depersonalizácia a osobné uspokojenie) poukazujú na to, že zdraviu prospešné štýly humoru pozitívne korelovali s osobným uspokojením, zatiaľ čo vzťah medzi prospešnými štýlmi a emocionálnou únavou a depersonalizáciou bol iba slabý negatívny (Tümkaya, 2007) alebo žiadny (Malinowski, 2013). Zdraviu škodlivé štýly humoru

pozitívne korelovali s emocionálnou únavou a depersonalizáciou a ich vzťah k osobnému uspokojeniu bol slabý pozitívny (Tümkeya, 2007) alebo žiadny (Malinowski, 2013).

Düşünceli (2011) sa vo svojej štúdií venuje vzťahu štýlov humoru a rôznych psychických ochorení a uvádza, že na seba zamerané štýly humoru (sebaposilňujúci a sebaponižujúci) na rozdiel od štýlov zameraných na druhých (afiliatívny a agresívny) dobre predikujú anxiózne a psychotické poruchy. Sebaposilňujúci, sebaponižujúci a afiliatívny humor (na rozdiel od agresívneho humoru) dobre predikujú poruchy nálad.

V súčasnosti najčastejšie spomínanou osobnostnou charakteristikou vedúcou k anxiety je intolerancia neistoty. Kuiper et al. (2014) preukázali mediačný vplyv afiliatívneho humoru, teda platí, že zvýšená intolerancia neistoty vedie k nedmernému trápeniu a k redukcii použitia afiliatívneho humoru, čo zvyšuje anxiety. Tucker et al. (2013a) zistili, že afiliatívny a sebaponižujúci humor moderovali vzťah medzi sociálnou anxiety a depresiou.

Depresia podľa Kazariana a Martina (2006) nie je vo vzťahu k štýlom humoru, Martin et al. (2003) preukázali negatívny vzťah medzi depresiou a adaptívnymi štýlmi humoru, Hugelshofer et al. (2006) a Frewen et al. (2008) zistili, že zvýšené použitie sebaponižujúceho humoru a znížené použitie sebaposilňujúceho a afiliatívneho humoru je vo vzťahu k nárastu depresívnych symptómov. Kuiper a Mchale (2009) uvádzajú, že afiliatívny humor je významným mediátorom medzi pozitívnymi sebahodnotiacimi štandardami a nižšími hladinami depresie a tiež, že sebaponižujúci a afiliatívny humor sú významnými mediátormi medzi negatívnymi sebahodnotiacimi štandardami a depresiou. Vzťah medzi depresiou a štýlmi humoru nie je na základe uvedených výskumov konzistentný.

Afiliatívny humor a sebaponižujúci humor moderujú vzťah medzi interpersonálnymi prediktormi suicidality a suicidálnymi myšlienkami (Tucker et al., 2013b). Sebaponižujúci humor je mediátorom vo vzťahu medzi rumináciou a suicidálnymi myšlienkami (Tucker et al., 2014).

Vzťahu štýlov humoru k temnej triáde (dark triad), teda k Machiavellizmu, narcizmu a psychopatii sa venovali tieto štúdie: Martin et al. (2012) a Veselka et al. (2010). Machiavellizmus a psychopatia korelovali pozitívne s maladaptívnymi štýlmi humoru a neboli vo vzťahu s pozitívnymi štýlmi humoru v oboch štúdiách. Narcizmus koreloval v oboch štúdiách pozitívne s afiliatívnym humorom. Vzťah medzi narcizmom a sebaposilňujúcim humorom nie je konzistentný. Veselka et al. (2010) v jednej skupine zistili slabú pozitívnu koreláciu, v ďalšej skupine však vzťah nepreukázali. Martin et al. (2012) nezistili vzťah medzi sebaposilňujúcim humorom a narcizmom, navyše narcizmus významne pozitívne koreloval s agresívnym humorom.

6 ŠTÝLY HUMORU A POZITÍVNA PSYCHOLÓGIA

Zaujímavým zistením je, že štýly humoru nie sú vzťah s tvorbou humoru, ale na druhej strane všetky štýly humoru pozitívne korelujú s tvorbou humoru vo frustračnej situácii (Edwards a Martin, 2010). Optimizmus pozitívne koreluje so zdraviu prospešnými štýlmi humoru a je v negatívnom vzťahu so zdraviu škodlivými štýlmi humoru (Yue et al., 2010). Cheung a Yue (2013) poukazujú na to, že adaptívne štýly humoru majú negatívny efekt na anxiétu a depresiu, ich efekt však mizne pri kontrole optimizmom, na druhej strane negatívny efekt maladaptívnych štýlov zostáva signifikantný aj po kontrole pre optimizmus.

Adaptívne štýly humoru signifikantne predikujú sebaúctu a subjektívne šťastie a mediujú vzťah medzi spomínanými premennými. Maladaptívne štýly humoru nepredikujú sebaúctu a subjektívne šťastie (Liu, 2012, Yue et al., 2014). Sebaposilňujúci štýl humoru je pozitívnym mediátorom medzi motívom priblíženia (jeden z dvoch sebaregulačných motívov afektívnych štýlov) a šťastím (Ford et al., 2014).

Maiolino a Kuiper (2014) sa zamerali na vzťah štýlov humoru a dvoch konštruktov pozitívnej psychológie, ktorými sú vďačnosť (gratitude) a vychutnávanie (savoring). Afiliatívny a sebaposilňujúci humor preukázali pozitívny vzťah k vďačnosti a vychutnávaniu, zatiaľ čo agresívny a sebaponižujúci humor sú v negatívnom vzťahu k vďačnosti (agresívny humor aj k vychutnávaniu). Sebaposilňujúci a sebaponižujúci humor signifikantne predikujú pozitívne a negatívne indikátory well-beingu, a to nad efekt pripísateľný iba konštruktom pozitívnej psychológie (Maiolino, Kuiper, 2014).

7 ŠTÝLY HUMORU A DETI

Fox et al. (2013) vytvorili verziu dotazníka pre deti vo veku 9-15 rokov. Dotazník štýlov humoru pre deti pozostáva z 24 položiek merajúcich jednotlivé štýly humoru. Faktorová analýza preukázala predpokladané 4 faktory. Vnútoraná konzistencia všetkých štyroch škál je adekvátne (Cronbachova α : .87 (AF), .75 (SE), .74 (AG) a .70 (SD)). Test – retestovú reliabilitu autori tiež považujú za dostatočnú (AF = .81, SE = .66, AG = .75 a SD = .71). Chlapci dosiahli signifikantne vyššie skóre ako dievčatá v troch zo štyroch štýlov humoru, a to v agresívnom, sebaponižujúcom a sebaposilňujúcom (Fox et al., 2013).

Prvé štúdie realizované na detskej populácii preukázali: a) signifikantne negatívnu koreláciu medzi afiliatívnym humorom a depresiou u chlapcov, ale nie u dievčat, b) agresívny humor u dievčat je vo vzťahu s depresiou a nižšou sebahodnotou, u chlapcov je agresívny humor vo vzťahu k nižšej anxiéte a vyššej sebaopisovanej sociálnej kompetencii a c) sebaponižujúci humor pozitívne koreluje s anxiétou a negatívne so sebahodnotou u oboch pohlaví, ale silnejšie u dievčat (Fox et al., 2013).

Vo výskume zameranom na štýly humoru a priateľstvo James a Fox (2014a) zistili pozitívnu koreláciu medzi maladaptívnymi štýlmi humoru a konfliktom v priateľstve, negatívnu koreláciu medzi sebahposilňujúcim humorom a konfliktom v priateľstve a negatívnu koreláciu medzi agresívnym humorom a blízkosťou v priateľstve. Spomínaní autori v ďalšom výskume poukazujú na to, že deti pozitívnejšie vnímajú také deti, ktoré používajú pozitívne štýly humoru, a platí aj opak, že negatívnejšie vnímajú také deti, ktoré používajú negatívne štýly humoru James a Fox (2014b).

8 LIMITY PREDCHÁDZAJÚCICH VÝSKUMOV A ODPORÚČANIA PRE BUDÚCE VÝSKUMY

Väčšina výskumov (napr. Cassaretto, Martínez, 2009, Edwards, Martin, 2010, Kazarian, Martin, 2004, 2006, Martin et al., 2003, Sirigatti et al., 2014) týkajúcich sa štýlov humoru využívala korelačnú analýzu, ktorá neumožňuje vyjadriť sa ku kauzálnym vzťahom medzi premennými. Budúci výskum by mal aplikovať aj experimentálny dizajn. Meranie štýlov humoru a mentálneho zdravia bolo založené predovšetkým na sebahodnotiacich dotazníkoch, ktorých nedostatkom je možnosť odpovedať sociálne žiaducim spôsobom (želané správanie tak bude nad-hodnotené a neželané správanie podhodnotené). Odporúčame preto popri kvantitatívnych sebahodnotovacích dotazníkoch využiť aj rovesnícke hodnotenia, ale aj kvalitatívne prístupy (napr. pološtruktúrované interview, ako to plánuje uskutočniť Flynn (2014)) a pri meraní well-beingu okrem sebahodnotiacich škál využiť aj objektívne fyziologické indikátory zdravia (napr. tep srdca, kožná vodivosť).

Generalizovanie výsledkov limituje aj skutočnosť, že výskumy boli uskutočnené na prevažne súboroch univerzitných študentov, odporúčame pokračovať vo výskumoch detskej populácie a za zaujímavé považujeme zahrnúť do výskumu aj pacientov s rôznymi somatickými a psychiatrickými diagnózami. Doterajšie výskumy boli predovšetkým prierezové, longitudinálne výskumy by mohli odpovedať na otázku, ako sa použitie jednotlivých štýlov humoru vekom mení.

Odporúčame dotazník štýlov humoru adaptovať a validizovať na reprezentatívnom výbere. Ďalším krokom by mohlo byť vytvorenie (príp. adaptácia) a realizovanie programu zameraného na tréning humoru u nás a tiež testovanie efektu takého programu. Kuiper (2014) zhrňujúc výsledky pilotných štúdií tvrdí, že dokonca aj tí, ktorí prejavujú symptómy psychopatológie môžu benefitovať zo zosilnenia efektu zdravých štýlov humoru a zoslabenia efektu škodlivých štýlov humoru.

Myslíme si, že už prišiel čas, aby sme sa aj u nás začali seriózne venovať pre mnohých možno málo „serióznej“ oblasti psychológie, ktorou je psychológia humoru.

LITERATÚRA

- Bilge, F., Saltuk, S. (2007). Humor styles, subjective well-being, trait anger and anxiety among university students in Turkey. *World Applied Sciences Journal*, 2 (5), 464-469.
- Boda-Ujlaky, J., Horvath, A., Záhorszki, I., Séra, L. (2013). „Always look on the bright side of life“. Az agresszív humor kedvelése és az agresszív személyiségvonás kapcsolata a humorstílussal és a gelotofóbiával. In: Vargha K., T.Litovkina, A., Barta, Zs. (Eds.): *Sokszínű humor (A III. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai)* (157-169). Budapest: Tinta Kiadó.
- Cann, A., Collette, Ch. (2014). Sense of humor, stable affect, and psychological well-being. *Europe`s Journal of Psychology*, 10 (3), 464-479.
- Cann, A., Etzel, K.C. (2008). Remembering and anticipating stressors: Positive personality mediates the relationship with sense of humor. *Humor: International Journal of Humor Research*, 21 (2), 157-178.
- Cann, A., Stilwell, K., Taku, K. (2010). Humor styles, positive personality and health. *Europe`s Journal of Psychology*, 6 (3), 213-235.
- Cassaretto, M. B., Martínez, P. U. (2009). Validación de la escala del sentido del humor en estudiantes universitarios. *Revista de Psicología*, 27(2), 287-309.
- Düşünceli, B (2011). The effect of humor styles on psychopathology: Examination with structural equation model. *International Journal of Academic research*, 3 (5), 224-231.
- Dyck, K.T.H., Holtzman, S. (2013). Understanding humor styles and well-being: The importance of social relationships and gender. *Personality and individual differences*, 55, 53-58.
- Edwards, K.R., Martin, R.A. (2010). Humor creation ability and mental health: Are funny people more psychologically healthy? *Europe`s Journal of Psychology*, 6 (3), 196-212.
- Edwards, K.R., Martin, R.A. (2012). Do humorous people take poorer care of their health? Associations between humor styles and substance use. *Europe`s Journal of Psychology*, 8 (4), 523-534.
- Edwards, K.R., Martin, R.A. (2014). The conceptualization, measurement, and role of humor as a character strength in positive psychology. *Europe`s Journal of Psychology*, 10 (3), 505-519.
- Flynn, D. (2014). Pre-registration healthcare students` negotiation of humour in the clinical setting: A proposed mixed methods study. The International Summer School and Symposium on Humor and Laughter: Theory, Research and Application. 14.07.2014 – 19.07.2014. Sheffield University, Sheffield, England.

- Ford, T.E., McCreight, K.A., Richardson, K. (2014). Affective style, humor styles and happiness. *Europe`s Journal of Psychology*, 10 (3), 451-463.
- Fox, C.L., Dean, S., Lyford, K. (2013). Development of a humor style questionnaire for children. *Humor: International Journal of Humor Research*, 26 (2), 295-319.
- Frewen, P.A., Brinker, J., Martin, R.A., Dozois, D.J.A. (2008). Humor styles and personality-vulnerability to depression. *Humor: International Journal of Humor Research*, 21 (2), 179-195.
- Hugelshofer, D.S., Kwon, P., Reff, R.C., Olson, M.L. (2006). Humour`s role in the relation between attributional style and dysphoria. *European Journal of Personality*, 20, 325-336.
- Chen, G., Martin, R.A. (2007). A comparison of humor styles, coping humor and mental health between Chinese and Canadian university students. *Humor: International Journal of Humor Research*, 20 (3), 215-234.
- Cheung, Ch., Yue, X.D. (2013). Humor styles, optimism, and their relationships with distress among undergraduates in three Chinese cities. *Humor: International Journal of Humor Research*, 26 (2), 351-370.
- James, L., Fox, C. (2014a). Humor styles in younger children. The International Summer School and Symposium on Humor and Laughter: Theory, Research and Application. 14.07.2014 – 19.07.2014. Sheffield University, Sheffield, England.
- James, L., Fox, C. (2014b). Children`s perceptions of other children`s humour. The International Summer School and Symposium on Humor and Laughter: Theory, Research and Application. 14.07.2014 – 19.07.2014. Sheffield University, Sheffield, England.
- Jovanovic, V. (2011). Do humor styles matter in the relationship between personality and subjective well-being. *Scandinavian Journal of Psychology*, 52, 502-507.
- Kazarian, S.S., Martin, R.A. (2004). Humour styles, personality, and well-being among Lebanese university students. *European Journal of Personality*, 18, 209-219.
- Kazarian, S.S., Martin, R.A. (2006). Humor styles, culture-related personality, well-being, and family adjustment among Armenians in Lebanon. *Humor: International Journal of Humor Research*, 19 (4), 405-423.
- Kuiper, N. (2014). Humor and resiliency: Towards a process model of coping and growth. *Europe`s Journal of Psychology*, 10 (3), 475-491.
- Kuiper, N.A., Grimshaw, M., Leite, C., Kirsh, G. (2004). Humor is not always the best medicine: Specific components of sense of humor and psychological well-being. *Humor: International Journal of Humor Research*, 17 (1-2), 135-168.

- Kuiper, N.A., Harris, A.L. (2009). Humor styles and negative affect as predictors of different components of physical health. *Europe`s Journal of Psychology*, 5 (1), 1-18.
- Kuiper, N.A., Klein, D., Vertes, J., Maiolino, N.B. (2014). Humor styles and intolerance of uncertainty model of generalized anxiety. *Europe`s Journal of Psychology*, 10 (3), 543-556.
- Kuiper, N.A., McHale (2009). Humor styles as mediators between self-evaluative standards and psychological well-being. *The Journal of Psychology*, 143 (4), 359-376.
- Leist, A.K., Müller, D. (2013). Humor types show different patterns of self-regulation, self-esteem, and well-being. *Journal of Happiness Studies*, 14, 551-569.
- Liu, K.W.Y. (2012). Humor styles, self-esteem and subjective well-being. *Discovery – SS Student E-Journal*, 1, 21-41.
- Maiolino, N.B., Kuiper, N.A. (2014). Integrating humor and positive psychology approaches to psychological well-being. *Europe`s Journal of Psychology*, 10 (3), 557-570.
- Malinowski, A.J. (2013). Characteristics of job burnout and humor among psychotherapists. *Humor: International Journal of Humor Research*, 26 (1), 117-133.
- Martin, R.A. (2007). *The psychology of humor (An integrative approach)*. Burlington, MA: Elsevier Academic Press.
- Martin, R.A., Lastuk, J.M., Jeffery, J., Vernon, P.A., Veselka, L. (2012). Relationship between the dark triad and humor styles: A replication and extension. *Personality and Individual Differences*, 52, 178-182.
- Martin, R.A., Puhlik-Doris, P., Larsen, G., Gray, J., Weir, K. (2003). Individual differences in uses of humor and their relation to psychological well-being: Development of the Humor Style Questionnaire. *Journal of Research in Personality*, 37, 48-75.
- Özyeşil, Z., Deniz, M.E., Kesici, S. (2013). Mindfulness and five factor personality traits as predictors of humor. *Studia psychologica*, 55 (1), 33-45.
- Plenty, S., Bejerot, S., Eriksson, K. (2014). Humor style and motor skills: Understanding vulnerability to bullying. *Europe`s Journal of Psychology*, 10 (3), 480-491.
- Ruch, W., Heintz, S. (2013). Humor styles, personality and psychological well-being: What`s humor got to do with it? *European Journal of Humor Research*, 1 (4), 1-24.
- Saroglou, V., Scariot, Ch. (2002). Humor styles questionnaire: Personality and educational correlates in Belgian high school and collage students. *European Journal of Personality*, 16, 43-54.

- Séra, L., Boda-Ujlaky, J. (2013). „Vaskos humor“ – Vizsgálat a humor és az elhízás kapcsolatáról. In: Vargha K., T.Litovkina, A., Barta, Zs. (Eds.): Sokszínű humor (A III. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai) (181-192). Budapest: Tinta Kiadó.
- Sirigatti, S., Penzo, I., Giannett, E., Stefanille, C. (2014). The humor styles questionnaire in Italy: Psychometric properties and relationships with psychological well-being. *Europe`s Journal of Psychology*, 10 (3), 429-450.
- Taher, D., Kazarian, S. S., Martin, R. A. (2008). Validation of the Arabic Humor Styles Questionnaire in a community sample of Lebanese in Lebanon. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 39(5), 552-564.
- Tucker, R.P., Judah, M.R., O`Keefe, V.M., Mills, A.C., Lechner, W.V., Davidson, C.L., Grant, D.M., Wingate, L.R. (2013a). Humor styles impact the relationship between symptoms of social anxiety and depression. *Personality and Individual Differences*, 55, 823-827.
- Tucker, R.P., Wingate, L.R., O`Keefe, V.M., Slis, M.L., Judah, M.R., Rhoades-Kerswill, S. (2013b). The moderating effect of humor style on the relationship between interpersonal predictors of suicide and suicidal ideation. *Personality and Individual Differences*, 55, 610-615.
- Tucker, R.P., Wingate, L.R., Slis, M.L., O`Keefe, V.M., Cole, A.B., Hollingsworth, D.W. (2014). Rumination, suicidal ideation, and the mediating effect of self-defeating humor. *Europe`s Journal of Psychology*, 10 (3), 492-504.
- Tümkeya, S. (2007). Burnout and humor relationship among university lecturers. *Humor: International Journal of Humor Research*, 20 (1), 73-92.
- Tümkeya, S. (2011). Humor styles and socio-demographic variables as predictors of subjective well-being of Turkish university students. *Education and Science*, 36 (160), 158-170.
- Veselka, L., Schermer, J. A., Martin, R. A., & Vernon, P. A. (2010). Relations between humor styles and the Dark Triad traits of personality. *Personality and Individual Differences*, 48, 772–774.
- Yerlikaya, E. (2003). Adaptation study of Humor styles questionnaire. Adana: Çukurova University.
- Yue, X.D., Hao, X., Goldman, G.L. (2010). Humor styles, dispositional optimism, and mental health among undergraduates in Hong Kong and China. *Journal of Psychology in Chinese Societies*, 11 (2), 173-188.
- Yue, X.D., Liu, K.W., Jiang, F., Hiranandani, N.A. (2014). Humor styles, self-esteem, and subjective happiness. Psychological Reports. Dátum elektronickej publikácie: 25.08.2014 (vyhl'adané 03.09.2014 v databáze Ebsco).

DETI OTCOV VO VÝKONE TRESTU ODŇATIA SLOBODY

Zuzana Ferencčíková

Ústave sociálnych vied, Pedagogická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku

ferencikova.zuzana@gmail.com

Abstrakt

Predkladaný príspevok je teoretickým príspevkom prinášajúci poznatky z výskumov realizovaných v zahraničí, týkajúcich sa negatívneho dopadu výkonu trestu odňatia slobody (ďalej VTOS) otca na deti. Pozornosť venujeme najčastejšie sa vyskytujúcim behaviorálnym a emocionálnym problémom u detí otcov vo VTOS. Poukazujeme na výsledky výskumov, ktoré zdôrazňujú dôležitosť komunikácie s deťmi o VTOS otca. Zameriavame sa na skúsenosti detí pri návšteve otca vo väzení. V závere ponúkame možnosti intervencie pomáhajúce deťom pri vyrovnávaní sa s odlúčením od otca.

Kľúčové slová: Deti. Otec. Výkon trestu odňatia slobody. Problémy u detí otcov vo VTOS.

Abstract

This article is theoretical article bringing the knowledge from the researches implemented in the outland. This researches are concerning about negative impact father's imprisonment to children. We are mentioned about the frequently occurring behavioral and psych problems in children of father's imprisonment. We indicate to the importance of communication by mothers, or guardian of children with children about father's imprisonment. And which children have experience during visitation in prison. At the end we mention to the interventions which helpful to children coping with separation from the fathers during his imprisonment.

Key words: children, negative impact, father, imprisonment, communication, contact, psychological problems of children of fathers in prison

1 ÚVOD

Deti otcov vo výkone trestu odňatia slobody (ďalej VTOS) trpia odlúčením od otca, aj napriek tomu, že za vzniknutú situáciu nenesú žiadnu vinu. Musia sa vyrovnávať s mnohými zmenami, ktorým sú vystavené po odlúčení od otca. Zodpovednosť a starostlivosť o deti zostáva na matke, ktorá preberá starostlivosť a zodpovednosť aj za otca.

Výskum zameraný na deti otcov vo VTOS sa rozvíjal hlavne v 90. rokoch. Venovať pozornosť danej problematike je potrebné aj naďalej, čo umožní odborníkom

(psychológom, sociálnym pracovníkom, terapeutom atď.), ale i matkám lepšie porozumieť deťom a pomôcť im vyrovnať sa s danou situáciou. Eliminovať negatívny dopad na deti vyplývajúci z odlúčenia od otca.

2 PROBLÉMY V SPRÁVANÍ U DETÍ OTCOV VO VÝKONE TRESTU ODŇATIA SLOBODY

Aký bude mať dopad VTOS otca na deti a ako budú danú situáciu prežívať je závislé od viacerých faktorov, ako je vek, pohlavie, pozícia detí v rodine, typ vzťahu otca s deťmi pred VTOS, starostlivosť a kontakt, ktorý deti prijímajú od otca počas VTOS, od toho čo deti hovoria o absencii otca v ich živote, dĺžka odlúčenia, podpora, ktorá je deťom poskytovaná, resp. neposkytovaná, reakcia spoločnosti a jej spätná väzba pre deti, typ trestného činu, ktorý otec spáchal atď. (Rosenberg, 2009).

Western a kol. (2001) zdôrazňujú hlavne vplyv kvality vzťahu, aký mal otec s rodinou ešte pred VTOS.

Na základe uvedených faktorov je možné lepšie porozumieť prežívaniu detí a reakciám v daných súvislostiach, čo nám umožní lepší prístup a pomoc deťom.

V nasledovných výskumoch boli zistené tieto sprievodné problémy vyskytujúce sa u detí otcov vo VTOS:

- Posadnutosť stratou rodiča, depresie, úzkosť vyplývajúca z odlúčenia, interpersonálne poruchy správania (Fritsch, Burkhead, 1981; Sack, 1977).
- Vysoké riziko výskytu negatívnych sociálnych i akademických výsledkov, vrátane internalizovaných a externalizovaných behaviorálnych problémov, zneužívanie návykových látok, kriminalita v dospelosti, záškoláctvo a zlyhanie v škole (Farrington, Coid, 2003).
- Množstvo problémov spojených s emocionálnym prežívaním, s výkonom v škole, s celkovým zdravotným stavom a duševnou pohodou. Deti otcov vo VTOS majú až šesť-krát vyššie riziko spáchať trestný čin ako deti, ktorých otcovia neboli vo VTOS (Biichik a kol., 2001; Jarvis, Graham, Hamilton, Tyler, 2004).

Fritsch a Burkhead (1981) zistili, že u 67% detí sa vyskytovali ako najčastejšie reakcie, keď sa dozvedeli o VTOS otca, plakanie a zneužívanie návykových látok. A 33 % detí nevykazovalo žiadne problémové reakcie. Z uvedeného vyplýva, že väčšina detí vykazuje negatívne reakcie, a preto je dôležitá a potrebná včasná intervencia, čím je možné eliminovať negatívny dopad danej situácie na deti.

Fritsch a Burkhead (1981) rozdeľujú problémy, vyskytujúce sa u detí otcov vo VTOS na dve kategórie:

- *Problémy správania, prebiehajúce navonok (externalizované)*: hostilné správanie; zneužívanie návykových látok; úteky z domu; záškoláctvo; problémy s disciplínou; agresívne správanie; účasť na aktivitách porušujúcich zákon.

- *Problémy správania, prebiehajúce vo vnútri (internalizované)*: denné snenie; neochota zapojiť sa do hier; strach zo školy; zníženie aktivity a motivácie v školských úlohách; častý plač a nočné mory.

Ajdini (2012) vo svojom výskume zistil a zosumarizoval negatívne okolnosti odohrávajúce sa v živote detí otcov vo VTOS, ktoré majú vplyv na ich správanie:

- stigmatizácia, obťažovanie a výsmech od iných detí,
- časté vystavenie zneužívaniu drog v domácnosti pred i po prepustení otca z väzenia,
- musia povzbudzovať seba i svojich súrodencov,
- chýbanie rodičovského vedenia i lásky, ktorú potrebujú,
- nedostatok jedla a čistého oblečenia,
- nie je im poskytovaná dostatočná podpora týkajúca sa ich štúdia,
- cítia sa zmätené a neisté ohľadom budúcnosti a života otca vo väzení ale i vlastnej budúcnosti,
- časté zmeny bydliska vrátane zmeny kamarátov, školy atď.,
- nedostatok dostupných dávok sociálneho zabezpečenia alebo služieb (napr. lekárske, stomatologické, vyživovacie atď.).

Viacerí odborníci (Arditti, Few, 2006; Dallaire, Wilson, Ciccone, 2010) sa venovali skúmaniu vzťahu medzi problémami v správaní u detí a ich fungovaním v škole v spojitosti s kontaktom otca počas VTOS. Vo svojich zisteniach sa však autori rozchádzajú. Dallaire, Wilson a Ciccone (2010) zistili, že deti ktoré navštevujú otca vo väzení vykazovali viac problémov, týkajúcich sa sústredenosti v škole a problémov v správaní, ako deti, ktoré otca nenavštevujú. Deti, ktoré mali intenzívnu emailovú komunikáciu s otcom vykazovali menej anxiózných a somatických ochorení. Shlafer a Poehlmann (2010) naopak vo svojom výskume nenašli významnú spojitosť medzi návštevami detí vo väzení a výpoveďami opatrovateľov, matiek a učiteľov o behaviorálnych problémoch u detí alebo problémov so sústredenosťou v škole. Tieto rozchádzajúce sa zistenia prisudzujeme individuálnym charakteristikám každého dieťaťa a faktorom ovplyvňujúcich reakcie detí, ktoré popisuje Rosenberg (2009). Na problémy v správaní u detí, ktoré navštevujú otca vo väzení môže mať vplyv negatívne prostredie návštevnej miestnosti, kvalita vzťahu otca s deťmi počas návštevy, ktorý závisí od faktorov ako napr. stres, hanba, motivácia u otca.

Zmena ekonomickej situácie v domácnosti je ďalší negatívny faktor, ktorý sa dotýka a vplýva na správanie detí otcov vo VTOS. V zahraničných štúdiách (Adjiny, 2012; Hairston, 2007) je často uvádzaný práve ekonomický dopad a to z dôvodu zdôrazňovania role otca ako živiteľa rodiny. Mužom vo väzení je v mnohých prípadoch umožnené pracovať. Práca je však nedostatočne platená a muži majú problém zamestnať sa aj po prepustení z väzenia (Lewis a kol., 2007; Western a kol., 2001).

Matky so svojimi deťmi sa často sťahujú, kvôli finančným problémom. Deti strácajú svojich kamarátov a prostredie, na ktoré boli zvyknuté. Musia sa zmieriť s tým, že nemôžu mať všetko to, čo mali doteraz. Niekedy nemôžu mať to, čo majú iné deti, lebo matka s jedným platom si to nemôže dovoliť. Vplyvom uvedeného môže byť dieťa frustrované a oproti iným deťom sa môže cítiť ako menejcenné.

3 KOMUNIKÁCIA S DEŤMI O VÝKONE TRESTU ODŇATIA SLOBODY OTCA

V odbornej relevantnej literatúre sme nenašli odporúčania odborníkov, ako s deťmi komunikovať a oznámiť im, že ich otec je vo väzení a ako im vysvetliť, čo znamená byť vo väzení. Toto a aj mnohé iné okolnosti môžu byť častou príčinou, prečo sa s deťmi o VTOS otca nehovorí.

Vo väčšine prípadov je na matke, aby deťom oznámila a vysvetlila, že ich otec je vo väzení. Niektoré matky sa rozhodnú túto skutočnosť pred deťmi zatajiť, resp. klamú o tom, kde sa otec nachádza. Hairston (2007) uvádza, ako hlavné dôvody klamania detí o VTOS otca nasledovné:

- matky nechcú, aby deti prežívali pocit hanby, trápenia a ublíženia,
- majú strach, že deti prestanú svojho otca rešpektovať,
- deti nie sú dostatočne zrelé, aby porozumeli danej situácii,
- kvôli ochrane a bezpečnosti, aby sa deti nezmienili pred ľuďmi o VTOS otca, čím by mohli znevýhodniť celú rodinu (t.j. v zahraničí majú ženy manželov vo VTOS problémy nájsť lacné ubytovanie, dobré zamestnanie atď.)
- matky chcú chrániť deti pred psychickou traumou.

Aj napriek tomu, že matky často nekomunikujú s deťmi o VTOS otca, výskumní pracovníci, poskytovatelia sociálnych služieb a iní, tvrdia, že to môže mať negatívny dopad na deti, ktoré žijú v obavách, kde sa ich otec nachádza a či je v poriadku. Nemôžu otvorene hovoriť o neprítomnosti otca a vyjadriť svoje pocity o tom, čo sa deje (Hairston, 2007). Z danej situácie často vznikajú nedorozumenia, nedôvera a neistota u detí.

Kvôli vyššie uvedeným skutočnostiam považujeme za dôležité komunikovať s deťmi o VTOS otca. Objasniť deťom trestný čin otca, pretože aj od toho záleží, do akej miery bude mať táto negatívna skutočnosť vážny dopad na deti. Dozvedieť sa od matky alebo blízkej osoby, že je otec vo väzení je pre deti prijateľnejšie, ako sa o danej skutočnosti dozvedieť od spolužiakov v škole alebo od susedov. Celú situáciu a ich prežívanie by to mohlo zhoršiť.

Pozitívnu stránkou komunikácie s deťmi o VTOS otca je príležitosť vysvetliť im, že ich otec urobil zlý čin, čo však neznamená, že je nutne zlý človek. Keď deti pochopia

podstatu trestu, často majú menej negatívnych reakcií a problémov vyskytujúcich sa v ich správaní (Johnston, 1995).

4 KONTAKT DETÍ S OTCOM POČAS VÝKONU TRESTU ODŇATIA SLOBODY

Deti majú k dispozícii viaceré formy kontaktu s otcom počas VTOS ako sú osobné návštevy, telefonické hovory, listová korešpondencia, zasielanie balíkov a v zahraničí aj emailová komunikácia.

Kontakt detí s otcom pred i počas VTOS ovplyvňuje závažnosť a frekvenciu popísaných problémov vyskytujúcich sa u detí, ktoré sme uviedli v kapitole č. 1. Záleží od matky, resp. opatrovníka akou formou, ako často a či vôbec budú mať deti kontakt s otcom počas VTOS, hlavne pri neploletých deťoch.

Boswell a kol. (2002) zistili, že deti vypovedali o nasledovných zážitkoch a skúsenostiach z osobných návštev otca vo väzení:

- deti mali silnú túžbu vidieť otca, niektoré však cítili, že ten čo sedí pred nimi „nemôže byť ich otec“,
- väčšina detí chcela s otcom hrať rôzne hry počas návštev, avšak menšie deti sa chceli radšej hrať s inými deťmi v detských izbách vedľa návštevnej miestnosti,
- deťom prekážalo dlhé čakanie a časové podmienky trvania návštev, ktoré hodnotili ako krátke,
- nemajú radi predpísané sedenie, ktoré im neumožňovalo voľný pohyb po návštevnej miestnosti, ktoré je dôležité kvôli bezpečnostným opatreniam,
- nepáčili sa im niektorí dozorcovia, ktorí vyzerali ako „tyrani“, ale na druhej strane sa im páčili dozorcovia, ktorí vyzerali priateľsky a zdvorilo.

Aká forma kontaktu je vhodná, viac či menej pozitívne vplývajúca na deti, záleží od viacerých skutočností napr. vek dieťaťa, jeho aktuálny psychický a fyzický stav, potreby a túžby detí, ktoré je potrebné zohľadniť pri realizácii kontaktu detí s otcom.

5 INTERVENCIA PRE DETI OTCOV VO VÝKONE TRESTU ODŇATIA SLOBODY

Považujeme za potrebné a významné venovať pozornosť intervencii deťom, ktoré majú otca vo väzení z dôvodu vyššie uvedeného negatívneho dopadu na nevinné deti. Existuje viacero rôznych dostupných foriem pomoci pre deti v ťažkostiach. Aká forma pomoci, resp. liečebnej modality je vhodná pre konkrétne dieťa a situáciu je závislé od viacerých nasledovných faktorov:

- vek dieťaťa, schopnosť dieťaťa porozumieť a vyrovnáť sa s emocionálne záťažovou situáciou, od ochoty rodinných príslušníkov zúčastňovať sa liečby a rovnako aj na základe potrieb detí i celej rodiny (Wineburgh, 2000).

Boswell a kol. (2002) zistili, že u detí, ktoré nemajú psychickú a ani fyzickú podporu pri vyrovnávaní sa s odlúčením od otca je menej pravdepodobné, že sa im podarí s danou skutočnosťou vyrovnáť.

Pellegrini a kol. (1997) stanovili 5 úloh, ktoré môžu pomôcť deťom vytvoriť si blízky vzťah s otcom počas VTOS, čím sa tiež eliminuje negatívny dopad na deti vyplývajúci z odlúčenia od otca:

- ujasniť si význam a zmysel činností, ktoré robí otec pre deti počas VTOS,
- zmieriť sa s odlúčením od otca a prispôbiť sa každodennej rutine bez prítomnosti otca,
- naučiť sa ovládať svoje pocity,
- akceptovanie otcovho (dočasného) odlúčenia,
- znovunastavenie a pripravenie sa na jeho návrat do rodiny po prepustení z väzenia.

Okrem uvedených nápomocných odporúčaní existujú aj viaceré formy pomoci pre deti poskytované odborníkmi z rôznych oblastí (psychológovia, sociálni pracovníci, špeciálni pedagógovia atď.). Ide o individuálne poradenstvo a terapiu; rodinnú terapiu; Centrum pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie; Nízkoprahové programy pre deti a mládež atď. Často sú využívané aj telefonické linky pomoci pre deti v ťažkostiach (Linka dôvery, Linka nádeje, Linka detskej istoty atď.).

Prínosná a pre deti pomáhajúca forma intervencie v zahraničí je považovaná skupinová terapia realizovaná v školách, na klinikách alebo vo väzeniach. Odborníci na základe svojich dlhoročných skúseností sú presvedčení, že skupinový prístup je najefektívnejší pri práci s deťmi rodičov vo VTOS. Skupinová liečba je zameraná na potreby detí, na sociálnu podporu a tiež poskytuje štruktúrované prostredie deťom pri vyjadrovaní svojich starostí a problémov (Springer a kol., 2000). Skupina môže pomôcť deťom rozptýliť pocit hanby, ktorý často pociťujú za situáciu, v akej sa ich rodič nachádza. Tiež sa deti učia a cítia, že aj iní členovia skupiny majú rovnaké skúsenosti a problémy ako oni.

V zahraničí je známy program *Girl Scouts Beyond Bars*. Ide o program, ktorý neponúka iba vhodné príležitosti a odporúčania pre návštevu detí vo väzení, ale tiež rôzne aktivity pre deti mimo väzenia. *Sesame Street program* je ďalší program, ktorý je v odbornej zahraničnej literatúre často citovaný a prinášajúci pozitívne výsledky v správaní u detí (Fishman, 1983). Vo väzeniach, kde funguje tento program, sú často zriadené špeciálne otvorené detské izby pre deti, ktoré sú vedľa návštevných miestností. Výhodami týchto špeciálnych detských izieb je redukcia preplnenosti návštevných

miestnosti. Poskytujú rodičom priestor, aby mohli spolu komunikovať bez rušenia detí a vo všeobecnosti poskytujú deťom akceptujúce prostredie, v ktorom môžu vyjadriť svoje pocity ohľadom väzenia a odlúčenia od otca. Rodičia sa často zmieňovali, že ich deti sa nevedia dočkať návštevy vo väzení aj kvôli týmto detským izbám.

Ak deťom nebude venovaná dostatočná pozornosť a poskytovaná pomoc v danej situácii, môžu sa u nich vyskytnúť problémy, ktoré môžu mať ďalekosiahly dopad do ich budúcnosti. Napr. vývin sociálno-patologických javov, t.j. alkoholizmus, hazardné hráčstvo, vandalizmus, domáce násilie, korupcia a rozvoj kriminality vo všeobecnosti. Preto považujeme za dôležité venovať pozornosť práve týmto deťom a nezabúdať na ne.

6 ZÁVER

Nepopierateľnou skutočnosťou je, že deti otcov vo VTOS prežívajú traumatický proces separácie, ekonomické ťažkosti, sociálne „onálepkovanie“, čo má negatívny dopad na deti a ich vývin. Rodičia, rodinní príbuzní a odborníci pomáhajúcich profesií by mali deťom, ktoré sú zasiahnuté trestným činom otcov poskytnúť, čo najviac podpory a porozumenia. Citlivý, empatický a podporujúci prístup k deťom môže eliminovať negatívne následky danej situácie na deti. Pomôcť deťom vyrovnáť sa s odlúčením od otca a tým podporiť ich celkový vývin. Deti sú naša budúcnosť.

LITERATÚRA

- Ajdini, J. (2012). The Social Impact on Children with Incarcerated Parents. *Journal of Educational and Social Research*, 6, 13.
- Arditti, J.A., & Few, A.L. (2006). Mothers' reentry into family life after incarceration. *Criminal Justice Policy Review*, 17, 103-123.
- Boswell, G., & Wedge, P. (2002). *Imprisoned Fathers and their Children*. Great Britain: Jessica Kingsley.
- Dallaire, D. H., & Wilson, L., & Ciccone, A. E. (2010). *Children's attachment representations and problem behaviors in relation to their contact with their incarcerated parent*. Great Britain: Jessica Kingsley.
- Farrington, D. P., & Coid, J. (2003). *Early prevention of adult antisocial behaviour*. Cambridge: Cambridge University press.
- Fishman, S. H. (1983). Impact of Incarceration on Children of Offenders. *Journal of Children in Contemporary Society*, 15, 88-99.
- Fritsch, T. A., & Burkhead, J. D. (1981). Behavioral reactions of children to parental absence due to imprisonment. *Family Relations*, 30, 83.

- Hairston, C. F. (2007). *Focus on children with incarcerated parents. An Overview of the Research Literature*. Canada: The Annie E. Casey Foundation,
- Jarvis, J., & Graham, S., & Hamilton, P., & Tyler, D. (2004). The role of parenting classes for young fathers in prison: A case study. *Probation Journal*, 5, 21-33.
- Johnston, D. (1995). *Parent-Child visitation in the jail or prison*. New York: Lexington Books.
- Lewis, CH. E., & Garfinkel, I., & Gao, Q. (2007). Incarceration and unwed fathers in fragile families. *Journal of Sociology & Social Welfare*, 34, 77-94.
- Pellegrini, R. J., & Pellegrini, R. J., & Queirolo, S. S., & Valenzuela, D. M. (1997). *Measuring and predicting trends in violent juvenile crime: A comparison of alternative approaches*. Oregon: Corvallis.
- Rosenberg, J. (2009). *Children Neded Dalto: Children with Fathers in prison: sumarizačná správa z výskumov*. Švajčiarsko: Quaker United Nations Office.
- Sack, W. H. (1977). Children of imprisoned fathers. *Psychiatry*, 40, 163-174.
- Shlafer, R., & Poehlmann, J. (2010). Attachment and caregiving relationships in families affected by parental incarceration. *Attachment and human Development*, 12, 395-415.
- Springer, D. W., & Lynch, C., & Robun, A. (2000). Effects of a Solution- Focused Mutual Aid Group for Hispanic Children of Incarcerated Parents. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 17, 42- 431.
- Western, B., & Kling, J. R., & Weiman, D. F. (2001). The labor market consequences of incarceration. *Crime & Delinquency*, 47, 410.
- Wineburgh, A. (2000). Treatment of Children with Absent Fathers. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 17, 255-273.

PRACOVNÉ KONFLIKTY V KONTEXTE SOCIÁLNEJ ATMOSFÉRY

Miriama Gerbová¹, Kristína Račková²

*¹Katedra sociálnej práce, Pedagogická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku,
certifikovaná mediátorka*

*²Katedra sociálnych a humanitných vied, Fakulta sociálno - ekonomických vzťahov,
Trenčianska univerzita*

miriama.gerbova@gmail.com, kristina.rackova@tnuni.sk

Abstrakt

Príspevok poukazuje na možné zdroje konfliktov v pracovnom prostredí a negatívne konzekvencie konfliktov pre firmy a jednotlivcov. Opisuje osobnosť riadiaceho pracovníka v kontexte vytvárania a vzťahu so sociálnou atmosférou na pracovisku, nakoľko ide o premenné, ktoré ovplyvňujú produktivitu práce, zisky, vnímanie atmosféry na pracovisku a iné. V príspevku zisťujeme využitím komparačnej analýzy u manažérov a ich zamestnancov možné rozdiely v percepcii vybraných premenných tvoriacich sociálnu atmosféru na pracovisku. Výsledky poukazujú na niektoré štatisticky významné rozdiely.

Kľúčové slová: pracovné konflikty, zdroje, sociálna atmosféra.

Abstract

This article points out the potential sources of conflicts in the working environment and the negative consequences of these conflicts for companies and individuals. It describes the personality of manager in the context of establishing a relationship with the social atmosphere in the workplace, as these are the variables that affect productivity, profits, perception of the atmosphere in the workplace and others. In this paper, using the comparative analysis, we search for the differences between for managers and their employees in their perception of selected variables that forms the social atmosphere in the workplace. The results show some statistically significant differences.

Keywords: conflicts in work, resources, social atmosphere.

1 ÚVOD

Ľudská práca je spoločenskou činnosťou. Vyžaduje si špecifické činnosti, akými sú napríklad kooperácia, komunikácia, sociálne správanie, vytváranie pozitívnych medziľudských vzťahov. Uvedené aspekty sú elementárnymi predpokladmi, ktoré

ovplyvňujú atmosféru na pracovisku a v konečnom dôsledku aj ukazovatele úspešnosti firiem. Zdravé a podporujúce prostredie v pracovnom prostredí zvyšuje aj pracovný výkon. Jedným z možných a častých zdrojov, ktoré môžu negatívnym spôsobom pôsobiť na zisky, atmosféru a vzťahy v práci, sú pracovné konflikty. V teoretickom konštrukte opisujeme typy, zdroje konfliktov a atmosféru na pracovisku. Empirická časť sa zameriava na vnímanie oblasti sociálnej atmosféry akými sú: komunikácia, kooperácia, medziľudské vzťahy, ktoré s konfliktmi súvisia.

Konflikt môžeme definovať ako stretnutie dvoch alebo viacerých do určitej miery sa vylučujúcich či protichodných snáh, síl, tendencií (Křivohlavý, 2002). Konflikt tvorí súčasť medziľudskej komunikácie, nie je možné sa mu úplne vyhnúť (Ondrušek et. al., 2004). Neschopnosť riešiť konflikty predstavuje pre mnoho firiem najväčšiu rezervu v oblasti znižovania nákladov. Konflikt okrem toho, že vplýva na emócie jednotlivcov, môže poškodiť vzťahy medzi stranami a v konečnom dôsledku môže byť ovplyvnená i produktivita práce. To, ako sa firma s konfliktom vysporiada či nevysporiada, má vplyv aj na to, ako sa zaobchádza so zákazníkmi (Armstrong, et. al., 2008). Ak sa pozrieme na následky konfliktov pre jednotlivcov, zistíme, že môžu mať za následok demotiváciu zamestnancov tým, že vytvárajú nepriaznivú klímu napätia, potlačených alebo zjavných agresí. Konflikty znamenajú pre firmy negatívne dôsledky v situáciách, ak nie sú včas riešené alebo sú v dôsledku rôznych okolností, predovšetkým pre neústupnosť zúčastnených jednotlivcov, neriešiteľné (Nákonečný, 2005).

2 TYPY A ZDROJE KONFLIKTOV NA PRACOVISKU

Podľa účelu a dopadu na pracovníka a pracovný tím rozdeľujeme konflikty všeobecne do dvoch skupín: mobilizujúce - konštruktívne a deštruktívne.

O *mobilizujúcich konfliktoch* hovoríme vtedy, ak majú na pracovisku pozitívny vplyv. Vedú k rozvoju a ku skvalitneniu práce. Ide o presadzovanie nových pracovných metód, výber materiálov, technológie, dodávateľov alebo o novú organizáciu pracoviska. Každý zamestnanec či pracovná skupina má svoj názor a pri vzájomnej komunikácii môže dôjsť k výmene názorov. Pozitívne riešenie potom závisí od schopností vedúceho manažéra, jeho rozhľadu, odborných znalostí, vplyvu na spolupracovníkov a všeobecnej dôvery i autority. Manažér sa musí na takýto konflikt dobre pripraviť, viesť predchádzajúce porady so spolupracovníkmi a konfliktné jednanie pokojne, vecne bez emócií. Pre tieto konflikty je charakteristická krátkodobosť. Problém je nutné vyriešiť pokiaľ možno skoro a žiadna strana by nemala odchádzať z rokovania s pocitom porážky alebo zlého konečného riešenia. Tiež jednotlivé názory opozičných strán by mali byť v záverečnom riešení aspoň čiastočne zohľadnené.

V niektorých prípadoch môže dôjsť k tomu, že mobilizujúci konflikt prerastie v konflikt deštruktívny, ak nie je včas a hlavne úspešne vyriešený. *Deštruktívne konflikty* majú negatívny účinok. Vplývajú na sociálnu klímu, nevedú k riešeniu problémov

a väčšinou vznikajú na základe osobných konfliktov ako jednotlivcov, tak skupín. Komunikácia medzi jednotlivými skupinami nerešpektuje žiadne pravidlá. Úlohou manažmentu je čo najrýchlejšie ich likvidovať pri použití viacerých dostupných právomocí, i za cenu dočasnej nevýhodnosti pre prevádzku pracoviska. Deštruktívne konflikty sa riešia náročnejšie už len tým, že sú ovplyvnené negatívnymi pomermi na pracovisku. Predovšetkým ide o zlé medziľudské vzťahy, nespokojnosť zamestnancov, pocit nespravodlivosti, neodbornosť manažmentu z pohľadu hodnotenia a odmeňovania zamestnancov. Ku vzniku týchto konfliktov často prispievajú konfliktné osobnosti, ktorými sú neurotici, hysterici, labilní, náladoví, agresívni, dominantní a egocentrickí, nevyrovnaní, disharmonickí a psychopatickí jednotlivci (Bohumel, 2013).

V nasledujúcej tabuľke uvádzame zdroje konfliktov na pracovisku, ktoré vychádzajú z osobnosti, z absentujúcej organizačnej štruktúry, z nedostatkov v personálnej práci, v spôsobe formovania pracovných skupín či pracovných podmienok. Každú z uvedených oblastí bližšie opisujeme podľa prejavov v konkrétnom správaní a na pracovisku.

Tabuľka 1 Zdroje pracovných konfliktov

Zdroj	Prejavy v správaní / na pracovisku
Osobnosť a sociálne správanie jednotlivcov	Nerešpektovanie zákonov, podnikových zásady, pravidiel slušnosti, obťažovanie ostatných pracovníkov svojimi spôsobmi a návykmi, parazitovanie na práci iných, nedbalosť, lenivosť.
Slabá organizačná kultúra	Nedostatočná informovanosť, neporozumenie zadanej úlohy, nedostatočná kvalifikácia pracovníka.
Nedostatky v personálnej práci	Nevhodný výber pracovníka alebo jeho zaradenie na nevhodné pracovné miesto, nedostatky pri hodnotení a odmeňovaní pracovníkov.
Spôsob formovania pracovných skupín	Formácia na základe kvalifikácie a vzdelania, i povahových vlastností (či sú napr. osoby schopné vzájomne spolupracovať) a vytvoriť medzi sebou pozitívne medziľudské vzťahy, a tým i priateľské pracovné prostredie.
Umiestnenie pracoviska a pracovné podmienky	Izolovanosť pracovníka alebo naopak stratu súkromia a pokoja pri práci. Neporiadok na pracovisku, neútulný a stiesnený priestor, stresujúce prostredie, nevhodné rozmiestnenie pracovných pomôcok.

Zdroj: (Koubek, 2007).

2.1 Sociálna atmosféra a pracovné konflikty

Úlohou vedúceho pracovníka je podľa Armstronga, Stephensa a Janovskej (2007) znalosť manažérskych, ale aj ľudských schopností, napr. komunikatívnosť, schopnosť plánovať, organizovať, riadiť ľudí a efektívne pristupovať ku konfliktom. Pri výslednom skúmaní efektov možných alternatív správania sa vedúceho bola potvrdená nutnosť

vyváženosti medzi orientáciou na vzťahy a na výkon vo vedení ľudí (Oxenstierna, et. al., 2011). Výskum realizovaný Gerbovou (2011, s. 6) potvrdzuje, že ak sa prejavuje vedúci skupiny ako silná osobnosť schopná sa efektívne rozhodovať, schopná dopredu plánovať, znalá, ako na veci ísť a ako ich vykonávať, vytvára to v podriadených pocit istoty a ten sa prenáša do atmosféry na pracovisku. Výsledky poukazujú na to, že štruktúrované prostredie so zavedenými jasnými postupmi a presne vymedzenými rolami podporuje prítomnosť pozitívnej atmosféry.

Pozitívna klíma pomáha inštitúciám získavať a udržiavať svojich zamestnancov, čo sa v konečnom dôsledku odrazí na produktivite, spokojnosti zákazníkov, vyššej kvalite služieb, celkových ziskoch a obratoch firiem. Štúdia Sounana a Gagnona (2005) ukázala, že keď bola atmosféra vnímaná ako stagnujúca a nenaplnujúca, malo to značný vplyv na spokojnosť s prácou. Ak zamestnanci vnímajú sociálnu atmosféru v práci pozitívne, zvyšuje sa ich pracovný výkon, čo pre firmy znamená nárast ziskov. Prirodzenou súčasťou interpersonálnych vzťahov vo firmách a organizáciách sú aj konflikty. Konflikt odoberá zúčastneným stranám psychické sily, je zaťažujúci a pokiaľ sa nezačne riešiť včas, stupňuje sa. Dôležité je sa ním zaoberať a riešiť ho (Troph, 2003). Konflikt, ktorý je vedený s cieľom zlepšiť pracovný výkon, postup, kvalitu a nie je založený na osobných útokoch, ale na faktoch, možno považovať za pozitívny. Môžeme konštatovať, že interpersonálne vzťahy sú jasné, v organizácii sa vyskytujú občas konfrontácie, komunikácia je priama, prevažuje vzájomná spolupráca, stratégie sú priame a otvorené, sú presne definované úlohy a pozície. Ak je stratégia nejasná, komunikácia falošná a nepriama, správanie neetické, konflikt sa popiera, prejavujú sa nedostatky v organizácii, absentuje spolupráca a pozície sú nejasné, na pracovisku sa môže prejaviť až mobbing. Neriešený alebo nevyriešený konflikt, či už osobný alebo pracovný, môže byť jeho spúšťačom (Olšovská, 2013). Podstatnú časť v prevencii konfliktov na pracovisku zohráva aj pracovná klíma, resp. atmosféra.

3 CIEĽ

Cieľom práce bolo zmerať vybrané faktory (činnostne-morálne: komunikácia, kooperácia, emocionálno-sociálne: medziľudské vzťahy) sociálnej atmosféry v troch výrobnotechnologických podnikoch v Trenčianskom kraji. Ďalej bolo naším cieľom porovnať vnímanie vybraných premenných sociálnej atmosféry u manažérov a ich zamestnancov. Zaujímalo nás, či sa v percepcii vybraných premenných zhodnú alebo sa budú líšiť. Vychádzajúc z výsledkov Manna (in Krech, 1968), predpokladáme, že vedúci pracovník sa zaujíma o vzťahy na pracovisku, je spoločenský a inteligentný. Mann zistil u manažérov v porovnaní s podriadeným nasledujúce charakteristické vlastnosti:

- vyššiu inteligenciu,
- lepšiu adjustovanosť,

- vyššiu dominanciu,
- vyššiu extrovertnosť,
- menej konzervativizmu,
- vyššiu citlivosť v medziosobných vzťahoch. Na základe toho usudzujeme, že manažér dokáže reálne zhodnotiť pracovnú klímu, aj jej jednotlivé zložky.

Overujeme nasledujúce hypotézy:

H1: Predpokladáme, že medzi podskupinami respondentov (manažéri a ich zamestnanci) neexistuje štatisticky významný rozdiel vo vnímaní *kooperácie* na pracovisku;

H2: Predpokladáme, že medzi manažérmi a ich zamestnancami neexistuje štatisticky významný rozdiel v posudzovaní a hodnotení *medziľudských vzťahov* na pracovisku;

H3: Predpokladáme, že v premennej *komunikácia* neexistuje medzi manažérmi a ich zamestnancami štatisticky významný rozdiel.

4 METODIKA

Výskum sme realizovali v dvoch cieľových skupinách: manažéroch a členoch ich pracovnej skupiny. Výberový súbor pozostával z dvanástich manažérov a dvadsaťjeden zamestnancov. Ako nástroj zisťovania vybraných faktorov sociálnej atmosféry v skupine sme použili škálu sociálnej atmosféry od Kollárika et., al. (1990). Získané dáta sme podrobili štatistickému testovaniu a rozdiely medzi skupinami (manažéri a zamestnanci) sme zisťovali neparametrickou alternatívou U- testu. Neparametrický test, test pre dve skupiny populácie (Mann Whitneyho U-test).

5 VÝSLEDKY

V nasledujúcej časti uvádzame výsledky vyhodnotenia dvoch faktorov: činnostne-morálny a emocionálny faktor sociálnej atmosféry na pracovisku z pohľadu manažérov a ich zamestnancov.

5.1 Kooperácia na pracovisku

Tabuľka 2 Porovnanie kooperácie na pracovisku ¹M a ²Z

	Respondenti	N	MR	U	p
Kooperácia	Manažéri	12	38.22	115.5	.042
	Zamestnanci	21	42.97		

1 Manažéri, ďalej „M“

2 Zamestnanci, ďalej „Z“

Hodnota Mann-Whitneyho U-testu je rovná 115.5, dosiahnutá signifikancia ($p=.042$). V našom prípade medzi podskupinami manažérov a ich zamestnancov v premennej „kooperácia“ je štatistický významný rozdiel. Konštatujeme, že manažéri a ich zamestnanci sa líšia vo vnímaní kooperácie na pracovisku. **H1 sa nepotvrdila.**

5.2 Medziľudské vzťahy na pracovisku

Tabuľka 3 Porovnanie medziľudských vzťahov na pracovisku M a Z

	Respondenti	N	MR	U	p
Medziľudské vzťahy	Manažéri	12	37.32	123.2	.033
	Zamestnanci	21	44.97		

Hodnota Mann-Whitneyho U-testu je rovná 123.2, dosiahnutá signifikancia ($p=.033$). V našom prípade sme medzi podskupinami manažérov a ich zamestnancov v premennej „medziľudské vzťahy“ zaznamenali štatisticky významný rozdiel. Konštatujeme, že manažéri a ich zamestnanci sa odlišujú vo vnímaní medziľudských vzťahov na pracovisku. **H2 sa nepotvrdila.**

5.3 Komunikácia na pracovisku

Tabuľka 5 Porovnanie komunikácie na pracovisku M a Z

	Respondenti	N	MR	U	p
Komunikácia	Manažéri	12	48.12	170.5	.437
	Zamestnanci	21	51.37		

Hodnota Mann-Whitneyho U-testu je rovná 170.5, dosiahnutá signifikancia ($p=.437$). V našom prípade medzi podskupinami manažérov a ich zamestnancov v premennej „komunikácia“ nie je štatisticky významný rozdiel. Významné odlišnosti vo faktore komunikácia na pracovisku sme nezistili. **H3 sa potvrdila.**

6 DISKUSIA

Pomocou dotazníka (ŠSAT) sme zisťovali, ako hodnotia vybrané faktory sociálnej atmosféry na pracovisku manažéri a ich zamestnanci. Predpokladali sme, že neexistujú rozdiely vo vnímaní a následne aj v hodnotení faktorov sociálnej atmosféry medzi manažérmi a ich zamestnancami. Hodnotili sa vybrané faktory činnostne-morálnej a emocionálnej atmosféry. Konkrétne sme sa zamerali na tri oblasti (kooperácia, medziľudské vzťahy, komunikácia).

V našom prípade sme vo faktore *kooperácia a medziľudské vzťahy* zaznamenali štatisticky významný rozdiel a zistili sme odlišný pohľad manažérov a ich zamestnancov. Manažéri vnímajú kooperáciu a medziľudské vzťahy na pracovisku pozitívnejšie

ako ich zamestnanci. Podľa Bedrnovej a Nového (2002) môže vedúci pracovník sociálnu atmosféru stimulovať podporovaním vzájomných vzťahov, podnecovaním k skupinovému riešeniu problémov, vytváraním priestoru na neformálne stretnutia (organizovanie spoločných akcií) či na výmenu informácií. Ak ale sám hodnotí vzťahy a kooperáciu pozitívne a jeho vnímanie sa líši od vnímania členov jeho skupiny, nemusí dochádzať z jeho strany k pozitívnym stimulom. Na poznanie atmosféry v pracovnej skupine existuje niekoľko nástrojov aj zručností, ktoré môže manažér využívať. Na základe výsledkov môže podniknúť potrebné kroky k jej zlepšeniu. Vo faktore *komunikácia* sa signifikancia nepotvrdila.

Kollárik (In Gerbová, 2011) v tejto súvislosti dáva do popredia osobnosť vedúceho pracovníka, ktorým sa myslí osoba formálne vykonávajúca činnosti riadenia a vedenia a má výrazný podiel na efektívnosti skupiny. Svojím správaním, konaním a prístupom k podriadeným výrazne ovplyvňuje utváranie vhodnej sociálnej atmosféry. V súvislosti s výsledkami výskumu sa ako vhodné javí aj podpora vzdelávania manažérov v oblasti formovania a podpory vzťahov pracovnej skupiny, riešenia konfliktov prostredníctvom čoho by riadiaci pracovníci zvýšili svoju informovanosť o spomínanej problematike. Ďalšou možnosťou ako zefektívniť medziľudské vzťahy a kooperáciu v pracovnej skupine je tréning na posilnenie vybraných interpersonálnych zručností. Od prístupu manažéra závisí aj to, akým spôsobom bude v pracovnej sfére dochádzať k riešeniu vzniknutých konfliktov. To, aké prístupy zvolí a zintegruje do firemnej politiky, má tiež vplyv na úroveň sociálnej atmosféry na pracovisku.

Ako uvádza Wilmot (2004), spôsob, akým budeme ku konfliktu pristupovať, ovplyvňuje naše prežívanie, správanie a úroveň vzťahov s druhou stranou. Informovanosť manažérov o existencii spôsobov riešenia konfliktov môže výrazne napomôcť budovaniu pozitívnej atmosféry v ich pracovných skupinách. Jednou z možností je mediácia. Jej využívanie pomôže spoločnostiam viac sa posunúť pri riešení konfliktov k humánosti a efektívnosti na úrovni firma a zamestnanec, firma a klient. Zamestnanci sa naučia sami riešiť svoje konflikty. Navyše, zákonné úpravy umožňujú spísať dohodu medzi konfliktnými stranami, čím sa zaisťuje neopakovanie konfliktného správania či rešpektovanie pravidiel.

7 ZÁVER

Cieľom príspevku bolo poukázať na zdroje a riziká konfliktov na pracovisku v kontexte sociálnej atmosféry. Komparáciou sme zisťovali, názorovú identitu a diskrepanciu medzi manažérmi a členmi ich pracovnej skupiny. Zamerali sme sa na vnímanie vybraných dimenzií tvoriacich sociálnu atmosféru na pracovisku.

Výsledky poukazujú na odlišné vnímanie medziľudských vzťahov a kooperácie manažérov a ich zamestnancov. Z toho vyplýva, že manažéri situáciu hodnotia pozitívnejšie a optimistickejšie ako samotní zamestnanci. Poznanie tejto reality umožní

manažérom či celkovo organizáciám naďalej pokračovať alebo korigovať ich doterajší prístup, skonfrontovať si doterajšie vnímanie reality a uvedomiť si že to, ako vnímajú vzťahy, atmosféru či iné premenné v práci, môže byť výrazne odlišné od vnímania ich zamestnancov. Mylné vnímanie ich môže udržiavať v pasivite, čo môže mať za následok negatívny vplyv na pracovný proces, ľudí v tíme a pracovnú atmosféru. Mnohé teoretické, ale aj praktické koncepty (Kollárik 1983; Peslak 2006; Bedrnová a Nový 2002) dokazujú vplyv osobnosti manažéra na pracovný proces, a preto je aj na jeho zodpovednosti okrem pracovného výkonu dbať o interpersonálne aspekty pracovného tímu, snažiť sa poznať ho a prispievať k udržaniu pozitívnej atmosféry.

LITERATÚRA

- Armstrong, M., & Stephens, T. (2008). *Management a Leadership*. Praha: Grada.
- Bedrnová, E., & Nový, I. (2002). *Psychologie a sociologie řízení*. Praha: Management Press.
- Gerbová, M. (2011). *Vzťah medzi osobnostnými charakteristikami vedúceho pracovníka a sociálnou atmosférou v pracovnej skupine* (Diplomová práca). Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- Ondrušek, D., & Lábath, V., & Tordová, Z. (2004). *Konflikt, zmierovanie, zmierovacie rady*. Bratislava : PDCS.
- Oxenstierna, G., & Hanson, L., & Widmark, M., & Finnholm, K., & Stenfors, C., & Elofsson, S., & Theorell, T. (2011). Conflicts at Work —The Relationship with Workplace Factors, Work Characteristics and Self-rated Health *Industrial Health*, 49 (4), 501-510. Dostupné na <http://web.a.ebscohost.com/>
- Kollárik, T., & Černý, V., & Letovancová, E., & Poliaková, E., & Ritomský, A. (1990). *Skála sociálnej atmosféry v skupine*. Bratislava: Psychodiagnostika.
- Kollárik, T. (1983). *Človek v sociálnom systéme práce*. Bratislava:
- Koubek, J. (2007). *Řízení lidských zdrojů*. Praha: Management Press.
- Krech, D., & Crutchfield, R., & Ballachey, E. (1968). *Človek v spoločnosti*. Bratislava: Veda.
- Křivohlavý, J. (2002). *Konflikty medzi ľuďmi*. Praha : Portál.
- Olšovská, A. (2013). *Mobbing a bossing na pracovisku*. Správa z riešenia výskumnej úlohy VÚ 2162.
- Nákonečný, M. (2005). *Sociální psychologie organizace*. Praha: Grada.

- Peslak, A., R. (2006). Special interest group on computer personnel annual conference: *The impact of personality on information technology team projects*. New York: ACM
- Souan, C., & Gagnon, S. (2005). Relationship among work climate, absenteeism and salary insurance in teaching hospitals. *Healthcare Management Forum*. 18, 35–38. Dostupné na <http://www.sciencedirect.com/>
- Troph., C. (2003). V deviatich krokoch k vyriešeniu konfliktu. *Manažér* 3, 38-40.
- Wilmot, W., Hockerová. J. (2004). *Interpersonálny konflikt*. Bratislava: Ikar.

ŠPECIFIKÁ VO VZDELÁVANÍ SOCIÁLNYCH A PSYCHOLOGICKÝCH PORADCOV NA KATOLÍCKEJ UNIVERZITE V RUŽOMBERKU

Barbora Holíková¹, Alena Novotná²

Ústav sociálnych vied¹

Katedra sociálnej práce²

Pedagogická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku

barborka.holikova@gmail.com¹, novotna.a@gmail.com²

Abstrakt

Uvedený príspevok sa zameriava na spoločné, ale aj odlišné prvky sociálneho a psychologického poradenstva v študijných plánoch študijných odborov na Katolíckej univerzite v Ružomberku. Naša pozornosť je sústredená na študijné odbory sociálna práca a psychológia, u ktorých vnímame úzke prepojenie v teoretických základoch, ako aj v praktickom využití nadobudnutých poznatkov. Naším cieľom je poukázať na smerovanie výučby a prínos ponúknutých informácií v jednotlivých programoch pre prácu poradcu. Našou snahou je identifikovať špecifickosť informácií a praktickosť rád pre prácu sociálneho poradcu a psychológa. S prihliadnutím na čoraz zvyšujúci sa počet klientov, ktorí vyhľadávajú pomoc poradcu, považujeme za dôležité poukázať na osobitosť, odlišnosť, no tiež vzájomnosť vo vzdelávaní poradenstva vo vybraných vzdelávacích programoch.

Kľúčové slová: Poradenstvo. Psychológia. Sociálna práca. Vzdelávanie.

Abstract

The article focuses on common but also different elements of social and psychological counseling, obtained in the learning process. Our attention is focused on the study of social work and psychology, in which we sense close connection in the theoretical foundations and the practical application of acquired knowledge. Our aim is to show the direction of the course and the benefits offered information in programs for job counselor. Our aim is to identify the specificity of information and practicality advice the work of social counselor and psychologist. Taking into account of the ever increasing number of clients which are searching help of counselor, we consider it important to refer the individuality, diversity, but also reciprocity in education counselling in selected educational programs.

Key words: counseling, social work, psychology

1 ÚVOD

V súčasnosti pozorujeme v spoločnosti narastajúci záujem ľudí, ktorí vyhľadávajú poradcov rôzneho zamerania. Túto potrebu saturujú na jednej strane poradenstvá vychádzajúce z rôznych vedných oblastí, ako napr. psychológia, sociálna práca, právo, ekonómia, medicína, na druhej strane túto potrebu naplňajú špecializácie jednotlivých poradcov na určité problémové oblasti, či vybrané cieľové skupiny klientov. V rámci tohto príspevku sa chceme primárne orientovať na sociálne a psychologické poradenstvo. Každé z nich prináša klientovi iné informácie, no aj napriek tomu ich práca má mnoho spoločného. Tento fakt sa stáva často kameňom úrazu, pretože mnohokrát sa práca sociálnych a psychologických poradcov prekrýva a splýva aj v samotnej praxi. Práve z toho dôvodu venujeme priestor v príspevku poukázaniu na špecifické znaky vo výučbe sociálnych poradcov a psychológov s dôrazom na spoločné a odlišné znaky výučby počas celého štúdia na vysokej škole. Proces výučby je prvým krokom, kedy možno tieto dva typy poradenstiev orientovať pre nich určeným smerom, čo sa má potom odraziť aj v následnej praxi poradcov.

2 AKO SA PORADENSTVO ŠPECIFIKOVALO

Poradenstvo sa stalo súčasťou života ľudí už od nepamäti. Vychádzalo najmä zo samotnej výchovy v rodinách, školách, ako aj v samotnej práci. Ľudia si podávali informácie na základe svojich skúseností a poznania. Tento spôsob radenia bol na laickej úrovni, kedy išlo skôr o výmenu informácií, kedy „radca“ povedal druhému svoj postoj bez ohľadu na to, ako zareaguje. Postupne sa poradenstvo začalo profesionalizovať a stala sa z neho samostatná profesia. Rozdiel nastal najmä v tom, že poradca dokázal poskytnúť potrebné informácie, no rovnako vedel, prečo a akým spôsobom ich poskytnúť. Teda dokázal predvídať reakciu klienta a eliminovať nežiaduce prekážky spojené s tým, či je klient pripravený a dokáže prijať tieto informácie (Schavel a Oláh, 2009).

Zmena, ktorá v premene poradenstva na profesiu nastala, je najmä v samotnej práci s klientom. Väčší dôraz sa začal klásť na prácu s klientom prihliadajúc na jeho pocity, postoje, osobnostný typ, samotný problém, ako aj ďalšie významné faktory ovplyvňujúce poradenský proces. Tieto informácie máme možnosť prevziať z psychológie ako vedy venujúcej sa prežívaniu a správaniu človeka. „Predmetom záujmu poradenskej psychológie je ľudská bytosť, jej individuálne potreby, životné plány a sebariadenie“ (Čerešník, 2012). Práve z dôvodu, že je predmetom pozornosti psychológie človek na intrapersonálnej aj interpersonálnej úrovni, čerpáme základné princípy poradenskej činnosti, práve z nej. „*Psychologická teória a metodológia sa má v poradenstve zachovať, ale realizovať v širšom rámci, s dôrazom na sociológiu a ostatné spoločenské vedy. To predpokladá poznávať sily spôsobujúce sociálne premeny, vedieť analyzovať nielen individuum, ale i celkové prostredie klienta a spolu s ním navrhovať cesty na zlepšenie, nové riešenie*“ (Koščo a kol., 1987, s. 30). A tak postupne práve pre rozvoj

spoločnosti a priemyslu dochádzalo k vytvoreniu nových typov poradenstiev ako sú kariérne, psychologické, ekonomické, sociálne, právne, daňové, výchovné a pod. Poradenstvo je súčasťou mnohých vedných odborov, ktoré využívajú spoločné poznatky o práci s klientom. No to, čo robí jednotlivé poradenstvá jedinečnými, je práve práca s poznatkami, ktoré sú viac-menej odlišné.

Vychádzajúc z názvu príspevku našou snahou bude venovať sa rozlíšeniu sociálneho a psychologického poradenstva. Psychologické poradenstvo sa zameriava na rozvoj fungovania osobnosti ako na úrovni intrapersonálnej, tak aj interpersonálnej, s cieľom nápravy v oblasti vôľovej, emocionálnej, zdravotnej, vývinovej, sociálnej a organizačnej (APA, 1999, in: Munley et. al., 2004). „*Sociálne poradenstvo je odborná činnosť zameraná na zisťovanie rozsahu a charakteru hmotnej alebo sociálnej núdze, na zistenie príčin jej vzniku, na poskytnutie informácií o možnostiach riešenia hmotnej alebo sociálnej núdze a na usmernenie občana pri voľbe a uplatňovaní foriem sociálnej pomoci, sociálne poradenstvo sa poskytuje najmä v rodinách*“ (Z. z. č. 195/1998). Poradenstvo v sociálnej práci vznikalo ako nevyhnutná súčasť práce sociálnych pracovníkov, ktorí poradenstvo využívali najmä pri prevencii, zmiernovaní či riešení krízových sociálnych udalostí. „*Levická (2003, s.104) poukazuje na to, že pri zrode poradenstva v sociálnej práci stáli lekári, psychológovia, sociológovia, pedagógovia a pod., ktorí opúšťali hranice vlastnej vednej disciplíny s cieľom napomôcť nájsť riešenia pre klienta. V silách materskej disciplíny nebolo vždy možné ponúknuť riešenia a to najmä z dôvodu toho, že sa daný problém prelínal s inou vednou disciplínou. Ako príklad Levická uvádza situáciu partnerských konfliktov vyvolaných pre nezamestnanosť jedného z partnerov, ktorý ostal bez finančného príjmu*“.

Poradenstvo sa neustále rozvíja o nové poznatky, nové typy poradenstiev v závislosti od potrieb spoločnosti. Psychologické a sociálne poradenstvo je v súčasnosti súbežne, výrazne využívané v rôznych psychologicko-sociálnych zariadeniach ambulantného či pobytového typu. Ich úlohou je poskytovať klientom zariadenia sociálne a psychologické poradenstvo a navzájom sa tak dopĺňať pri uspokojovaní potrieb klienta. Hoci vychádzajú z viac-menej rovnakých základných princípov práce s klientom, rozdiel môžeme vidieť najmä v odborných poznatkoch, s ktorými disponujú.

3 VZDELÁVANIE SOCIÁLNYCH A PSYCHOLOGICKÝCH PORADCOV

Pri vymedzení špecifik práce sociálnych a psychologických poradcov považujeme za nevyhnutné začať v samotnej výučbe vybraných pomáhajúcich profesií vo vysokoškolskom prostredí. Práve tu prebieha prvotné odborné smerovanie ich práce s klientom pri riešení sociálnych či psychologických problematík.

3.1 Spoločné znaky vzdelávania

Nakoľko sme už spomínali, že tým primárnym spoločným znakom je najmä práca s klientom, preto aj spoločné znaky vzdelávania vidíme vo výučbe predmetu sociálneho a psychologického poradenstva (v odbore psychológia sa tento predmet nazýva Úvod do práce s klientom), počas ktorého sú predmetom pozornosti práve služby človeku. V nasledujúcej časti uvádzame sylabus tém vyučovaných na Katolíckej univerzite, ktoré sú približne rovnaké v oboch študijných odboroch.

Nevyhnutnou súčasťou prípravy poradcu sú základné princípy práce poradcu, v ktorých sa majú možnosť naučiť ako pracovať s klientom, zamerané na rešpekt, individuálny prístup a vytváranie bezpečného prostredia prijatia. Spoločným prvkom oboch typov poradenstiev je spôsob, akým pristupujeme ku klientovi, medzi čo patrí akceptovanie klienta taký aký je, s dôrazom na jedinečnosť osobnosti a individuálnosť každého problému. V nadväznosti na to, predmetom pozornosti počas výučby je rovnako teoretická, ako aj praktická príprava vytvárania vzťahu medzi klientom a poradcom. Príprava sa realizuje v podobe odborného výkladu zameraného na nevyhnutnosť tvorby vzťahu medzi klientom a poradcom, spôsob tvorby a riziká, ktoré v priebehu poradenského procesu môžu nastať. Veľkým rizikom sú poruchy vzťahu, ktoré môžu byť vyvolané zo strany poradcu, ako aj klienta. Práve z toho dôvodu obsahom výučby je naštudovať si a stotožniť sa s etickým kódexom práce poradcu. *„Napriek vzájomnej spolupráci nepredstavuje vzťah poradca – klient vždy trvalú idylku, môže sa v tomto vzťahu v niektorých prípadoch epizodicky objavovať i sklamanie, nespokojnosť, konfrontácia či nedôvera. Súčasťou profesionálnej zdatnosti poradcu má byť schopnosť zvládať tieto situácie a využiť ich v poradenskej práci v prospech klienta“* (Gabura, 2005, s. 125). Preto sa študenti učia počas seminárov zvládať modelové situácie, v ktorých klient prežíva rôzne emócie, čo samozrejme môže vyvolávať pocity strachu, neistoty aj u samotného poradcu. Obsahom vzdelávania poradenstva sú tiež metódy práce s klientom, ako aj terapeutické prístupy, ktoré je možné využiť počas procesu a intervencie s rôznymi typmi klientov. Obsahom výučby sociálneho a psychologického poradenstva je oboznámenie študentov s rôznymi formami poradenstva a rolami poradcu. Jednou z najvýznamnejších častí kurikula poradenských predmetov je príprava na poradenský rozhovor od *„zahájenia poradenského dialógu a vytvorenia vhodných technických podmienok cez stanovenie kompetenčných cieľov, dohodnutia pravidiel, voľby konkrétnych techník, práce s emóciami až po ukončenie stretnutia a tvorbu zápisu zo sedenia“* (Svoboda, 2012, s. 12).

Vzdelávanie poradenských predmetov vychádza prevažne z rovnakých publikácií, zameraných na výučbu práce s klientom, ktorá je približne rovnaká vo všetkých pomáhajúcich profesiách. No je len málo literatúry, ktorá sa venuje koncepciám a charakteristikám psychologického poradenstva a sociálneho poradenstva. Práve z tohto dôvodu vidíme význam v definovaní a vytvorení koncepcií týchto typov poradenstiev. V tabuľke č. 1 uvádzame jedny z najčastejších literatúr, z ktorých čerpáme pri školení

poradenstva, ktoré ponúkajú rady ako efektívne pracovať s klientom. Táto základná literatúra je počas výučby doplnená ďalšími významnými publikáciami orientovanými na konkrétny typ prednášaného poradenstva.

Tab. č. 1: Zoznam literatúry zameranej na prácu s klientom

Autor	Rok	Názov publikácie
Gabura, J., Pružinská, J.	1998	Poradenský proces
Koščo, J. a kol	1988	Poradenská psychológia
Merry, T.	2004	Naučte sa byť poradcom
Vodáčková, D. a kol.	2002	Krizová intervencia
Kopřiva, L	1997	Lidský vztah jako součást profese
Úlehla, I.	1996	Umění pomáhat.
Svoboda, J.	2012	Poradenský dialóg

Aj Gabura (2013, s. 54) potvrdzuje, že „oba poradenské systémy vychádzajú z rovnakých teoretických východísk, týkajúcich sa teórie poradenstva a jeho procesu, a taktiež často využívajú rovnaké metódy a formy práce“. Podľa Zitu (2003, s. 7) „*tituly ako Umění pomáhat alebo Poradenský proces smerujú skôr k psycho-sociálnej pomoci prostredníctvom sociálnej práce ako ku konkrétnej a vecnej pomoci. Takže kontextovú jednotku sociálneho poradenstva v tituloch nenájdeme*“. Na druhej strane využívanie spoločnej literatúry má aj pozitíva, medzi ktoré patrí možnosť obohatiť sa o skúsenosti s prácou s klientom aj z iných vedných disciplín.

3.2 Rozdielne znaky vzdelávania

Aj napriek tomu, že v rámci výučby sociálneho a psychologického poradenstva sa vyučujú v niektorých bodoch spoločné sylaby, študent sociálnej práce nemôže byť psychológom a študent psychológie nemôže byť sociálnym poradcom. Dôvod prečo je tomu tak sa pokúsime vysvetliť v nasledujúcej kapitole.

3.2.1 Obsahové zameranie výučby

V obsahovom zameraní výučby môžeme vidieť jednu z diferencií vo výučbe sociálneho a psychologického poradenstva. Pri výučbe budúcich **psychologických poradcov** sa zameriavame na oboznamovanie študentov s riešením psychických, interpersonálnych, no najmä intrapersonálnych problémov klientov. Študenti majú možnosť si osvojiť tieto vedomosti počas seminárov v modelových situáciách, ktoré majú simulovať poradenské stretnutie. „Poradenský psychológ pomáha klientovi poznať seba samého, svoje schopnosti, osobné vlastnosti. Snaží sa, aby pochopil svoju minulosť a podporuje jeho osobnostný vývin“ (Schavel a Oláh, 2010). Témami poradenských stretnutí u študentov psychológie môžu byť klient trpiaci dezorientáciou svojich hodnôt, konflikty s členom rodiny, suicidálne myšlienky, nízka sebaúcta, neschopnosť nájsť

si prácu pre pocity menejcennosti a podobne. V závislosti od získaných špecifických informácií volia ďalší postup s klientom (typ terapie, distribúcia, plán stretnutí). Rovnako aj počas prednášok sú základné princípy poradenstva prispôbované typu klientov a typu problémov psychologického poradenstva. V rámci poradenského procesu svoju pozornosť sústredia na osobnosť, emócie a vlastnosti klienta v danej problémovej či krízovej situácii. Pri snahe pomôcť klientovi hľadáme zdroje riešenia situácie najmä v ňom samotnom. Sústreďujeme sa na jeho silné aj slabé stránky s dôrazom na spôsob, akým je ovplyvnená jeho osobnosť v závislosti od toho, čím si prešiel. Mahrer (1967) tvrdí, že cieľom poradenstva je podporiť duševný rast a zmierniť psychickú nepohodu. Usilujeme sa tak o posun od závislosti klienta k dôvere vo vlastné predsavzatia a názory (Merry, 2004).

Pri výučbe predmetu **Sociálneho poradenstvo** smerujeme výučbu na to, aby študenti dokázali zvládnuť pomôcť vyriešiť sociálnu udalosť, v ktorej sa klient ocitol. Počas modelových situácií dôraz kladieme v tomto prípade na sociálne a interpersonálne problémy. Na zmiernenie, riešenie alebo predchádzanie vzniku nepriaznivej situácie, využívajú širší pohľad na človeka a jeho prostredie. Centrálny fokus sociálneho poradenstva je viac zameraný extrapersonálne (Gabura, 2013). Študenti sa počas stvárňovania poradenského procesu stretávajú s problematikami ako je strata bývania, nezamestnanosť, zmenená pracovná schopnosť, práce s klientom s ťažkým zdravotným postihnutím, riešenie otázky rómskej komunity a i. Snahou sociálnych poradcov je hľadať zdroje ako v klientovi samotnom, tak tiež v užšom a širšom sociálnom prostredí (rodina, priatelia, kolegovia a pod.), ako aj poukázať na možnosti sociálneho zabezpečenia štátu. Obsah prednášok je zameraný na poradenskú prácu s cieľovými skupinami, ako aj na priebeh procesu riešenia sociálnych problémov. Gabura (2005) tvrdí, že sociálny poradca sa nevenuje len zisťovaniu príčin vzniku núdze občana a poskytovaniu informácií, ale je jeho zameranie práce oveľa širšie a zahŕňa riešenie všetkých sociálnych fenoménov, ktoré sa stávajú pre človeka problémom.

Napriek tomu, že sa sociálni a psychologickí poradcovia v priebehu praxe stretávajú s rovnakými problematikami (nezamestnanosť, drogová závislosť, týranie, zneužívanie a zanedbávanie dieťaťa a mnohé iné), preto sa už počas štúdia študenti učia reagovať na iný druh potrieb klienta vo vybraných situáciách, resp. na iné súvislosti, či iné zdroje pri riešení problémov klienta.

3.2.2 Interdisciplinárnosť vzdelávania

Príprava počas štúdia na obe profesie zahŕňa v sebe štúdium aj iných vedných disciplín, ktoré sú nevyhnutnosťou pre prácu poradcu. Ten sa často popri práci stretáva s rôznymi problematikami, a preto je prínosné štúdium aj iných odborov. V niektorých by mal mať aspoň základný prehľad, v niektorých sa potrebuje orientovať hlbšie. Tu však je vidieť značný rozdiel, o aké blízke vedné odbory je obohacované štúdium budúcich sociálnych poradcov a psychológov.

Štúdium psychológie je zamerané na predmety psychológie s rôznym zameraním, ktoré svojou špecifickosťou dotvárajú budúcim psychológom obraz o vnútornej štruktúre osobnosti, a tým uľahčujú orientáciu v psychickom probléme klienta. Na základe týchto informácií si dokážu stanoviť, aké riziká klientovi hrozia, na základe napr. rodinných konštelácií, vývinového obdobia, prejavov správania či pozície v skupine. Tak dokážu predvídať a následne si overovať, kde by mohol byť problém. V nasledujúcej tabuľke č. 2. uvádzame zoznam predmetov počas bakalárskeho štúdia, kde sa študenti učia teoreticky orientované predmety psychológie. V tabuľke č. 3 poukazujeme na zoznam predmetov počas magisterského stupňa, kde sa venujú práve aplikácií získaných poznatkov do praxe. Tie sú predpokladom k porozumeniu psychických problémov, s ktorými sa študenti stretnú počas cvičení predmetu psychologického poradenstva. Prehľad absolvovaných predmetov nasvedčuje, že psychologické poradenstvo má užší interdisciplinárny prehľad zameraný do hĺbky daných odborov.

Tab. č. 2: Zoznam povinných a povinne voliteľných predmetov počas bakalárskeho štúdia v odbore Psychológia (FF KU, 2013)

Názov predmetu	Pokračovanie predmetu	Povinné / povinne voliteľné predmety
Úvod do štúdia psychológie	1	PP
Úvod do práce s klientom	1	PP
Všeobecná psychológia	1,2	PP
Ontogenetická psychológia	1	PP
Psychológia osobnosti	1	PP
Základy anatómie a fyziológie nervovej sústavy	1	PP
Sociálna psychológia	1	PP
Edukačná a školská psychológia	1	PP
Základy psychodiagnostiky	1	PP
Úvod do klinickej psychológie	1	PP
Psychologická odborná prax	1	PP
Metodologické základy psychológie	1,2,3	PP
Úvod do psychológie práce a riadenia	1	PP
Sociálno-psychologický výcvik	1, 2	PVP
Dejiny psychológie	1	PVP
Filozofia výchovy	1	PVP
Psychológia morálneho vývinu	1	PVP
Psychické poruchy detí a mládeže	1	PVP
Psychologická terminológia v anglickom jazyku	1,2,3,4,5	PVP

Tab. č. 3: Zoznam povinných a povinne voliteľných predmetov počas magisterského štúdia v odbore Psychológia (FF KU, 2013)

Názov predmetu	Pokračovanie predmetu	Povinné / povinne voliteľné predmety
Aktuálne trendy vývinovej psychológie	1	PP
Kognitívna psychológia	1	PP
Poradenská psychológia	1	PP
Psychodiagnostika detí a mládeže	1	PP
Aktuálne trendy psychológie osobnosti	1	PP
Kvalitatívna psychológia	1	PP
Psychodiagnostika dospelých	1	PP
Školské poradenstvo	1	PP
Aktuálne trendy sociálnej psychológie	1	PP
Klinická psychológia	1	PP
Manažérska psychológia	1	PP
Stáž na psychologickom pracovisku	1	PP
Psychologická odborná prax	1	PP
Semestrálne kolokvium	1,2,3	PVP
Vybrané otázky zo psychoterapie	1	PVP
Základy psychiatrie	1	PVP

Počas štúdia budúci **sociálni poradcovia** absolvujú v odbore sociálna práca široké spektrum predmetov z rôznych vedných disciplín. Z informácií získaných počas výučby študenti vychádzajú pri poskytovaní sociálneho poradenstva počas modelových situácií na seminároch a následne aj v praxi. V tabuľke č. 4 uvádzame zoznam predmetov absolvovaných v priebehu bakalárskeho štúdia a v tabuľke č. 5 zoznam predmetov z magisterského štúdia, kedy študenti majú možnosť získať základné interdisciplinárne poznatky. Povinne voliteľné predmety, v priebehu štúdia, sú koncipované na špecializáciu študenta pre vybraný typ poradenstva, či cieľovú skupinu klientov. Interdisciplinárny charakter štúdia sociálnych poradcov naznačuje širší rozhl'ad, zameraný na kľúčové informácie z daných vedných disciplín.

Tab. č. 4: Zoznam povinných a povinne voliteľných predmetov počas bakalárskeho štúdia v odbore Sociálna práca (PF KU, 2014)

Názov predmetu	Pokračovanie predmetu	Povinný / povinne voliteľný predmet
Sociálna politika	1, 2	PP
Katolícka sociálna náuka	1	PP
Teória sociálnej práce	1, 2, 3	PP
Sociológia	1, 2, 3, 4	PP/PVP; 2/2
Základy práva	1, 2, 3, 4	PP
Psychológia	1, 2, 3, 4	PP/PVP; 3/1
Základy pedagogiky	1	PP
Filozofia a etika	1, 2	PP/PVP; 1/1
Sociálna patológia	1, 2, 3	PP

Biológia	1, 2	PP/PVP; 1/1
Cieľové skupiny sociálnej práce	1, 2, 3, 4, 5	PP/PVP; 2/3
Metódy sociálnej práce	1, 2, 3, 4, 5	PP/PVP; 3/2
Odborná prax	1, 2, 3, 4	PP
Základy štatistiky	1	PVP
Základy ekonomiky	1	PVP

Tab. č. 5: Zoznam povinných a povinne voliteľných predmetov počas magisterského štúdia v obore Sociálna práca (PF KU, 2014)

Názov predmetu	Pokračovanie predmetu	Povinný / povinne voliteľný predmet
Manažment v SP	1,2,3, 4	PP/PVP; 2/2
Metodológia SP	1	PP
Metódy SP *Metódy SP 4 = Sociálne poradenstvo	1,2,3,4,5	PP/PVP; 3/2
Odborná prax	1,2	PP
Cieľové skupiny SP	1,2,3,4,5,6	PP/PVP; 2/4
Katolícka sociálna náuka	1	PP
Sociálna politika	1,2	PP/PVP; 1/1
Supervízia	1	PP
Teória SP	1	PP
Ekonomika v sociálnej sfére	1,2,3	PVP
Teória a metódy charitatívnej práce	1	PVP
Teória a metódy SP	1	PVP
Misiológia	1,2	PVP
Štatistika a prognostika	1	PVP
Lektorské spôsobilosti	1	PVP
Rodinné poradenstvo	1	PVP
Základy práva	1	PVP

Vychádzajúc zo štruktúry výučby sociálnej práce a psychológie sme postrehli (PF KU 2014, FFKU, 2013), že výučba poradenských predmetov (Sociálne poradenstvo a Úvod do práce s klientom) je zaradená až v neskorších ročníkoch. To potvrdzuje naše tvrdenie, že na výučbu a realizáciu modelových situácií poradenstva je potrebné mať osvojené teoretické poznatky daného odboru. Sociálne poradenstvo sa vyučuje v programe Sociálna práca a Sociálna práca vo verejnej správe a sociálne služby v 3. semestri magisterského štúdia. V programe Poradenstvo a sociálna komunikácia, ktorého obsah predmetov je odborne zameraný na sociálne poradenstvo, je sociálne poradenstvo súčasťou výučby od 1. semestra až po 4. semester magisterského štúdia. V odbore a programe Psychológia sa vyučujú na poradenstvo zamerané predmety v 5. semestri bakalárskeho štúdia a 1. semestri magisterského štúdia (PF KU, 2014 a FF KU, 2013)

3.2.3 Odlišnosti v náplni vzdelávania v diagnostike študentov psychológie a študentov sociálnej práce

V priebehu štúdia psychológie sa študenti majú zoznámiť a osvojiť si znalosť diagnostických postupov a metód v rámci tzv. klinického a psychometrického prístupu. Klinický prístup posudzuje človeka z hľadiska jeho vývinovej úrovne, v ktorej posudzuje sociálny, kognitívny a emocionálny vývin, ako aj správanie v rodinnom, školskom a pracovnom prostredí. Proces psychologického vyšetrenia zahŕňa formuláciu otázok, problému a hypotéz, po ktorých sú vyberané vhodné psychodiagnostické metódy. Následne prebieha vlastné vyšetrenie klienta zahrňujúce získanie anamnézy, rozhovoru, pozorovania, ako aj možnosť použitia testových a prístrojových metód. Po získaní dát sú dáta vyhodnocované a formulujú sa závery a navrhované opatrenia (Svoboda, 2010). Tieto poznatky a praktické zručnosti si študenti psychológie osvojujú počas výučby predmetov aplikovaných odborov psychológie, počas odbornej psychologickéj praxe, ako aj na predmetoch zameraných na psychodiagnostiku detí, mládeže a dospelých. Šnýdrová (2008, s. 7, 8) zaraďuje medzi predpoklady pre diagnostiku „*znalosť základných zákonitostí štruktúry vývoja a systémových závislostí vyšetrovanej osoby alebo skupiny. Ďalšou nevyhnutnosťou je schopnosť tvorby a využitia diagnostických nástrojov a postupov k získaniu, spracovaniu, interpretácii a hodnoteniu diagnostických dát v diagnostickom procese. Dôležitými nástrojovými disciplínami sú tu štatistika a psychometria. Rovnako nevyhnutnosťou je aj základná orientácia v teórii i praxi daného odboru*“. Tu vidíme významný rozdiel medzi obsahom štúdia sociálnych a psychologických poradcov.

Sociálni poradcovia si počas štúdia osvojujú neštandardizované metodiky práce s rôznymi cieľovými skupinami, ako aj rôzne formy terapeutických techník, kam zaraďujeme najmä kresbu. Tie získavajú v priebehu absolvovania predmetov metód sociálnej práce, práce s cieľovými skupinami, ako aj počas odbornej praxe. Odborný sociálny poradca tak musí ovládať sociálnu diagnostiku v plnom rozsahu od rozhovoru, pozorovania, analýzy materiálov až po činnostnú diagnostiku (Schavel a Oláh, 2010). Tokárová (2009) uvádza, že sociálny poradca pracuje okrem vyššie spomínaných metód aj s dotazníkovými metódami a rôznymi štandardizovanými diagnostickými nástrojmi. Gabura (2012) vidí odlišnosť v diagnostike týchto vedných disciplín v tom, že psychologické poradenstvo môže využívať štandardizované diagnostické nástroje, pričom sociálne nemôže. V odbornej diskusii sme sa stretli s iným názorom, ktorý poukazuje na to, že v praxi sociálni poradcovia využívajú vo svojej práci niektoré vývinové škály ako Dollovu Vinelanskú škálu sociálnej zrelosti alebo niektoré štandardizované techniky a metódy používané v manželskom poradenstve.

Nevyhnutné je však poznamenať, že počas štúdia diagnostiky a práce poradenskej činnosti je výučba zameraná nielen na štandardizované či neštandardizované diagnostické nástroje. Veľký priestor je venovaný získavaniu teoretických poznatkov, ako aj praktických

skúseností s exploračiou a následnou analýzou získaných informácií počas rozhovoru či pozorovania neverbálnych prejavov. „*Posudzovaniu psychického stavu skúmaného jedinca býva spresňované tzv. „diferenciálnou diagnózou“.* Ide o postup eliminácie dopredu stanovených hypotéz, pri využití informácií získaných zo všetkých relevantných zdrojov. Úlohou je teda odlišiť daný stav od stavu, ktorý ho môže len napodobňovať“ (Šnýdrová, 2008, s. 127). Teda aj exploračia a postupná analýza získaných informácií patrí medzi hlavnú časť diagnostickej práce v priebehu poradenského procesu u oboch typov poradenstiev. Výsledkom kvalitnej diagnostickej činnosti je aplikácia intervencie. „*V priebehu sociálnej intervencie môže rovnako nastať rada rôznych ťažkostí, medzi ktoré patrí napr. klientovo neprimerané hodnotenie svojho správania, skreslenie vplyvom rodinných stereotypov, ťažkosti pri definovaní príčin problému, morálne zásady klienta a i. Aby tomu sociálny poradca mohol predísť, využíva radu možných intervencií, ktoré pomáhajú klientovi myslieť účinne*“ (Matoušek, 2008, s. 90). Teda aj tu môžeme vidieť, že hoci sú isté odlišnosti v diagnostickej činnosti sociálneho a psychologického poradenstva, základné princípy práce s klientom sú spoločné.

3.2.4 Kvalifikačné predpoklady získané počas štúdia

Kvalifikačné predpoklady úzko súvisia so štúdiom jednotlivých študijných odborov. Od roku 1994 bolo vykonávanie **psychologického poradenstva** zahrnuté v zákone NR SR č. 199/1994 o psychologickéj činnosti a Slovenskej komore psychológov. Tento zákon definoval, že na vykonávanie psychologického poradenstva je nevyhnutné absolvovať vysokoškolské vzdelanie na magisterskom stupni štúdia v odbore psychológia. A následne splniť ďalšie podmienky, ktoré určuje tento zákon. Zákon č. 199/1994 bol zrušený v súčasnosti platným zákon č. 578/2004 Z. z. o poskytovaní zdravotnej starostlivosti, zdravotných pracovníkov, stavovských organizáciách v zdravotníctve, kde sa však prvé tri paragrafy pôvodného zákona zachovali, a tak charakteristika kvalifikačných predpokladov na vykonávanie psychologickéj činnosti bola nezmenená. V súčasnosti v zbierke zákonov č. 296/2010 o odbornej spôsobilosti na výkon zdravotníckeho povolania, spôsobe ďalšieho vzdelávania zdravotníckych pracovníkov, sústave špecializačných odborov a sústave certifikovaných pracovných činností na získanie špecializovaného odboru Poradenská psychológia je nutné špecializačné štúdium v minimálnej dĺžke trvania 5 rokov. Tu vzniká obmedzenie pre psychológov, ktorí majú záujem o špecializačné štúdium, no nevykonávajú svoju činnosť ako zdravotnícke povolanie (Matula, 2011).

Kvalifikačné predpoklady na realizovanie **sociálneho poradenstva** ustanovuje zákon osociálnych službách 448/2008, ktorý ustanovuje, že „špecializované sociálne poradenstvo môže vykonávať fyzická osoba, ktorá má trojročnú prax s cieľovou skupinou a má vysokoškolské vzdelanie získané štúdiom v bakalárskom študijnom programe alebo magisterskom študijnom programe zameranom na sociálnu prácu alebo sociálne služby a poradenstvo“

4 ZÁVER

Vzdelávanie sociálneho a psychologického poradenstva je v mnohých prvkoch rovnaké, a to najmä v spôsoboch práce s klientom. No z hľadiska potrieb, ktoré klienti v daných situáciách pociťujú, je nevyhnutné spôsob pomoci odlišovať. Práve z toho dôvodu, v procese výučby poskytujeme študentom špecifické poznatky v závislosti od špecializácie odboru. Cieľom výučby predmetov je, aby sme študentov naučili poznatkom práce s klientom, získať zručnosť pre túto činnosť, ako aj spoznať seba samého pri realizácii poradenstva. Dôležité je preto naučiť študentov flexibilne a efektívne využívať vedomosti získané počas štúdia, ako aj počas modelových situácií s klientom. Sem patrí tiež dokázať v zapätí primerane reagovať a poskytnúť klientovi v stave núdze usmernenie v závislosti od typu problémovej situácie.

V príspevku sme zistili, že čím máme viac predmetov absolvovaných, tým môžeme poskytnúť kvalitnejšie poradenské služby v jednotlivých vedných odboroch. Preto práca poradcu nekončí ukončením vysokoškolského štúdia, ale vyžaduje si neustále vzdelávanie a aktualizovanie svojich poznatkov formou školení, výcvikov, supervízií a rozhovorov s odborníkmi z praxe.

LITERATÚRA

- Čerešník, M. (2012). *Základy poradenskej psychológie*. Nitra: UKF.
- Filozofická Fakulta Ku. (2013). Informácie o štúdiu. 2013/2014. Ružomberok: FF KU v Ružomberku.
- Gabura, J. (2005). *Sociálne poradenstvo*. Bratislava: Občianske združenie Sociálna práca.
- Gabura, J. (2013). *Teória a proces sociálneho poradenstva*. Bratislava: IRIS.
- Koščo, J. kol. (1987). *Poradenská psychológia*. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Levická, J. (2003). *Metódy sociálnej práce*. Trnava: Trnavská univerzita.
- Mahrer, A. (ed.) (1967). *The Goals of Psychotherapy*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Matoušek, O. a kol. (2008). *Metody řízení sociální práce*. Praha: Portál.
- Matula, Š. (2011). *Sedem smutných rokov právnej regulácie psychologickéj činnosti na Slovensku*. Vendel, Š. (Ed.). Prešov: Prešovská univerzita.
- Munley, P.H., Duncan, L.E., McDonnell, K.A. & Sauer, E.M. (2004). Counselling psychology in the United States of America. In: *Counselling Psychology Quarterly*, 17(3), 247–271.

Oláh, M., Schavel, M. (2010). *Sociálne poradenstvo a komunikácia*. 3. vyd. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety.

Pedagogická Fakulta Ku. (2014). Informácie o štúdiu. 2014/2015. Ružomberok: Verbum.

Šnýdrová, I. (2008). *Psychodiagnostika*. 1. vyd. Praha: Grada.

Tokárová, A. a kol. (2009). *Sociálna práca: Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce*. Prešov : FF Prešovskej univerzity.

Zita, J. (2003). Poradenství (sociální?) jako nezbytná instituce moderní společnosti. Sociální poradenství jako druh pomoci: texty k sociální práci. *Sborník příspěvků 2003 v Hradci Králové*. Eds. Zita, J. Truhlářová, Z., Kappl, M. s. 95-101.

Zákon 199/1994 o psychologickéj činnosti a Slovenskej komore psychologov

Zákon 195/1998 o sociálnej pomoci

Zákon 578/2004 o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciách v zdravotníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon 448/2008 o sociálnych službách v znení neskorších predpisov

Zákon 296/2010 o odbornej spôsobilosti na výkon zdravotníckeho povolania, spôsobe ďalšieho vzdelávania zdravotníckych pracovníkov, sústave špecializačných odborov a sústave certifikovaných pracovných činností

DISINHIBIČNÝ EFEKT POUŽÍVATEĽOV INTERNETU V ČASE SOCIÁLNYCH SIETÍ

Juraj Holdoš

Katedra psychológie, Filozofická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku

juraj.holdos@ku.sk

Abstrakt

Disinhibičný efekt používateľov internetu je správanie typické redukciou sociálnych zábran. Prejavuje sa najmä v komunikácii napr. zvýšenou agresivitou vo forme „flame“ alebo zvýšeným sebaodhalovaním. Typickým prejavom je aj vyhľadávanie a sťahovanie pornografie na internete. Existuje viacero vysvetlení čo spôsobuje disinhibične správanie. Anonymita a neviditeľnosť zohrávajú dôležitú úlohu vo väčšine teórií vysvetľujúcich disinhibované správanie v internete. To sa však mení s rozvojom sociálnych sietí. V článku sa zaoberáme možnými vysvetleniami disinhibičného efektu internetu v čase veľkej popularity sociálnych sietí.

Kľúčové slová: disinhibičný efekt používateľov internetu, anonymita, sociálne siete.

Abstract

Disinhibition effect of Internet users is a behavior characterized by a reduction of social barriers. It manifests especially in communication, for example as increased aggression in form of “Flame”, or as increased self disclosure. The typical symptoms are also searching and downloading pornography on the Internet. There are several explanations for disinhibition behavior. Anonymity and invisibility plays an important role in the majority of theories explaining disinhibition behaviour on the Internet. However, this is changing with the development of social networks. This article discusses the possible explanations of the disinhibition behavior in the time of the great popularity of social networking.

Key words: online disinhibition behavior, anonymity, social networking

1 ÚVOD

Žijeme v digitálnom veku plnom virtuálnych spojení. Internet tento vek v podstate definuje. Stojí na ňom množstvo nevyhnutných činností, ktoré zachovávajú súčasnú modernú spoločnosť a jej status quo. Aj v našich individuálnych životoch zohráva stále dôležitejšiu úlohu a bez jeho prítomnosti si mnohé činnosti už nedokážeme predstaviť. Fascinujúcou, ale tiež trochu hrozivou skutočnosťou je rýchlosť vývoja internetu a tiež jeho tendencia pohlcovať a meniť ostatné médiá, komunikácie i systémy. W. James (1890) zakladateľ americkej psychológie prirovnal vedomie k prúdu (stream), ktorý sa

neustále mení a vyvíja. Toto prirovnanie je priliehavé aj na používanie internetu, ktorý môžeme považovať za mohutný prúd neustále meniaci sa a pohlcujúci všetko naokolo. Používatelia internetu sú nútení enormne rýchlo sa prispôsobovať novým štandardom či paradigmám. Čo prináša konsekvencie, s ktorými sme doteraz neboli konfrontovaní.

2 ONLINE DISINHIBIČNÉ SPRÁVANIE

Jeden z často popisovaných fenoménov vplyvu internetu na medziľudskú komunikáciu je efekt disinhibovaného správania. V angličtine disinhibition behavior effect, v preklade strata sociálnych zábran, trochu expresívnejšie by sme mohli popísať tento typ správania ako „utrnuté z reťaze“. V psychológii nejde o nový pojem, poznáme ho napríklad v sociálnej psychológii u Zimbarda (1977), ktorý považuje disinhibované správanie za akékoľvek správanie, ktoré je typické znížením obáv o seba prezentáciu a odsúdenie ostatných. V podstate je to opak sociálnej inhibície. Sociálna inhibícia je kontrola impulzov, neprejavovanie emócií a celkové sociálne ovládanie sa či neprejavovanie. V podobnom význame, obohatenom o kontext virtuálnej reality, opisujú spomínaný fenomén výskumníci zaoberajúci sa internetom. Disinhibované správanie na internete by sme mohli zovšeobecniť ako správanie, ktoré je menej sociálne brzdené ako porovnateľné správanie mimo internet. Skutočnosť, že adolescenti (a samozrejme, nielen oni) sa v prostredí internetu správajú inak, je dobre známa nielen odborníkom, ale i všímavým laikom.

Takéto správanie sa prejavuje vo viacerých oblastiach. Ide najmä o vplyv na komunikáciu, jej formu aj obsah a tiež na hľadanie informácií, tak isto na formu a obsah vyhľadávaných informácií. Navonok sú konsekvencie disinhibovaného správania viditeľné najmä tie, ktoré môžeme hodnotiť ako negatívne. V prvom rade ide o celkovo zvýšenú agresivitu v komunikácii vo virtuálnom prostredí, prejavujúcu sa napr. v diskusiách pod článkami, ktoré sa často zvrhnú do tzv. „flame“ diskusií, ktoré prekročili hranicu pre účastníkov prínosnej výmeny názorov a stali sa hádkou. Efektu disinhibovaného správania môžeme z časti pripísať aj absolútny boom pornografie na internete, taktiež vyhľadávanie a šírenie spoločensky tabulizovaných informácií ako napr. zobrazovanie explicitného násillia, extrémistické, pedofilná pornografia atď. Ďalším negatívnym dopadom disinhibovaného správania je povrchnosť, nezáujem o druhých, egoizmus, bežné je klamstvo a veľmi častý exhibicionizmus. Prítomná je aj zvýšená ochota akceptovať riskantné správanie, či už vlastné alebo iných v podobe napr. flirtovania s cudzími ľuďmi, nelegálneho sťahovania, šírenia spamov a hoaxov. Šírenia extrémistických alebo iných neznášateľných obsahov, prepadnutie konšpiračným teóriám, atď.

Okrem výrazných negatív má efekt disinhibovaného správania v prostredí internetu aj niektoré pozitíva, ktoré sa často podceňujú. Komunikácia prostredníctvom internetu prináša väčšiu otvorenosť, ako vo svete mimo internetu. Taktiež ochotu riskovať,

uvoľnenosť. Pre adolescentov je mimoriadne dôležitá absencia, respektíve redukcia úzkosti zo sociálnych situácií, strata obáv z odlišnosti, z komplexov z vlastného výzoru, z odhalenia samého seba. Ako sme už spomenuli, do internetovej komunikácie vchádzajú používatelia (najmä adolescenti) bez ťažoby predsudkov z vlastného výzoru a z komunikačného partnera. Na rozvoj sociálnych zručnosti a sociálnej interakcie pozitívne pôsobí aj zvýšená potreba združovania a zverovania sa. Populárnosť sociálnych sietí ako Facebook, či Twitter sú toho dobrým príkladom. V prostredí internetu sú tiež prítomné ďalšie fenomény ovplyvnené disinhibíciou a hodnotíme ich skôr neutrálne, pretože majú svoje pozitívne aj negatívne stránky. Ide napr. o zvýšené sebaodhaľovanie v prostredí internetu, experimentovanie s on-line identitou, či niektoré špecifiká on-line vzťahov.

3 TEÓRIE VYSVETLUJÚCE DISINHIBOVANÉ SPRÁVANIE

Logicky sa natíska otázka, čo spôsobuje túto výraznú zmenu v správaní? Teórií vysvetľujúcich efekt disinhibovaného správania je viacero. Zjednodušene ich môžeme rozdeliť na jednofaktorové a multifaktorové (Joinson 2007).

Medzi jednofaktorové zaraďuje Joinson (2007) deindividualizáciu, redukciu sociálnych signálov, osvojovanie si sociálnej identity a teóriu sociálnej blízkosti.

Deindividualizácia vychádza z pôvodnej práce Gustava Le Bona (2012) Psychológia davu a hlavne z neskoršieho rozpracovania Festingerom (1952) a najmä Zimbardom (2007). Deindividualizácia je podľa (Prentice-Dunn & Rogers 1982) spôsobená dvoma faktormi: znížením zodpovednosti (napr. anonymita a zároveň členstvo v skupine vedie k zníženiu záujmu o reakcie ostatných) a znížením vlastného sebauvedomenia (a teda zníženie samoregulácie a využitia vnútornej normy pre vlastné správanie). Tento koncept bol prispôsobený na virtuálny svet internetu (Kieslerom et al. 1984). Človek sa v prostredí internetu správa ako v anonymnom dave, kde sa odosobňuje a zjednocuje sa – splyva s davom, čo mu umožňuje správanie, ktoré by za iných okolností bolo preňho ako individuum neprípustné.

Ďalšou teóriou vysvetľujúcou disinhibované správanie je hypotéza redukcie sociálnych signálov v komunikácii prostredníctvom počítačov (Kiesler et al. 1984). V prostredí internetu naozaj dochádza k istej redukcii sociálnych signálov obvyklých v bežnej komunikácii. Gro komunikácie prostredníctvom internetu je stále na textovej komunikácii, kde môžu absentovať isté sociálne signály pomáhajúce a dotvárajúce komunikáciu. Najmä z dôvodu redukcie neverbálnych signálov a paralingvistikej komunikácie (intonácia, emocionálne zafarbenie hlasu, atď.), ktoré slúžia hlavne ako sociálne signály, je znížený vplyv sociálnych noriem a tým dochádza k antinormatívnemu a deregulovanému správaniu.

Inou teóriou je osvojovanie si novej sociálnej identity (Reicher et al. 1995), ktorá vychádza z postmodernej hypotézy, že človek nie je držiteľom jednej identity, ale pre

každý blok sociálnych situácií má vytvorenú špeciálnu identitu. V intenciách tejto hypotézy aj v sociálnom prostredí internetu si človek – používateľ internetu osvojuje novú, prispôbenú identitu, ktorá mu dovoľuje posunúť niektoré normy identít mimo internetu.

Mediálne orientovanou teóriou vysvetľujúcou vznik disinhibovaného správania je teória tvrdiaca, že každé médium vytvára inú sociálnu blízkosť a tým aj iné sociálne normy (Joinson 2001). Joinson (2007) ju nazýva dvojkomponentovým modelom sebauvedomenia. Bezprostredná synchrónna ľudská komunikácia vytvára logicky väčšiu sociálnu blízkosť ako komunikácia prostredníctvom internetovej siete. Bezprostredná synchrónna komunikácia nám vo väčšine prípadov nedovoľuje sa správať disinhibovane a posúvať normy. V kontexte bezprostrednej komunikácie mimo internetu je prirodzenejšia istá kontrola impulzov a inhibovanie správania. Zväčša asynchrónna komunikácia prostredníctvom internetu so zredukovanou neverbálnou a paralingvistickou zložkou vytvára aj v zhode s McLuhanovským „Medium is the Message“ väčšiu sociálnu vzdialenosť a tým priamo podporuje disinhibičné správanie.

Jednofaktorové teórie sú iste prínosné, no nevysvetľujú celú šírku a hĺbku disinhibovaného správania. O komplexnejší pohľad sa pokúsil Suler (2004), ktorý vznik disinhibovaného správania vysvetľuje kombináciou viacerých okolností. Prvý a zrejme najdôležitejší faktor podmieňujúci disinhibované správanie je anonymita. Suler (2004) to nazýva „Nepoznáš ma! - disociatívna anonymita.“ Subjektívny pocit neviditeľnosti vyvoláva u používateľov internetu dôležitý stav bezpečnosti, dovoľujúci experimentovať a púšťať sa aj do správania, ktoré by bolo preňho v neanonymnom „offline“ svete nemysliteľné. Príkladom správania, ktoré môžeme za istých okolností vnímať ako vyvolané respektíve umožnené anonymitou je experimentovanie s identitou pri prezentovanom inom pohlaví aké má používateľ. Iným typom správania je vyhľadávanie explicitných, respektíve citlivých obsahov bez obáv z odsúdenia. S anonymitou úzko súvisí neviditeľnosť. „Nemôžeš ma vidieť!“ (Suler 2004). Spolu vytvárajú základné kamene disinhibovaného správania v prostredí internetu. Neviditeľnosť otvára veľmi široké možnosti a slobody pri aktivitách v internete. Najmä čo sa týka vyhľadávania obsahov. Nazdávame sa, že obe zložky spolu úzko súvisia, väčšinou sa vyskytujú spoločne, preto ich môžeme zjednotiť do jedného integrálneho celku, ktorý nazývame: anonymná neviditeľnosť. Ďalším faktorom podmieňujúcim disinhibáciu je podľa Sulera (2004) asynchrónnosť (proces neprebiehajúci v reálnom čase) internetovej komunikácie. Zdalo by sa, že asynchrónnosť s rozvojom internetovej telefónie (Skype) a on-line videa stráca na význame. Svoju dôležitosť si však udržiava v klasickom maile, chate a najmä v sociálnych sieťach. Človek v asynchrónnej komunikácii nie je donútení reagovať ihneď, nevidí spätnú väzbu od prijímateľa, čo posilňuje disinhibičné vplyvy. Iným faktorom podmieňujúcim disinhibované správanie, ktorý uvádza Suler (2003), je solipsizmus. Ide o krajný filozofický subjektivismus hovoriaci, že reálne existuje iba „Ja“ so svojimi zážitkami, ostatný svet je len predstava. V prostredí internetu, kde komunikačného partnera väčšinou nevidíme a máme o ňom pomerne málo informácií,

je tendencia k vytváraniu si obrazov jeho výzoru, prejavu, vlastností oveľa výraznejšia. Jedným z faktorom výrazne ovplyvňujúcich disinhibované správanie v prostredí internetu je tendencia pristupovať ku komunikácii cez internet ako k hre (Suler 2004). To, že komunikačného partnera v internete zväčša nevidím a on nevidí mňa, plus solipsitické presvedčenie, že reálne existuje iba „Ja“, môže vplývať na používateľov virtuálne v pôvodnom význame slova ako niečo nereálne – neskutočné. Virtuálnosť posilňuje presvedčenie, že správanie sa v internete je hrou, ktorá po odpojení skončí. Dôležitým faktorom podieľajúcim sa na disinhibovanom správaní je podľa Sulera (2004) neutralizovanie autority a sociálneho statusu. Nehrozia žiadne sankcie, preto sa hranice môžu posúvať. Keďže svojho komunikačného partnera na internete nevidím a spravidla ani neviem, aký sociálny status vo svojej sociálnej skupine zastáva a či je nositeľom nejakej autority, pristupujem k nemu radikálne inak ako v reálnom svete. Komunikáciu prostredníctvom internetu by sme mohli prirovnať k tabuľka - k čistému stolu, ku ktorému pristupujeme bez obáv a stereotypov, ale i bez rešpektu. Šmahel a Vybíral (2003) pridávajú k Sulerovým faktorom aj multiplicitu (ang. multitasking), t. j. častú tendenciu vykonávať na internete viacero činností naraz, napr. pozeráť si stránky, čítať, sťahovať atď. To vyvoláva nutné delenie pozornosti, ktoré niektorí adolescenti opisujú ako opojné vzrušenie z rýchlosti, čo tiež disinhibované správanie podporuje.

Vo väčšine teórií vysvetľujúcich disinhibované správanie v internete zohráva anonymná neviditeľnosť dôležitú úlohu. V niektorých konceptoch dokonca zásadnú a bez nej by sa koncepty ako deindividualizácia, redukcia sociálnych signálov, ale tiež Sulerov (2004) multifaktorový koncept nezaobišli.

4 DISINHIBIČNÝ EFEKT POUŽÍVATEĽOV INTERNETU V ČASE SOCIÁLNYCH SIETÍ

Problém nastáva v tom, že keď boli hypotézy vysvetľujúce disinhibované správanie v prostredí internetu koncipované, internet bol iným miestom/svetom ako dnes. Mnohé zostalo také isté, ale zmenili sa podmienky. Internet je o mnoho viac dostupnejší a rozšírenejší. Už to nie je miestom technologických nadšencov - „geekov“ z prvej polovice 90 rokov. Je to priestor/miesto, ktoré tak výrazne ovplyvnilo jednu generáciu populácie, že ju sociológovia a antropológovia nazývajú net-generáciou (Tappscott 2008). Rozšírenosť internetu nepoznačilo iba net generáciu, ale tiež staršie generácie, ktoré chtiac, nechtiac internet využívajú stále intenzívnejšie. Spôsob používania internetu a vlastne celú paradigmu ako internet vnímame a premýšľame nezmenila len obrovská penetrácia posledných rokov, ale tiež príchod nových služieb/médií, ktoré sa zvyknú nazývať sociálne siete. Práve sociálne siete zrejme zodpovedajú aj za jeho masívne rozšírenie. Zdá sa, že sociálne siete nebudú len krátkou epizódou ako blogy, ktoré si už užili svojich 15 minút internetovej slávy a v súčasnosti sú neoddeliteľnou súčasťou internetu, ale určite nie jeho bazálnou časťou. Blogy a celkovo „user

generated contents“ sa transformovali a v skrátenej forme prešli do sociálnych sietí v podobe mikrobloggerov napr. na Twitteri, či statusov na Facebooku. Sociálne siete, pri ktorých je najdôležitejším fenoménom sieťovanosť - vytváranie virtuálnych spojení so známymi/neznámymi ľuďmi v podstate zrušili anonymitu. Anonymita taká dôležitá v internete „predsociálnosiet'ovských“ časov je zrazu výrazne obmedzená v súčasnom internete. Keďže anonymnosť ide ruka v ruke s neviditeľnosťou, v čase sociálnych sietí už ani neviditeľnosť nehrá takú dôležitú rolu. A môžeme povedať, že už nie je úplne „cool“. I keď sa do sociálnych sietí prihlasujeme svojimi osobnými údajmi, sociálne siete anonymnosť a neviditeľnosť úplne nezrušili, iba ju výrazne obmedzili. Stále si môžeme anonymne pozerať verejné profily ďalších používateľov, i keď silnie tendencia ku chráneniu si svojho súkromia a osobného priestoru aj vo virtuálnom svete. Stále však množstvo adolescentov, neskúsení či nedôslední používatelia prezentujú veľkú časť svojich osobných životov na sieti bez akéhokoľvek obmedzenia. Redukcia anonymnej neviditeľnosti obmedzila aj solipsizmus či neutralizovanie sociálneho statusu a autority. Na sociálnych sieťach vieme s kým komunikujeme, vieme aký ma sociálny status či autoritu, čo môže komunikáciu poznačiť. Základné piliere, o ktoré sa opierali vysvetlenia disinhibičného správania v prostredí internetu sú teda výrazne redukované a v niektorých situáciách celkom absentujú. Disinhibičné správanie je napriek tomu stále prítomné a jeho prejavy pomerne výrazné. Typickým príkladom je ochota publikovať osobné informácie na sociálnych sieťach dokonca aj takého typu, ktoré si v bežnej komunikácii skoro výhradne nechávame pre seba alebo pre svojich najbližších. Aké sú možné vysvetlenia? Pri úvahe nad daným fenoménom sme skoncipovali tri vysvetľujúce hypotézy.

Prvá hypotéza: Disinhibičné správanie v prostredí internetu nie je spôsobené anonymitou a neviditeľnosťou používateľov. Respektíve anonymita vo vysvetlení disinhibičného správania nehrá hlavnú úlohu. A treba hľadať alternatívne vysvetlenie čo môže spôsobovať disinhibíciu. Minimálne pre net-generáciu nie je anonymná neviditeľnosť dôležitá, respektíve taká dôležitá. Je to generácia, ktorá už bola vychovávaná v prostredí internetu. Sociálne médiá sú pre ňu najprirodzenejším prostredím, kde sa pohybujú sebavedome a bez zábran - nemajú sa za čo hanbiť. Net-generáciu často starší ľudia nazývajú drzou či príliš asertívnou (nakoniec ako každá staršia generácia mladšiu) a to sa prejavuje nielen v online, ale aj offline svete. Takže možno neprítomnosť anonymity je funkciou - charakteristikou net-generácie, nie samotného disinhibičného efektu.

Druhá hypotéza: Anonymná neviditeľnosť je základným kameňom disinhibičného správania v prostredí internetu. No na sociálnych sieťach sa disinhibičné správanie znižuje, pretože je tam redukovaná hlavná zložka anonymná neviditeľnosť. Všetci sa poznajú, preto svoje správanie viac kontrolujú. Pri iných činnostiach v internete (napr. pri surfovaní a sťahovaní dát) je anonymná neviditeľnosť stále dôležitou a vyhľadávanou vlastnosťou používania internetu a teda je tam prítomná aj disinhibícia. To by znamenalo, že na internete prezentujeme dve tváre (identity), tu pozitívnu, ktorou sa chceme prezentovať

pred ľuďmi na svojich profiloch na sociálnych sieťach. Kde sme zväčša mladí úspešní, krásni a šťastní... A potom máme ešte jednu tvár (identitu), tú temnejšiu, ktorou sa síce moc nechválime, ale o to viac využívame svoju anonymitu, neviditeľnosť a doslovne sa správame bez zábran. Výskumy naozaj ukazujú, že svoje ja prezentujeme na sociálnych sieťach v pozitívnejšom svetle aká je skutočnosť (Aboujaoude 2012). Druhá hypotéza má však viaceré nedostatky. Všetko by sedelo, keby bolo disinhibované správanie iba čisto negatívnym javom a nenachádzali sme jeho prejavy aj v sociálnych sieťach napr. v podobe ochoty odhaľovať intímne informácie o sebe. Lenže disinhibované správanie má viaceré pozitívne prejavy, ktoré nepotrebujeme ukrývať za anonymitu a neviditeľnosť, či už ide o väčšiu otvorenosť alebo stratu obáv zo sociálneho odsúdenia. A práve tieto vlastnosti plne na sociálnych sieťach využívame. To by znamenalo, že anonymná neviditeľnosť nie je podstatným znakom disinhibovaného správania v sociálnych sieťach, najmä keď sa disinhibícia prejavuje neutrálne až pozitívne.

Tretia hypotéza: Disinhibované správanie môže byť podporované, respektíve súvisí okrem už spomenutých teórií a hypotéz s používaním internetu na manažovanie emócií (nálady), ako úniku od reality, respektíve od úloh, ktoré nás čakajú. Anonymita je stále dôležitá, ale nehrá vo všetkých typoch disinhibovaného správania majoritnú úlohu (viď. hypotéza č. 1 a z časti hypotéza č.2). Výskumy (Leung 2007) ukazujú, že najmä adolescenti používajú internet na vylepšenie nálady (manažment emócií) – hlavne pre zábavu a nemusia pritom byť anonymní a neviditeľní. Na manažment emócií, hlavne vylepšenie nálady a hľadanie zábavy slúžia ideálne sociálne siete. To by naznačovalo, že disinhibičný efekt môže byť spojený s excesívnym používaním internetu vedúcim k závislosti od internetu. Používatelia internetu hľadajú uvoľnenie, hľadajú niečo, čo by ich vytrhlo z toho čo ich trápi, preto preferujú vzrušenie a rozptýlenie. A to sociálne siete s odbrzdením správaním ponúkajú plným priehrástím. Nevieme v súčasnosti určiť kauzálnu súvislosť medzi disinhibičným správaním a používaním internetu na manažovanie nálady, či únikom od reality. Zdá sa však, že tieto dva konštrukty spolu súvisia. Veľmi výstižne poznamenáva Joinson (2007) „to, čo na prvý pohľad vyzerá ako disinhibičný efekt internetového média, môže byť v skutočnosti strategickou voľbou používateľa“.

Je pravdepodobné, že všetky tri hypotézy sú čiastočne pravdivé a podieľajú sa na vysvetlení disinhibičného správania v časoch sociálnych sietí. Zrejme to bude ich kombinácia a zrejme ešte ďalšie premenné vstupujúce do hry.

5 ZÁVER

V tejto otázke je dôležité ďalšie skúmanie. Preto na záver postulujeme viaceré otázky. Je disinhibičné správanie uceleným sociálnym konštruktom? Alebo ide o viaceré správania, ktoré majú spoločné iba niektoré znaky. Ďalšia otázka, ktorá sa tu otvára je, akým spôsobom funguje disinhibičné správanie bez anonymity a neviditeľnosti. Je také

isté, alebo sa predsa dostaví istá vnútorná kontrola? Je disinhibičné správanie prítomné pri všetkých generáciách rovnako? Nie je náhodou net-generácia postihnutá viac? A napokon, vedie naozaj disinhibované správanie ku excesívnemu požívaniu internetu? Alebo je to len „side effect“ média ako takého.

LITERATÚRA

- Aboujaoude, E. (2012). *Virtually you: The dangerous powers of the e-personality*. WW Norton & Company.
- Festinger, L., Pepitone, A., & Newcomb, T. (1952). Some consequences of deindividuation in a group. *Journal of Social Psychology*, 47, 382-389.
- James, W. (1980). *The principles of psychology*. New York: Henry Holt.
- Joinson, A. N. (2001). Self-disclosure in computer-mediated communication: The role of self-awareness and visual anonymity. *European journal of social psychology*, 31(2), 177-192.
- Joinson, A. N. (2007). Disinhibition and the Internet. In: Gackenbach, J.(Ed.), *Psychology and the Internet – Intrapersonal, interpersonal, and Trnaspersonal Implication* San Diego, CA: Academic Press. 76-90.
- Kiesler, S., Siegal, J., & McGuire, T. W. (1984). Social psychological aspects of computer mediated communication. *American Psychologist*, 39, 1123–1134.
- Le Bone, G. (2012). *The Crowd: A Study of the Popular Mind*. CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Leung, L. (2006). Stressful life events, motives for Internet use, and social support among digital kids. *CyberPsychology & Behavior*, 10(2), 204-214.
- Prentice-Dunn, S., & Rogers, R. W. (1982). Effects of public and private self-awareness on deindividuation and aggression. *Journal of Personality and Social Psychology*, 43(3), 503.
- Reicher, S. D., Spears, R., & Postmes, T. (1995). A social identity model of deindividuation phenomena. In W. Stroebe & M. Hewstone (Eds.), *European Review of Social Psychology*, Vol. 6, 161–198.
- Suler, J. (2004). The online disinhibition effect. *Cyberpsychology & behavior*, 7(3), 321-326.
- Šmahel, D. (2003). *Psychológia a internet, děti dospělými, dospělí dětmi*. Praha: Triton.
- Šmahel, D., Vybíral, Z. (2003). Komunikace uživatelů internetu: Co výzkumy zjistily a jaký výzkum potřebujeme? In *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principalô.

Tapscott, D. (2008). *Grown Up Digital: How the Net Generation is Changing Your World HC*. McGraw-Hill.

Vybíral, Z. (2005). *Psychologie komunikace*. Praha: Portál.

Maroldo, G. K. (1981). Shyness and loneliness among college men and women. *Psychological Reports*, 48(3), 885-886.

Zimbardo, P. (2007). *The Lucifer effect: Understanding how good people turn evil*. Random House.

TEMATIZÁCIA PRÍBEHOV EVOKOVANÝCH VYBRANÝMI TABUĽAMI TEMATICKO-APERCEPČNÉHO TESTU A ICH VZŤAH K ATTACHMENTU

Emília Kinská

Poradenské centrum Katolíckej univerzity v Ružomberku

emilia.kinska@gmail.com

Abstrakt

Príspevok ponúka náhľad do tém príbehov, ktoré sme získali administráciou Tematicko-apercepčného testu a ich posúdením z hľadiska znakov attachmentu. Východiskom pre analýzu boli teoretické základy teórie attachmentu a zároveň výsledky výskumov, ktoré poukazujú na znaky attachmentu v príbehoch evokovaných inými diagnostickými nástrojmi. Výskumu sa zúčastnilo 23 adolescentov, ktorí spolu poskytli 184 príbehov k tabuľiam 1, 3BM, 5, 6BM, 7GF, 12M, 13B, 15. Záverečná diskusia pojednáva o pozorovaných znakoch jednotlivých príbehov a hodnotí Tematicko-apercepčný test ako vhodný nástroj na uvažovanie špecifikách tohto typu väzby u jednotlivcov.

Kľúčové slová: attachment, adolescent, príbeh, Tematicko-apercepčný test

Abstract

This contribution offers insight into the themes of stories that we received by administration of Thematic-Apperception Test and their assessment for signs of attachment. The starting point for the analysis where the theoretical foundations of the theory of attachment and the results of research that points of attachment to the characters in the stories evoked by other diagnostic tools. Participants were 23 adolescents who provide 207 stories together on stimuli 1, 3BM, 5, 6BM, 7GF, 10, 12M, 13B, 15. Final discussion deals with the observed characteristics of individual stories and rate Thematic-apperception test as useful tool for thinking about the specifics of this type of bond for individuals.

Key words: TAT, attachment, adolescent, story

1 ÚVOD

Téma citovej väzby (attachmentu) je jednou z oblastí, ktorá sa týka všetkých žijúcich ľudí bez akéhokoľvek rozdielu. Každý z nás nesie znaky jej úspešného, či menej úspešného vývinu, a preto je veľmi populárnou témou, diskutovanou v odbornej i laickej

literatúre, kde sa prostredníctvom výskumov potvrdzuje jej silný vplyv na mnohé oblasti nášho života. Cieľom príspevku je identifikovať prejavy citovej väzby v príbehoch, ktoré sme získali administráciou Tematicko-apercepčného testu (TAT; Murray, 1943/1971), ktorý považujeme za vhodný stimul vyvolávajúci témy interpersonálnych vzťahov, motívov či konfliktov osobnosti. Test je postavený na dvoch tendenciách každého človeka, a to interpretovať nejednoznačné situácie v súlade s vlastnou skúsenosťou a súčasnými prianiami, a tiež na podobnej tendencii tých, ktorí píše poviedky: stavať na svojich skúsenostiach a vyjadrovať svoje city a potreby, či už vedome, alebo nevedome. Tento nástroj je obzvlášť vhodnou metódou na poznanie osobnosti, pretože neohrozuje jednotlivca priamou otázkou na jeho životnú históriu, čo bolo hlavným podnetom k jeho zrodu, ktorý leží v rukách C.W.Robertsovej, C.D.Morganovej a H.A.Murrayho (Morgan, 2002).

Pri posudzovaní príbehov sme sa inšpirovali rozsiahlou monografiou Tematicko-apercepční test: interpretační perspektivy (Čermák a kol., 2012), ktorá spolu s ďalšími výskumnými zisteniami (Finn, 2011; McCabe a kol., 2006; Main, Kaplan, Cassidy, 1985) poskytla prakticky využiteľné kritéria pre našu analýzu. Pre potreby výskumu sme vybrali tabule TAT: 1, 3BM, 5, 6BM, 7GF, 12M, 13B, 15. Sú to tabule, ktoré spadajú do výberu, ktorý si u detí a adolescentov oboch pohlaví overila Teglasi (in Čermák, 2006), preto sa dá predpokladať, že ich diagnostická validita je uspokojivá.

2 KRITÉRIA KVALITATÍVNEHO POSÚDENIA Z HĽADISKA ATTACHMENTU

Mnoho výskumníkov využilo potenciál príbehov na skúmanie povahy attachmentu u detí. Vychádzali z úvahy, že kľúčovým prostriedkom k poznaniu osobnosti je rozprávanie o jej osobnej skúsenosti. Zistili, že niektorí jednotlivci zapájali druhých do rozprávania veľmi ľahko, iní ostávali v konverzácii rezervovaní. Tak začali objavovať vzťah medzi bezpečným attachmentom medzi matkou a dieťaťom a výmenou príbehov medzi nimi (McCabe a kol., 2006). Pri analýze príbehov sme sa preto zamerali na tie znaky, o ktorých pojednávajú výskumníci venujúci sa témam attachmentu v súvislosti s narativitou.

Ako uvádza Finn (2011) praktické a funkčné správanie sa vyvinie u dieťaťa, ktoré v čase nepohody je odkázané postarať sa samo o seba. Opatrujúce osoby, ktoré neboli citlivé a neodpovedali na potreby a ochranu dieťaťa spôsobili, že sa u dieťaťa vyvinul neistý vyhýbavý attachment.

Znakmi bezpečného attachmentu sú schopnosť a ochota premýšľať o situáciách spôsobujúcich stres, či nepohodu, osloviť alebo získať figúru pre zabezpečenie pohodlia a ochrany v čase nepohody, či nebezpečenstva V príbehoch, kde vystupuje jedna postava, demonštrujú schopnosť myslieť (internalizovať bezpečnú základňu) a vykonať konštruktívne kroky k vyriešeniu situácie. V príbehoch, kde je zobrazených viac postáv,

jednotlivci hovoria o vzťahoch, ktoré sú zamerané na spoločný cieľ. Príbehy bezpečne pripútaných jednotlivcov sú koherentné (Hesse, 1999), rozprávané plynule (Main, Kaplan a Cassidy, 1985), rozsahom dlhšie, podrobnejšie a obsahujú vyjadrené emócie. McCabe a kol. (2006) sa zamerali na ochotu rozprávať príbehy cudziemu človeku a zistili, že respondenti boli schopní očakávať reakcie na svoje rozprávanie od cudzieho podľa toho, aké reakcie dostali v minulosti od svojej mamy. Na druhej strane spomínaní výskumníci uvádzajú, že príbehy neisto pripútaných detí boli podávané iba po rozsiahlej výzve a aj po nej mali tendenciu byť krátke, chýbala hlbšia úvaha a prepracovanosť spomienok a obsahovali často negatívne emócie. Iné neisto pripútané deti mali tendenciu odmietať rozprávanie opakovaním „ja neviem“, alebo utekali do fantázie, často agresívnej (in McCabe a kol., 2006).

Znakom nevyriešeného attachmentu je neschopnosť jednotlivca reorganizovať príbehy, ktoré obsahujú znaky oddelených systémov.

Zapletený attachment charakterizuje to, že jednotlivci sa zameriavajú skôr na emócie spojené s problémom, ako na problém sám, presúvajú pozornosť preč od distresu spôsobovaného situáciou, ukončujú príliš veselo (glossing), čo je prevenciou pred tým, aby nemuseli čeliť negatívnym pocitom. Príbehy majú viac nerozhodných tém, ukončení, niekedy viac rôznych ukončení príbehov. Títo jednotlivci sú často sentimentálni. Postavy na obrázkoch, kde sú sami, ostávajú často sami, s nikým sa nespájajú. Figúra attachmentu poskytuje len funkčnú starostlivosť.

Čo sa týka obranných mechanizmov, znakmi deaktivácie je snaha odvrátiť sa od distresu spôsobovaného attachmentom. Je kódovaná v témach príbehov, v ktorých je zdôraznená dôležitosť pravidiel, sily, výkonu, úspechu, authority, vzdialenosti, alebo romantiky. Kognitívne vypnutie je spojené so zakrývaním problémov s attachmentom v nádeji, že to jednoducho prejde. Pri oddelených systémoch sa jedná o dezorganizované a chaotické myslenie, príbehy obsahujú znaky bezmocnosti a strachu, majú desivú kvalitu (George, West, 2011).

3 VZŤAH ATTACHMENTU A INTERPERSONÁLNEJ DECENTRÁCIE

Na posúdenie attachmentu v príbehoch sme využili okrem vyššie spomínaných znakov aj kvalitu interpersonálnej decentrácie (ID). Termín decentrácie (Jenkins, Čermák, Fikarová; 2012) je prevzatý z teórie kognitívneho vývinu Jeana Piageta, a je považovaný za proces zaujímania perspektívy, alebo role inej osoby. Najmladšie deti rozprávajú príbehy, v ktorých môžu integrovať osoby, ale nezamýšľajú sa nad možnými reakciami druhých. Zrelšie dieťa, ktoré dokáže internalizovať iných ľudí, je schopné

- 1) premýšľať o druhých aj v prípade ich neprítomnosti (stálosť osoby)
- 2) pochopiť, že iní ľudia môžu nazerať na svet odlišne od jeho detského uhla pohľadu (zaujatie perspektívy).

Úrovne ID sa pohybujú v dvoch rozpätiach, úroveň 1-4 sa rozumie ako predinternalizačné štádium a úroveň 5-9 predstavuje internalizované myslenie (Jenkins, Čermák, Fikarová; 2012). U adolescentov očakávame rozvinutú práve internalizačnú úroveň, nakoľko sú dostatočne kognitívne zrelí pre tento spôsob uvažovania.

To, že jednotlivci s bezpečným štýlom attachmentu by mali preukazovať vyššie skóre v ID, sa nám spája s konštruktom reflektívneho fungovania (RF), ktorý vyvinul Peter Fonagy a jeho kol. na University College London (Fonagy a kol., 1996, 2000). RF definovali ako kapacitu porozumieť vlastnému správaniu a tiež správaniu ostatných. Vzťahuje na vedomie, že jednotlivcove správanie je reflexiou pravdepodobne nepozorovateľných, meniacich sa, dynamických zámerov a emócií, a poskytuje jednotlivcovi dobre vyvinutú kapacitu na rozlišovanie vnútornej reality od vonkajšej. Fonagy (2000) naznačuje, že bezpečný attachment je priamy výsledok rodičovej kapacity reflektovať vnútorné stavy dieťaťa, rovnako ako predstavovať tieto stavy dieťaťu ako zvládnuteľné. Vysoko reflektívna matka je jediná, ktorá môže rozumieť tomu, čo sa deje v mysli dieťaťa. Reflexiou jej vlastnej skúsenosti, ale aj skúsenosti dieťaťa, mu dáva pocit zmyslu, kým je, ktorý dieťa môže integrovať a internalizovať. V skutočnosti mu poskytuje súdržný príbeh, ktorý dáva zmysel jeho vnútornej skúsenosti. Vytvorenie koherentného, bezpečného zmyslu self nezávisí len od matkinej kapacity mentalizovať, ale aj od jej kapacity správaním odpovedať na afektívne stavy dieťaťa, najmä distress, spôsobom, ktorý je citlivý (Kelly a kol., 2007).

4 ANALÝZA VYBRANÝCH TABŮL VO VZŤAHU K TÉMAM ATTACHMENTU

Tabule TAT sme administrovali 23 adolescentom vo veku 14-15 rokov, z ktorých 12 pochádzalo z úplných rodín a 11 z detských domovov. Na vyvolanie príbehov sme použili inštrukciu: „*Teraz Ti budem ukazovať obrázky, budeš mať čas sa nad každým z nich zamyslieť. Potom Ťa poprosím, aby si mi o každom z nich povedal príbeh. Popíš, čo sa na obrázku v danej chvíli deje, čo predchádzalo udalosti, ktorá je na obrázku, čo postavy cítia a o čom premýšľajú, ako príbeh môže pokračovať a ako skončí. Môžeš vytvoriť akýkoľvek príbeh, hovor ho tak, ako ti príde na myseľ.*“

Tabuľa 1

Murrayho deskripcia: Chlapec sa zamyslene díva na husle, ktoré pred ním ležia na stole.

Témy z výskumu: V príbehoch k tabuli 1 vystupuje prevažne chlapec sám, v malej miere sa vyskytujú aj postavy rodičov, či učiteľa. Témy sa týkajú chlapcových aspirácií v hre na husle, komponovaniu nôt a budovaniu kariéry huslistu. Tri príbehy popisujú husle ako pokazené. Objavuje sa aj (ne)podporujúce prostredie (rodičia, okolie, či kritizujúci učiteľ). V troch prípadoch sú husle opomenuté. Príbehy uprednostňujú problematiku

hry na husle pred témami vzťahov. Sú málo rozvinuté, dá sa napriek dobrej štruktúre obrázku predpokladať zmätenosť z testovej situácie. Vytváranie konzistentného príbehu je kognitívne náročnou úlohou, preto sa na túto tabuľu pozeráme spolu s I. Čermákom a kol. (2012) ako na stimul, ktorý ponúka dostupné témy, rozprávača neohrozuje a je vhodná na začiatok testovej situácie.

K ID dochádza iba u dvoch informantov.

Príbeh so znakmi bezpečnej väzby:

Tak malý chlapec, ktorý dostal na narodeniny husle sa chcel na nich naučiť hrať, ale nevedel ako. A preto sa snažil učiť sám, no veľmi mu to nešlo [tak mu rodičia boli ochotní nájsť nejakého učiteľa] **2**, ktorý by ho naučil hrať na husliach. A potom tak niekoľko rokov sa učil, výborne hral a veľmi ho to bavilo. Začal robiť také menšie koncerty, nakoniec sa stal takým slávnym huslistom. (na tejto scéne nad čím premýšľa a ako sa cíti?) tak priamo tu ešte keď bol malý, tak bol smutný z toho, že nemôže ešte tak dokonale hrať a premýšľa nad budúcnosťou.

Príbeh so znakmi vyhýbavej väzby:

Tak ja neviem. Rozmýšľa, pozerá sa na husle. Pozerá sa na husle a rozmýšľa. (nad čím?) že je smutný napríklad, chcel by na tom hrať, možno na tom nevie hrať, chcel by to vedieť. Tak sa na to pozerá. (predtým?) tak rozmýšľal nad nimi, že by chcel aj on vedieť hrať. Napríklad ich mal, zobral si ich, chce sa i on naučiť napríklad hrať. (ďalej?) neviem, vezme ich a dá sa na nejakú školu, aby vedel hrať alebo začne sa učiť a bude o tom rozmýšľať, bude šťastný, že to vie napríklad. (ešte niečo?) asi nie.

Tabuľka 3BM

Murryho deskripcia: Oproti gauču je na zemi schúlená postava chlapca s hlavou sklonenou k pravému ramenu. Na zemi vedľa leží revolver.

Témy z výskumu: Postava na obrázku je vo väčšine prípadov vnímaná ako žena, resp. dievča. Dominujú témy fyzického násillia zo strany muža, témy opustenosti, opitosti, trápenia sa. Predmet na zemi je identifikovaný ako injekcia v jednom príbehu, v ostatných príbehoch je opomenutý.

K ID dochádza u desiatich informantov, tabuľka má väčší potenciál evokovať príbehy, v ktorých je internalizovaná postava. Je negatívne ladená, vďaka čomu nabáda k hľadaniu riešenia ťaživej situácie.

Z hľadiska témy attachmentu sa v príbehoch zameriavame na kapacitu postavy vyriešiť svoju situáciu. V niektorých prípadoch identifikujeme glossing, v niektorých neschopnosť jednotlivca vyriešiť svoju situáciu, niektoré príbehy vykresľujú hlavného hrdinu ako schopného pomôcť si, alebo vyhľadať pomoc od druhých.

Príbeh so znakmi bezpečnej väzby:

Tento obrázok mi pripomína nejaký príbeh týranej ženy, [lebo vyzerá skleslo a ako keby ju muž zbil.] **3** Možno [premýšľa nad tým, že prečo sa možno z takého chalana,

ktorého si zobrala za muža, z takého milého muža vykľul taký zbabelec, ktorý udrie ženu.] 7 (pokračovanie? príbeh?) niekedy v minulosti [sa zaľúbila do nejakého chlapa, ktorý sa jej zdal milý, sympatický] 6, a potom, po čase sa z neho vymotal [nejaký chlap, ktorý udrie ženu.] 2 Keď sa to stalo prvýkrát, tak bolo to také vlastne, že možno len mu vybuchli nervy, ale keď sa to stávalo častejšie, tak už to nebolo také dobré, okey to už nebolo. [Vlastne keď ju tak silnejšie zmlátil, tak možno sa tak ako keby v kúte ležala] 3 a [premýšľa nad tým, že prečo sa to stalo a prečo môže niekto také veci robiť.] 7 A si myslím, že [rozmyšľa aj nad tým, že vlastne urobí s tým niečo, že buď niekomu to povie alebo že sa chce rozviesť.] 5 A podľa mňa že sa jej to splní a rozvedie sa. (cíti?) cíti sa [zvláštne, pretože tak jej to ublížilo, že sa niekto tak jej srdcu blízky stal tak hrozným človekom.] 6

Príbeh so znakmi vyhýbavej väzby:

Toto napríklad môže byť že, čo ja viem nejaké mladé dievča, že sa jej napríklad niekto vysmieval v škole alebo tak, že prišla domov, čo ja viem, celá nešťastná, že plakala kvôli tomu, a nakoniec sa s nimi napríklad skamarátila a tak a zase celkom vychádza v škole. (premýšľa?) Že čo také, čo ja viem, zlé urobila, alebo že prečo ju napríklad neznášajú, alebo že sa jej posmievajú, že ako by to mohla zmeniť.

Tabuľa 5

Murryho deskripcia: Žena v strednom veku stojaca na prahu pootvorených dverí a pozerajúca sa do miestnosti.

Témy z výskumu: Postava je vo väčšine príbehov považovaná za mamu, ktorá buď kontroluje, alebo hľadá dieťa/deti, volá ich na večeru alebo na pomoc, a taktiež sa objavuje téma vystrašenej, alebo špehujúcej ženy. V príbehoch je zohľadnená emócia viditeľná vo výraze ženy, majú prevažne negatívny obsah, končia však pozitívne. K ID dochádza v príbehoch desiatich informantov.

Príbeh so znakmi bezpečnej väzby:

Na obrázku vlastne [vchádza žena do dverí, prišla zavolať syna na večeru,] 2 ktorý je zatvorený v svojej izbe a niečo si maľuje alebo číta. Podľa mňa jej syna niečo trápi a tak možno preto si maľuje alebo sa snaží rozvíriť svoje myšlienky a žena vidí, a [matka vidí, že syna niečo trápi, tak sa snaží tiež rozvíriť jeho myšlienky,] 2 aby prišiel na niečo lepšie, tak možno uvarila nejaké dobré jedlo alebo upiekla koláč a [chce sa s ním porozprávať] 2 o tom čo sa deje, chce mu určite pomôcť. Podľa mňa sa žena cíti dosť nepríjemne, určite [ju bolí to, že jej syn sa trápi] 7 a ona mu chce pomôcť. Tak vlastne [sa s ním porozpráva] 2 a prídu na spoločné riešenie, syn sa bude ešte chvíľu trápiť ale [potom možno pochopí, že matka mala pravdu,] 7 možno [sa kvôli tomu aj pohádajú,] 1 že [syn nebude súhlasiť s matkiným názorom] 7 ale neskôr [sa matke poďakuje a pochopí, že mala pravdu.] 2

Príbeh so znakmi dezorganizovanej väzby:

Asi sa niekoho pýta tá žena na niečo, alebo niečo hovorí na niekoho, na nejakú osobu. Asi niečo chce. Možno niekomu nadáva, alebo neviem. (vzťah?) asi hej keď sú

v tom istom dome. (v akom?) v nejakom pobožnom, neviem, v nejakom starom dome. (ďalej?) možno ju asi odmietol no a možno asi pôjde preč. To je asi všetko. (premýšľa?) asi nad tým, aký je ten asi ten človek, ako by som to povedal, že asi sprostý, alebo ja neviem, ako by som to povedal, že asi ju odmietol. Asi všetko.

Tabuľa 6BM

Murryho deskripcia: Drobná postaršia žena stojí chrbtom otočená k vysokému mladému mužovi, ktorý sa pozerá smerom dole so zmäteným výrazom na tvári.

Témy z výskumu: Táto tabuľa sa javí ako veľmi silno nabitá attachmentovým potenciálom. Evokuje nepohodu vo vzťahu a ukončenie príbehu núti informanta uchopiť vzťah a situáciu nejakým spôsobom vyriešiť. Témy sa dotýkajú vo väčšine príbehov konfliktu medzi mamou a synom a taktiež častou je téma odchodu syna z domu v zmysle osamostatnenia sa. V dvoch príbehoch je témou úmrtie príbuzného.

K ID dochádza v príbehoch 14 informantov, čo je vhodné k identifikácii uhlov pohľadu na danú situáciu, ktorou je často konflikt a jeho (ne)konzistentné riešenie.

Príbeh so znakmi bezpečnej väzby:

Na tomto obrázku je mama so svojim synom, ktorý je už dospelý, ona je už staršia pani. [Syn si našiel rodinu] 2 a [prišiel povedať svojej mamke, že odchádza asi z domu.] 2 že [bude mať vlastný dom, rodinu.] 2 [Mamka je trošku sklamaná no nie sklamaná, ale teší sa, ale bojí sa o ňho.] 5 [No on ide ku svojej žene s deťmi,] 2 bude mať rodinu, má dobrú prácu. (teraz sa cíti ako?) tak [je mu to ľúto, lebo jeho mamka bola, veľa mu dala.] 7 Preto. Neviem, trošku smutno. Ale [zároveň je rád, že má rodinu svoju vlastnú.] 5

Príbeh so znakmi zapletenej väzby:

To je asi jeho mama a možno asi [jej chce niečo povedať, niečo asi zlé, alebo možno asi chce ísť preč alebo od akože od tej mamy asi.] 2 Alebo možno jej ide povedať, že sa ide ženiť. Neviem. Asi hej... neviem. To neviem, neviem ako to skončí. Toto neviem. (cítia?) no ten chlap je asi možno smutný, ako no možno premýšľa, ako jej to má povedať a tá asi jeho mama, alebo neviem čo to je, asi čaká, alebo možno je zhrozená z toho, možno jej to už asi povedal.

Tabuľa 7GF

Murryho deskripcia: Staršia žena sedí na gauči v tesnej blízkosti dievčaťa, hovorí s ňou, alebo jej číta. Dievča, ktoré drží v lone bábiku, sa pozerá stranou.

Témy z výskumu: Vo väčšine príbehov sú hlavnými postavami mama a dcéra, objavujú sa aj postavy chyžnej (slúžky), či pestúnky a tiež sestry, či kamarátky. K hlavným témam patrí riešenie konfliktu medzi mamou a dcérou, výchovné pôsobenie mamy na dcéru a čítanie rozprávky. V príbehoch sa objavuje aj vzťah k dieťaťu, ktoré informanti identifikovali v náruči dievčaťa. Tabuľu môžeme považovať za evokujúcu témy attachmentu medzi mamou a dcérou a vo výskume sa potvrdili témy, o ktorých

pojednávajú vo svojich výskumoch vedci zaoberajúci sa TAT (Bellak, Abrams, 1997; Teglasiová, 2001; Aronow, Weis, Reznikoff, 2001). K ID dochádza u 11 informantov.

Príbeh so znakmi bezpečnej väzby:

Na tomto obrázku je tiež mamka so svojou dcérou, ktorá je ešte taká mladšia, možno má 10 rokov a [mama jej číta nejakú rozprávku z knihy asi a ona má rada rozprávky, pretože ju to baví počúvať] **3** a [má rada svoju mamku.] **5** V ruke drží nejakú bábiku, s ktorou sa hrá a predstavuje si, že je jej mamka. [Sú spolu šťastné.] **1** (ďalej?) Tak dievčatko potom neskôr vyrastie, [už jej mamka nebude čítať rozprávky,] **2** ale možno to [dievča bude rozprávať nejaké príbehy mamke.] **2**

Príbeh so znakmi zapletenej väzby:

Tak je to mama s dcérou. Dcéra, ktorá má dieťa už a [mama jej číta rozprávočku, len dcéra si to nevšíma, drží malé dieťa] **3** ako keby neviem čo. [Mladé dievča, ktoré má dieťa,] **1** [mama sa díva, či spí.] **2** Nevie. (predtým?) predtým možno bolo, [že mala chalana,] **2** otehotnela, [mama ju zbila,] **2** ale nie. Ja neviem. [Dievča asi chcelo priateľa] **5** alebo [chcelo silou mocou dieťa,] **5** dostala ho a teraz je z toho ako keby nešťastná. Nie? (skončí?) skončí to tak, že ju to nakoniec s tým dieťaťom bude baviť a že vyrastie z neho pekné dievča alebo chlapec, takže bude mu sveta žiť.

Tabuľa 12M

Murryho deskripcia: Mladý muž, ktorý leží na gauči so zavretými očami. Nad ním je naklonený starší muž s rukou natihnutou nad tvárou ležiacej postavy.

Témy z výskumu: Postavami vo väčšine príbehov sú otec a syn. Taktiež sa objavujú chlapec a dedko, či chlapec a kňaz. Témy príbehov sa týkajú smrti syna, choroby chlapca, požehňavania/rozhršovania chlapca. Objavuje sa aj téma zjavenia v sne a záchrany života. Hlavnými znakmi príbehov je reakcia otca na synovu smrť, koherentnosť príbehov, schopnosť zotrvať v téme vyvolávajúcej emócie. Identifikovali sme aj útek do fantázie, čo je príznakom vyhýbania sa témam attachmentu. K ID dochádza v príbehoch 11 informantov.

Príbeh so znakmi bezpečnej väzby:

Na obrázku si myslím, že je vlastne otec so synom, syn je buď ťažko chorý, alebo zomrel. [Otec mu ide dať požehnanie] **2** a je dosť smutný a vyzerá, že ho to aj dosť vzalo. Syn sa asi necíti, keď je mŕtvy /smiech/ a myslím, si, že ten jeho otec má teraz dosť toho na hlave, dosť starostí, keďže [sa musí ako prvý zmieriť so smrťou svojho syna] **6** a [musí ho aj pochovať.] **2** Myslím si, že najťažšie je pre človeka prežiť vlastné dieťa, akože je to dosť ťažké, čiže nebude to len také ľahké pre neho a [navždy mu určite bude chýbať.] **5** (ďalej?) [Otec sa, si myslím, nezmieri do konca života so synovou smrťou] **6** a bude sa dosť dlho kvôli tomu trápiť. Najťažšie to bude určite pri jeho pohrebe, ale myslím si, že je to dobrý človek, tak mu ľudia naokolo budú sa snažiť pomáhať a budú mu spríjemňovať život.

Príbeh so znakmi vyhýbavej väzby:

[Farár vyháňa z chlapca diabla.] **2** [Zamýšľa sa: „som silnejší ako diabol? Pomôže mi s tým Boh?“] **9** a skončí to tak, že [z neho vyženie] **2** a bude sa cítiť istejší vo svojej viere. (chlapec?) je posadnutý diablom. (ako sa kňaz cíti na tej scéne?) nič moc. Smutný, že ďalšieho človeka posadol diabol.

Tabuľa 13B

Murryho deskripcia: Mladý chlapec sediaci na schode pred dverami.

Témy príbehov z výskumu: Hlavným hrdinom príbehov je chlapec, ktorý je v myšlienkach v interakcii s rodičmi alebo kamarátmi. Témy sa týkajú problému chudoby rodiny, problému chlapca so začlenením sa do kolektívu rovesníkov, opustenosti, či straty rodičov. Tabuľa svojou čierno bielou kompozíciou podnecuje témy s negatívnym nábojom, avšak je vhodná na zobrazenie myšlienkového sveta chlapca.

K ID dochádza v príbehoch trinástich informantov a veľmi časté je najvyššie skóre.

Príbeh so znakmi bezpečnej väzby:

Tak tu je malý chlapec, ktorý je trochu smutný, lebo je sám. [Má síce rodinu] **1** ale sú trochu chudobnejší ako možno ostatní v dedine a je sám, [nemá kamarátov, nikto sa s ním nechce hrať asi, lebo si myslia, že je taký akože iný oproti nim, aj keď on je možno super chlapec, tak je z toho smutný.] **9** No [on si predstavuje, že keď raz vyrastie, tak určite nebude sa tak správať k ostatným, ako sa k nemu teraz správajú a bude sa snažiť pomáhať iným a tak.] **9** Ktorí sú chudobní. (a táto situácia z obrázka pôjde ako ďalej?) Tak [on bude so svojimi rodičmi, pomáhať im,] **2** aby sa možno zlepšila ich situácia, v ktorej sú a možno sa z neho stane nejaký šikovný muž, ktorý bude mať dobrú prácu, uplatnenie.

Príbeh so znakmi vyhýbavej väzby:

To je ako keby dajaké dieťa sedelo na prahu domu. (predtým?) tak začal nad dačím premýšľať. (nad čím?) čo bude dnes robiť a tak. (cíti?) dobre. (ďalej?) vymyslí dačo a pôjde to robiť.

Tabuľa 15

Murryho deskripcia: Muž stojaci so zovretými rukami pri náhrobnom kameni.

Témy príbehov z výskumu: Tabuľa svojím charakterom vyvoláva u informantov príbehy, kde vystupuje v rovnakej miere človek a taktiež diabol/duch. Témy sa týkajú smútku za zomrelým, návštevy cintorína spojenej s modlitbou, či spomienkou na zomrelého, spôsobov vyrovnávania sa so smrťou, ale sú aj témy pomsty, či pekla. K ID dochádza v príbehoch 14 informantov.

Príbeh so znakmi bezpečnej väzby:

Na tomto obrázku je [starší pán, ktorý prišiel na nejaký starý cintorín, kde má svojich možno nejakých starých rodičov,] 2 alebo niečo také a [prišiel sa možno pomodliť, porozprávať sa, aj keď už nemôže tak z očí do očí, ale aspoň tak myšlienkami.] 5 [Je trochu smutný, že ostal sám, lebo všetci asi zomreli je možno je sklamaný z toho, že ostal sám,] 9 ale potom ďalej príde domov a zase ide život ďalej. Tak sa bude snažiť žiť opäť nejak naplno. Asi všetko.

Príbeh so znakmi dezorganizovanej väzby:

Oo/smiech/ no tak toto, toto je niekde na cintoríne, toto sú hroby, to vidno a toto je, toto neviem čo je /smiech/ čo to je? Asi nejaký duch, ktorý neviem sa tam za niekoho modlí alebo čo. Taký hororový obrázok vyzerá byť. Taký, že tma, viete. Tak za niečo, za niekoho sa modlí alebo. (potom?) ide k svojej rodine. No a pred tým, mohol byť ja neviem napríklad, že pri svojom akože pri svojom ako v tom pomníku, či čo to je, pri svojom mohol byť no a ja neviem povedal si, že sa ide vybrať k rodine alebo kamarátom na cintorín. Akože nie že na cintorín, ale akože k nim, k tej svojej rodine. (cíti?) nejaký smutný, taký že taký smutný. (ďalej?) a tak nemusí to byť iba mŕtvy človek, hej? Môže byť aj nejaký živý, lebo není to, to je nejaké čierno biele, tak dobre sa na to nevidno, tak ja neviem, možno je to nejaký živý tvor, [nejaký živý človek, prišiel na cintorín pomodliť sa za svoju rodinu,] 2 zbral sa a mohol odísť. A šiel domou proste.

5 ZÁVER

Attachment a jeho organizácia sa ako červená niť tiahne celým ľudským životom. Na jeho identifikáciu nestačí výsledok v jednej z jeho kategórii, skôr cieľom by malo byť porozumenie vzťahom v živote jednotlivca a spôsobom kompenzácie toho, čo mu v živote nebolo dopriate. Za veľmi dobrú cestu sa dajú preto považovať diagnostické postupy umožňujúce rozprávať o žitej skúsenosti tak, aby to človeka neohrozovalo a čo najmenej ranilo. Hoci tieto postupy kladú väčšie nároky na interpretačnú citlivosť administrátora, ponúkajú okrem diagnosticky významných výsledkov aj rovinu terapeutického pôsobenia. Na príbehy môžeme nazerať z rôznej perspektívy, rôznou optikou, čo môžeme vidieť aj vďaka mnohým inšpirujúcim textom, ktorých autormi sú (okrem iných) Jill Freedman, Gene Combs, Ivo Čermák, či Vladimír Chrz. Príbehy človek tvorí automaticky, sú pre nás veľmi prirodzeným a pohodlným spôsobom informovania druhých o vnímaní života a sveta, a preto sa oplatí venovať tomuto spôsobu uvažovania, nie len v oblasti témy attachmentu.

LITERATÚRA

Aronow, E., Weiss, K.A., Reznikoff, M. (2001). A practical guide to the thematic apperception test. The TAT in clinical practice. Philadelphia, PA: Brunner-Routledge.

- Bellak, L., Abrams, D.M. (1997). *The TAT, CAT, and SAT in clinical use*. (6th edition). Boston: Allyn and Bacon.
- Čermák, I. (2006). *Podnětové charakteristiky tabulí Tématicko apercepčního testu*. In, I. Čermák, J. Ženatý (eds.), *Rorschach a projektivní metody 1/2005*. Nakladatelství MSD a Česká společnost pro Rorschacha a projektivní metody, 163-189.
- Čermák, I., Fikarová, T. a kol. (2012): *Tématicko-apercepční test: interpretační perspektivy*. Psychoprof, spol. s.r.o. Nové Zámky.
- Finn, S.E. (2011): *Use of the Adult Attachment Projective Picture System (AAP) in the Middle of a Long-Term Psychotherapy*, *Journal of Personality Assessment*, 93:5, 427-433.
- Fonagy, P. (2000): *Attachment and borderline personality disorder*. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 48 (4), 1129-1146.
- Fonagy, P., Steele, M., Steele, H., Target, M., Greber, A., Leigh, T., Kennedy, R., Mattoon, G. (1996): *The Relation of Attachment Status, Psychiatric Classification, and Response to Psychotherapy*. *Journal of consulting and clinical psychology*, 64 (1), 22-31.
- George, C; West, M. (2011): *The Adult Attachment Projective Picture System: Integrating Attachment Into Clinical Assessment*, *Journal of Personality Assessment*, 93:5, 407-416.
- Hesse, E. (1999): *The Adult Attachment Interview: Historical and current perspectives*. In: McCabe, A; Peterson, C.; Connors, D.M. (2006): *Attachment security and narrative elaboration*. *International Journal of Behavioral Development*, 30 (5), 398-409.
- Kelly, K., Slade, A., Grienemberger, J.F. (2007): *Maternal reflective functioning, mother-infant affective communication and infant attachment: Exploring the link between mental states and observed caregiving behavior in the intergenerational transmission of attachment*. *Attachment and Human Development*, 7 (3).
- Main, M., Kaplan, N., Cassidy, J. (1985). *Security in infancy, childhood and adulthood: A move to the level of representation*. In: Rutter, M.; Kreppner, J.; Sonuga-Barke, E. (2009): *Emanuel Miller Lecture: Attachment insecurity, disinhibited attachment, and attachment disorders: where do research findings leave the concepts?* *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 50(5), 529-543.
- McCabe, A., Peterson, C., Connors, D.M. (2006): *Attachment security and narrative elaboration*. *International Journal of Behavioral Development*, 30 (5), 398-409.
- Morgan, W.G. (2002). *Origin and History of the Earliest Thematic Apperception Test Pictures*. *Journal of Personality Assessment*, 79(3), 422-445.
- Murray, H.A. (1943/1971). *Thematic Apperception Test*, Harvard University Press.

VNÚTORNÁ A VONKAJŠIA MOTIVÁCIA K ŠTÚDIU SOCIÁLNEJ PRÁCE A K ŠTÚDIU NA KATOLÍCKEJ UNIVERZITE V RUŽOMBERKU

Katarína Kohútová¹, Angela Almašiová²

*^{1, 2} Ústav sociálnych vied, Katedra sociálnej práce, Pedagogická fakulta,
Katolícka univerzita v Ružomberku*

1 katarina.kohutova.ku@gmail.com, 2 angela.almasi@gmail.com

Abstrakt

Prekladaný príspevok sa zaoberá problematikou vonkajšej a vnútornej motivácie študentov k štúdiu študijného odboru sociálna práca a k štúdiu na Katolíckej univerzite v Ružomberku. Ako metodologický nástroj bol použitý dotazník vlastnej konštrukcie, v rámci ktorého boli metódou faktorovej analýzy identifikované komponenty vonkajšej a vnútornej motivácie. K základným výsledkom výskumu patrí zistenie, že študenti sú k štúdiu sociálnej práce, aj k štúdiu na Katolíckej univerzite vo väčšej miere ovplyvňovaní činiteľmi vonkajšej motivácie. **Kľúčové slová:** vonkajšia motivácia, vnútorná motivácia, motivačné činitele, sociálna práca.

Abstract

This article deals with the extrinsic and intrinsic motivation of the students to study the field of social work and to study at the Catholic University in Ružomberok. As a methodological tool we used a questionnaire of our own design, in which utilizing a factor analysis we identified components of extrinsic and intrinsic motivation. The main finding of our research is that students are motivated to study social work, and also to study at the Catholic University, to a greater extent by factors of extrinsic motivation.

Keywords: extrinsic motivation, intrinsic motivation, motivational factors, social work

1 ÚVOD

Pre každú univerzitu, fakultu a jej vyučujúcich je veľmi dôležité poznať motiváciu študentov pre štúdium jednotlivých študijných odborov a takisto motiváciu pre štúdium na danej fakulte či univerzite. U študentov môžeme identifikovať viaceré deklarované odpovede, ktoré sa zväčša viažu k vnútornej motivácii. V rámci príspevku sa zaoberáme problematikou motivačných činiteľov, ktoré prevládajú po prijatí na štúdium, teda v priebehu študijného snaženia u študentov sociálnej práce na Katolíckej univerzite v Ružomberku.

1.1 Vymedzenie pojmu motivácia a príbuzných pojmov

Motivácia je dôležitý determinant každej ľudskej činnosti, štúdium nevynímajúc. Motiváciu môžeme charakterizovať ako proces, na začiatku ktorého sú individuálne vnútorné pohnútky, potreby vnímané ako neuspokojené. Tým sa vytvára určité napätie, ktoré vyvoláva aktivitu (správanie alebo činnosť), orientovanú k určitému cieľu. Dosiahnutie tohto cieľa by malo jedincovi priniesť uspokojenie, či už spoločenské, alebo osobné (Letovancová, 2007). Motivácia predstavuje podľa autorov J. Janouška a I. Slaměníka (2008, s. 158) „hybné sily psychického charakteru, vedúce k zameranému správaniu s určitou intenzitou. Základným prvkom je motív, ktorý vystupuje buď ako aktualizovaný vnútorný zdroj správania, alebo ako dispozícia k jeho vzniku. Motivácia je determinovaná vonkajšími incentívami, ktoré majú pre človeka určitý význam, a je zameraná na cieľ, ktorý sa človek snaží dosiahnuť alebo ktorému sa snaží vyhnúť.“ Ako uvádza Š. Vendel (2007), motivácia je jedným z dvoch najdôležitejších predpokladov v edukačnom procese (druhým sú schopnosti). Motivácia k učeniu je dôležitá najmä na vyšších stupňoch vzdelávania, kde sa už študenti svojimi schopnosťami od seba až toľko nelíšia, pretože boli školským systémom vytriedení.

Motivácia k štúdiu sa štandardne delí na vnútornú a vonkajšiu. Vnútorná motivácia spočíva na takých faktoroch ako sú záujmy, zvedavosť, radosť z činnosti, dosiahnutia cieľa a pod. Vonkajšia motivácia je založená na iných faktoroch – študent robí niečo kvôli odmene, alebo aby sa vyhol trestu, príp. potešil rodičov, pedagógov alebo pre iné dôvody, ktoré majú so samotnou učebnou činnosťou len málo spoločného. Ak je študent vnútorne motivovaný, nepotrebuje vonkajšie pohnútky, alebo tresty, pretože ho uspokojuje samotná aktivita, t. z., že má rád činnosť samotnú alebo pocit z dobre vykonanej práce. Podobne vymedzuje vnútornú a vonkajšiu motiváciu aj autorka K. Danišková (2009), podľa ktorej o vnútornej motivácii hovoríme v prípade, keď jedinec vykonáva určitú činnosť len kvôli nej samotnej, bez toho aby očakával akýkoľvek vonkajší podnet, pochvalu, ocenenie alebo inú odmenu. Jeho správanie je potom zvyčajne spontánnejšie, flexibilnejšie a tvorivejšie. O vonkajšej motivácii hovoríme vtedy, ak jedinec vykonáva nejakú činnosť pod určitým tlakom, pričom môže byť sprevádzaná napätím, viesť k neistote a pocitom úzkosti. Ako citovaná autorka dodáva, správanie, ktoré je determinované vonkajšími motivačnými činiteľmi je vo svojej podstate inštrumentálne – je nástrojom na dosiahnutie určitých vonkajších motivačných činiteľov napr. odmeny alebo vyhnutia sa trestu.

Podľa autora V. Kleina (2006) vnútorná motivácia vychádza najmä z poznávacích potrieb, pričom ak je jedinec takto motivovaný, jeho učenie sa stáva vnútorne motivované poznávaním. Dôležité sú aj túžby, ciele a osobné hodnoty. V tomto prípade sa študent ochotne učí, toto učenie je pre neho dôležité, teší ho a výsledok, ktorý dosahuje ho vnútorne uspokojuje. V rámci edukácie je vnútorná motivácia veľmi dôležitá, pretože podnet prichádza zvnútra osobnostných štruktúr jednotlivca a on sám vynakladá veľkú ochotu a aktivitu pri riešení rôznych situácií, ako i pri učení a nadobúdaní skúseností.

Dôležitá však je i vonkajšia motivácia a z výskumov Valachovej a Zelinu (In Klein, 2006) vyplýva, že vonkajšou motiváciou sa síce dosahuje vyšší výkon, ale len krátkodobo a zároveň je kvalita výkonu nižšia, čo znamená kratšiu dobu zapamätania a nízku hĺbku pochopenia súvislostí.

2 METÓDY

Cieľom výskumu je identifikovať faktory vnútornej a vonkajšej motivácie k štúdiu študijného odboru sociálna práca a k štúdiu na Katolíckej univerzite v Ružomberku. Zámerom výskumu je nájsť relevantné faktory vnútornej a vonkajšej motivácie, ktoré majú vplyv na výber študijného odboru sociálna práca a výber Katolíckej univerzity.

Na identifikáciu motivácie sme používali dotazník vlastnej konštrukcie, v rámci ktorého sa študenti vyjadrovali na 5-stupňovej Likertovej škále k jednotlivým položkám dotazníka zameraným na skúmanie motivácie.

Jedna oblasť dotazníka bola venovaná zisťovaniu **motivácie k štúdiu študijného odboru sociálna práca**, pričom respondenti sa vyjadrovali k nasledujúcim aspektom: *záujem o daný odbor, nedostal som sa na iný odbor, chcem pracovať ako sociálny pracovník, študijný odbor je v súlade s mojimi hodnotami, chcem získať vysokoškolský titul, chcem pomáhať ľuďom, finančné ohodnotenie, profesia sociálnej práce má v spoločnosti dostatočnú prestíž, štúdium je nenáročné, štúdium je bezplatné, pracoval(a)/pracujem ako dobrovoľník, možnosť získania vzdelania 3. stupňa v tomto odbore.*

Druhá oblasť dotazníka bola venovaná zisťovaniu **motivácie k štúdiu na Katolíckej univerzite v Ružomberku**, pričom respondenti sa vyjadrovali k nasledujúcim aspektom: *odporúčania študentov a známych, motivovala ma webová stránka PF KU, nedostal(a) som sa na inú VŠ, preferencia katolíckych hodnôt, blízkosť univerzity k miestu môjho bydliska, absencia prijímacích skúšok, zaujímam sa o pomoc ľuďom, zaujíma ma filantropia.*

Výskum bol realizovaný na vzorke 116 respondentov, z toho 97 žien a 19 mužov vo veku od 20 do 27 rokov. 58 respondentov študovalo bakalársky a 58 respondentov magisterský stupeň štúdia.¹

2.1 Výsledky výskumu

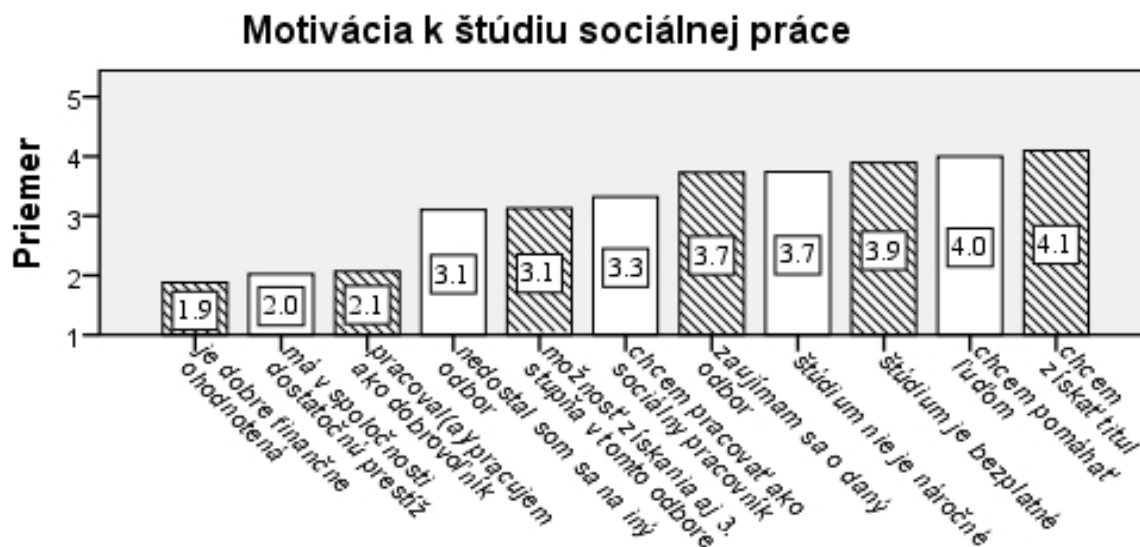
2.1.1 Vonkajšia a vnútorná motivácia k štúdiu sociálnej práce

Z grafu č. 1 vyplýva, že študentov k štúdiu študijného odboru sociálna práca motivuje v najväčšej miere možnosť získania titulu, pomoc ľuďom, bezplatnosť štúdia, nenáročnosť štúdia a záujem o daný odbor. Vo veľmi malej miere motiváciu študentov

¹ Dáta boli získané v rámci diplomovej práce Kataríny Burejovej (2015).

ovplyvňovalo dobré finančné ohodnotenie, prestíž v spoločnosti a ich dobrovoľnícke aktivity.

Graf 1 Motivácia k štúdiu sociálnej práce

Zozbierané dáta sme následne podrobili faktorovej analýze² (ďalej FA). Faktorovú analýzu sme realizovali prostredníctvom štatistického programu IBM®SPSS 22, pričom sme použili metódu hlavných komponentov a rotáciu varimax. Kaiser-Mayer-Olkinova (KMO) miera adekvátnosti výberu (0,770) a Bartlettov test sféricity (< 0,001) preukázali, že dáta spĺňajú predpoklady pre realizáciu FA.

V tabuľke č. 1 je zobrazená rotovaná faktorová matica, z ktorej vyplýva, že sme identifikovali dva relevantné faktory. V tabuľke tiež môžeme vidieť, ako jednotlivé položky dotazníka sýtia každý faktor, pričom sýtenie je vyjadrené korelačným koeficientom³ – teda, čím je korelačný koeficient väčší, tým je sýtenie silnejšie.⁴ Oba faktory spolu vysvetľujú 45,7 % celkovej variácie. V tabuľke sú farebne rozlíšené dva identifikované faktory. Faktor 1 sme pomenovali vnútorná motivácia k štúdiu sociálnej práce a faktor 2 sme pomenovali vonkajšia motivácia k štúdiu sociálnej práce.⁵

2 FA je prieskumná technika, ktorá hľadá hypotetické, nepozorovateľné, latentné premenné (spoločné faktory) z ktorých boli pozorované premenné vygenerované. FA redukuje veľké množstvo pôvodných premenných ako napr. postojových výrokov na menší počet faktorov (Rimarčík, 2007).

3 Vo FA sa korelácie medzi premennými a faktormi nazývajú *factor loadings*, teda faktorové nabitie (Rimarčík, 2007).

4 Podľa Gavoru (2009) je dostatočné sýtenie faktora hodnota 0,3, pričom i v našej analýze sme akceptovali túto hranicu.

5 **Položka „je dobre finančne ohodnotená“ nesýti ani jeden z faktorov**, preto sme ju z ďalšej analýzy vylúčili.

Tabuľka 1 Jednotlivé položky týkajúce sa motivácie k štúdiu sociálnej práce a zistené faktory

	Vnútoraná motivácia SP	Vonkajšia motivácia SP
zaujímam sa o daný odbor	0,819	0,083
nedostal som sa na iný odbor	-0,274	0,484
chcem pracovať ako sociálny pracovník	0,832	-0,125
je s súlade s mojimi hodnotami	0,759	0,124
chcem získať titul	-0,153	0,772
chcem pomáhať ľuďom	0,743	0,130
má v spoločnosti dostatočnú prestíž	0,404	-0,310
štúdium nie je náročné	0,045	0,433
štúdium je bezplatné	0,256	0,628
pracoval(a)/pracujem ako dobrovoľník	0,504	-0,254
možnosť získania aj 3. stupňa v tomto odbore	0,565	-0,102

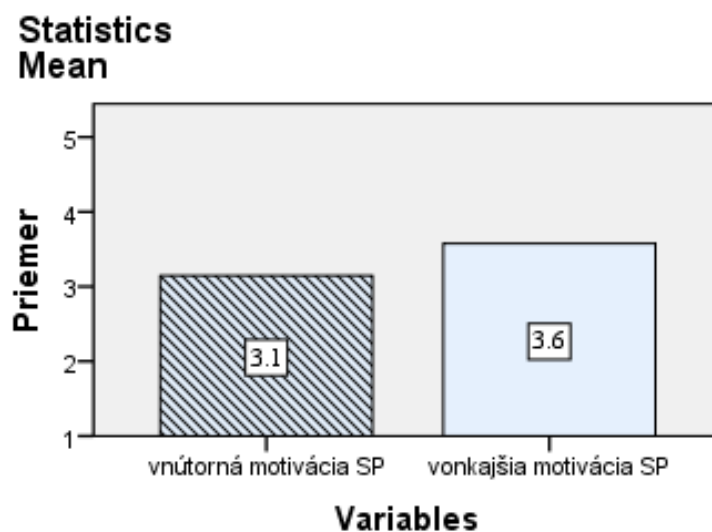
V tabuľke č. 2 uvádzame prehľad o základných parametroch nových premenných vnútoraná a vonkajšia motivácia k štúdiu sociálnej práce. Škály dotazníka sú skonštruované tak, že čím je vyššia hodnota, tým je i vyššia motivácia – to isté platí aj pre premenné vnútoraná a vonkajšia motivácia SP. V grafe č. 2 môžeme vidieť, že študenti sú viac motivovaní činiteľmi vonkajšej motivácie.

Tabuľka 2 Základné údaje – premenné vnútoraná a vonkajšia motivácia k štúdiu SP

	Vnútoraná motivácia SP	Vonkajšia motivácia SP
N	116	116
Priemer	3,15	3,58
Medián	3,14	3,50
Modus	3	4
Štandardná odchýlka	0,806	0,828
Šikmosť	-0,438	-0,785
Strmosť	0,166	0,735
Rozpätie	4	4
Minimum	1	1
Maximum	5	5

Graf 2 Porovnanie vonkajšej a vnútornej motivácie k štúdiu sociálnej práce u študentov

Verifikácia hypotéz:

Pred verifikáciou hypotéz sme zisťovali normalitu rozloženia dát pre účel správneho výberu štatistického testu. V hypotézach porovnávame motiváciu vzhľadom na pohlavie a stupeň štúdia. Keďže z hľadiska pohlavia máme nevyvážený súbor (mužov je 19) na overenie normality používame Shapiro-Wilkov test.⁶ Na overenie normality rozloženia premennej motivácie z hľadiska stupňa štúdia používame Kolmogorov-Smirnov test. Po analýze signifikancie v testoch normality môžeme konštatovať, že v prípadoch, v ktorých bolo normálne rozdelenie dosiahnuté, použijeme parametrické testy a v prípadoch, v ktorých nebolo použijeme neparametrické testy.

H1: Predpokladáme, že existuje štatisticky významný rozdiel vo vnútornej motivácii k štúdiu sociálnej práce vzhľadom na pohlavie.

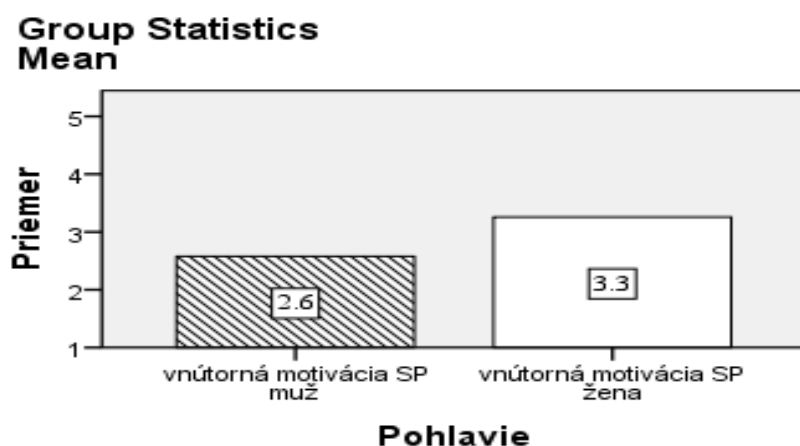
Pri verifikácii hypotézy č. 1 sme používali Studentov t-test pre dva nezávislé výbery. Ako vyplýva z tab. č. 3, hodnota signifikancie je 0,001, a teda môžeme konštatovať, že medzi študentmi a študentkami existuje štatisticky významný rozdiel vo vnútornej motivácii. Ak sa pozrieme na graf číslo 3, vidíme, že študentky sociálnej práce sú vnútorne motivované vo väčšej miere ako študenti sociálnej práce.

Tabuľka 3 T-test: vnútorná motivácia vzhľadom na pohlavie

	t-test		
	t	df	Sig. (2-tailed)
vnútorná motivácia SP	-3,512	114	0,001

⁶ Ako uvádzajú autorky P. Lajčiaková a K. Tabačková (2010) – Shapiro-Wilkov test používame vtedy, ak je počet participantov v súbore menší alebo sa rovná 30.

Graf 3 Rozdiel vo vnútornej motivácii vzhľadom na pohlavie

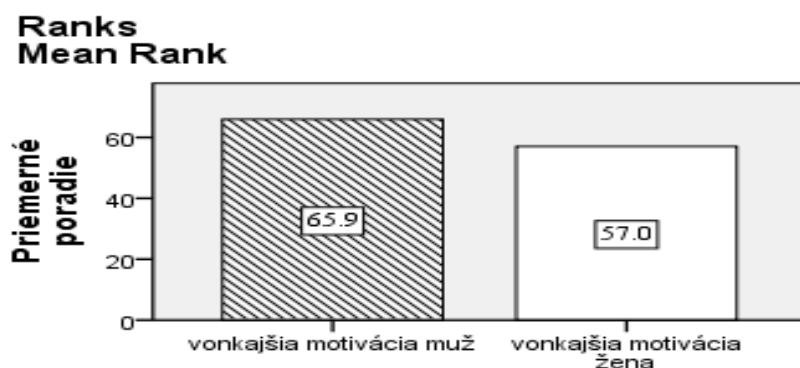

H2: Predpokladáme, že existuje štatisticky významný rozdiel vo vonkajšej motivácii k štúdiu sociálnej práce vzhľadom na pohlavie.

Hypotézu č. 2 sme overovali Mann-Whitneyho U testom pre dva nezávislé výbery. Ako vyplýva z tab. č. 4, hodnota signifikancie je 0,290, teda môžeme konštatovať, že medzi študentmi a študentkami neexistuje štatisticky významný rozdiel vo vonkajšej motivácii. Ak sa pozrieme na graf číslo 4, vidíme, že vonkajšia motivácia je u študentov v porovnaní so študentkami vyššia, avšak nie na štatisticky významnej úrovni.

Tabuľka 4 Mann-Whitneyho U test: vonkajšia motivácia vzhľadom na pohlavie

	vonkajšia motivácia SP
Mann-Whitneyho U-test	780,500
Z	-2,942
Sig. (2-tailed)	0,290

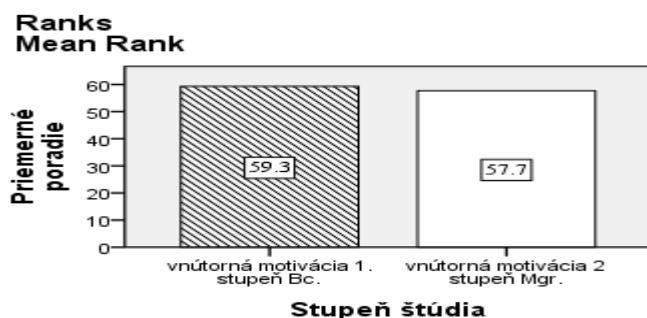
H3: Predpokladáme, že existuje štatisticky významný rozdiel vo vnútornej motivácii k štúdiu sociálnej práce vzhľadom na stupeň štúdia.

Hypotézu č. 3 sme overovali Mann-Whitneyho U testom pre dva nezávislé výbery. Ako vyplýva z tab. č. 5, hodnota signifikancie je 0,801, a teda môžeme konštatovať, že neexistuje štatisticky významný rozdiel vo vnútornej motivácii vzhľadom na stupeň štúdia, čo potvrdzujú i hodnoty v grafe č. 5.

Tabuľka 5 Mann-Whitneyho U test: vnútorná motivácia vzhľadom na stupeň štúdia

	vnútorná motivácia SP
Mann-Whitneyho U-test	1636,500
Z	-0,252
Sig. (2-tailed)	0,801

Graf 5 Rozdiel vo vnútornej motivácii vzhľadom na stupeň štúdia

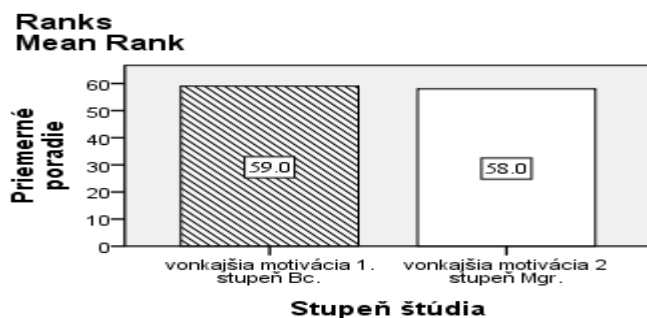
H4: Predpokladáme, že existuje štatisticky významný rozdiel vo vonkajšej motivácii k štúdiu sociálnej práce vzhľadom na stupeň štúdia.

Hypotézu č. 4 sme overovali Mann-Whitneyho U testom pre dva nezávislé výbery. Ako vyplýva z tab. č. 6, hodnota signifikancie je 0,874, a teda môžeme konštatovať, že neexistuje štatisticky významný rozdiel vo vonkajšej motivácii vzhľadom na stupeň štúdia, čo potvrdzujú i hodnoty v grafe č. 6.

Tabuľka 6 Mann-Whitneyho U test: vonkajšia motivácia vzhľadom na stupeň štúdia

	vnútorná motivácia SP
Mann-Whitneyho U-test	1653,500
Z	-0,158
Sig. (2-tailed)	0,874

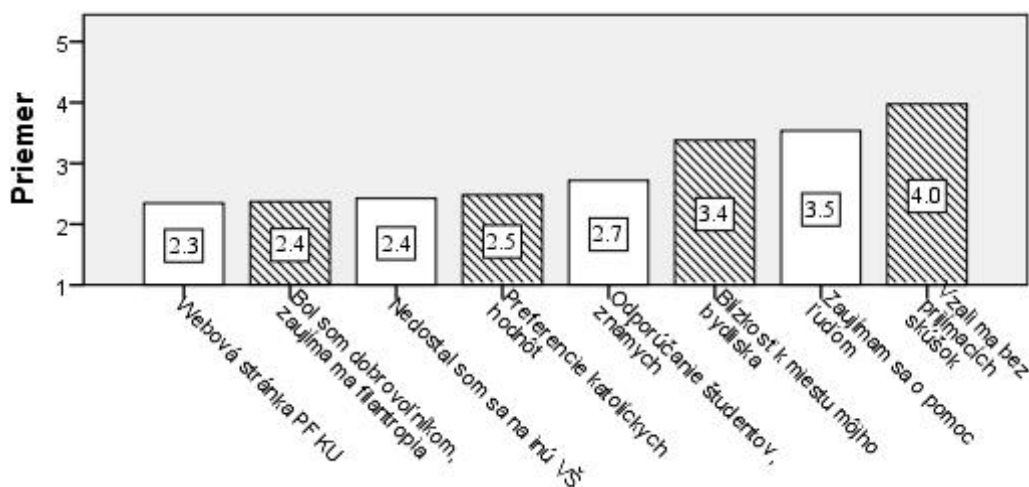
Graf 6 Rozdiel vo vnútornej motivácii vzhľadom na stupeň štúdia

2.1.2 Vonkajšia a vnútorná motivácia k štúdiu na Katolíckej univerzite v Ružomberku

Z grafu č. 7 vyplýva, že študentov k štúdiu na KU motivoval najmä fakt, že nemuseli absolvovať prijímacie skúšky, hneď na druhom mieste bol záujem o pomoc ľuďom a blízkosť k miestu bydliska. Naopak v menšej miere študentov motivovala webová stránka PFKU, filantropia a to, že sa nedostali na inú vysokú školu.

Graf 7 Motivácia k štúdiu na Katolíckej univerzite

Zozbierané dáta s nasledne podrobili faktorovej analýze, tak ako v predchádzajúcom prípade. Faktorovú analýzu sme realizovali prostredníctvom štatistického programu IBM® SPSS 22, pričom sme použili metódu hlavných komponentov a rotáciu varimax. Kaiser-Mayer-Olkinova (KMO) miera adekvátnosti výberu (0,605) a Batlettov test sféricity ($< 0,001$) preukázali, že dáta spĺňajú predpoklady pre realizáciu FA.

V tabuľke č. 9 je zobrazená rotovaná faktorová matica, z ktorej vyplýva, že sme identifikovali dva relevantné faktory. V tabuľke tiež môžeme vidieť, ako jednotlivé položky dotazníka sýtia každý faktor. Oba faktory spolu vysvetľujú 42,9 % celkovej variácie. V tabuľke sú farebne rozlíšené dva identifikované faktory. Faktor 1 sme

pomenovali vnútorná motivácia ku štúdiu na Katolíckej univerzite a faktor 2 sme pomenovali vonkajšia motivácia ku štúdiu na Katolíckej univerzite.

Tabuľka 7 Jednotlivé položky týkajúce sa motivácie k štúdiu na KU a zistené faktory

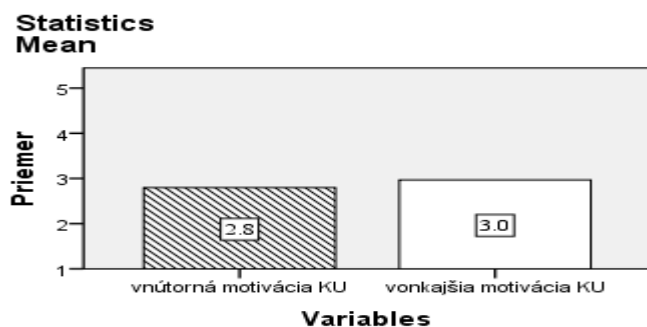
	Vnútorná motivácia KU	Vonkajšia motivácia KU
Odporúčanie študentov, známych	0,328	0,614
Webová stránka PF KU	0,194	0,485
Nedostal som sa na inú VŠ	-0,105	-0,469
Preferencie katolíckych hodnôt	0,793	0,069
Blízkosť k miestu môjho bydliska	-0,135	0,432
Vzali ma bez prijímacích skúšok	0,320	-0,600
Zaujímam sa o pomoc ľuďom	0,630	0,337
Bol som dobrovoľníkom, zaujíma ma filantropia	0,791	-0,087

V tabuľke č. 8 uvádzame prehľad o základných parametroch nových premenných vnútorná a vonkajšia motivácia k štúdiu na KU. Škály dotazníka sú skonštruované tak, že čím je vyššia hodnota, tým je i vyššia motivácia – to isté platí aj pre premenné vnútorná a vonkajšia motivácia k štúdiu na KU. V grafe č. 8 môžeme vidieť, že študenti sú viac motivovaní činiteľmi vonkajšej motivácie k štúdiu na Katolíckej univerzite.

Tabuľka 8 Základné údaje o premenných – vnútorná a vonkajšia motivácia KU

	vnútorná motivácia KU	vonkajšia motivácia KU
N	116	116
Priemer	2,7960	2,9672
Medián	2,6667	3,000
Modus	1,67	2,60
Štandardná odchýlka	1,06483	0,69979
Šikmosť	0,257	-0,271
Strmosť	-0,809	-0,281
Rozpätie	4,00	3,40
Minimum	1,00	1,00
Maximum	5,00	4,40

Graf 8 Rozdiel vo vnútornej a vonkajšej motivácii vzhľadom na pohlavie

Verifikácia hypotéz:

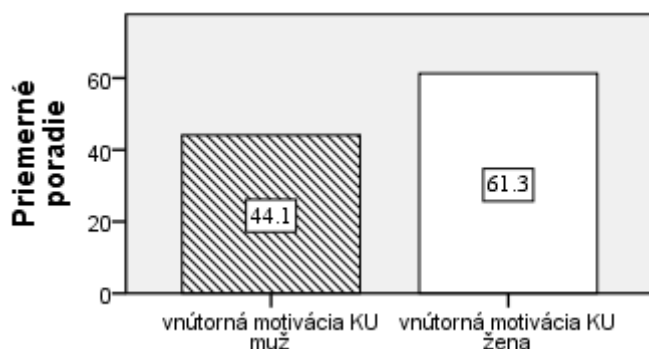
H5: Predpokladáme, že existuje štatisticky významný rozdiel vo vnútornej motivácii k štúdiu na KU vzhľadom na pohlavie.

Hypotézu č. 5 sme overovali Mann-Whitneyho U testom. Ako vyplýva z tab. č. 9, hodnota signifikancie je 0,041, a teda môžeme konštatovať, že existuje štatisticky významný rozdiel vo vnútornej motivácii k štúdiu na Katolíckej univerzite vzhľadom na pohlavie. Ak sa pozrieme do grafu číslo 9, vidíme, že vnútorne motivované k štúdiu na KU sú vo väčšej miere študentky v porovnaní so študentami.

Tabuľka 9 Mann-Whitneyho U test - vnútorná motivácia vzhľadom na pohlavie

	vnútorná motivácia KU
Mann-Whitneyho	648,500
U-test	
Z	-2,047
Sig. (2-tailed)	0,041

Graf 9 Rozdiel vo vnútornej motivácii vzhľadom na pohlavie

H6 Predpokladáme, že existuje štatisticky významný rozdiel vo vonkajšej motivácii k štúdiu na KU vzhľadom na pohlavie.

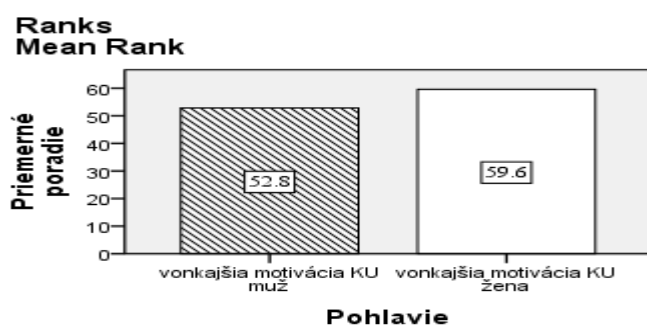
Hypotézu č. 6 sme overovali rovnako Mann-Whitneyho U testom. Ako vyplýva z tab. č. 10, hodnota signifikancie je 0,420, a teda môžeme konštatovať, že neexistuje štatisticky významný rozdiel vo vonkajšej motivácii vzhľadom na pohlavie. Ak sa pozrieme na graf číslo 10, vidíme, že vonkajšia motivácia je u študentiek vyššia, avšak nie na štatisticky významnej úrovni.

Tabuľka 10 Mann-Whitneyho U test - vonkajšia motivácia vzhľadom na pohlavie

	vnútorná motivácia KU
Mann-Whitneyho	814,000
U-test	
Z	-0,806
Sig. (2-tailed)	0,420

Graf 10 Rozdiel vo vonkajšej motivácii vzhľadom na pohlavie

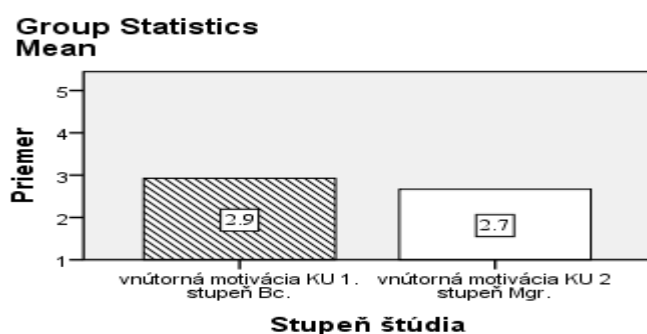
H7: Predpokladáme, že existuje štatisticky významný rozdiel vo vnútornej motivácii k štúdiu na KU vzhľadom na stupeň štúdia.

Hypotézu č. 7 sme overovali Studentovým t-testom pre dva nezávislé výbery. Ako vyplýva z tab. č. 11, hodnota signifikancie je 0,192, a teda môžeme konštatovať, že neexistuje štatisticky významný rozdiel vo vnútornej motivácii vzhľadom na stupeň štúdia. Ak sa pozrieme na graf číslo 11, vidíme, že študenti bakalárskeho stupňa sú viac vnútorne motivovaní, avšak nie na štatisticky významnej úrovni.

Tabuľka 11 Studentov t test – vnútorná motivácia vzhľadom na stupeň štúdia

	t-test		
	t	df	Sig. (2-tailed)
vnútorná motivácia KU	1,312	114	0,192

Graf 11 Rozdiel vo vnútornej motivácii vzhľadom na stupeň štúdia

H8: Predpokladáme, že existuje štatisticky významný rozdiel vo vonkajšej motivácii k štúdiu na KU vzhľadom na stupeň štúdia.

Hypotézu č. 8 sme overovali Mann-Whitneyho U testom. Ako vyplýva z tab. č. 12, hodnota signifikancie je 0,018, a teda môžeme konštatovať, že existuje štatisticky významný rozdiel vo vonkajšej motivácii vzhľadom na stupeň štúdia. Ak sa pozrieme

na graf číslo 12, vidíme, že vonkajšia motivácia je vyššia u študentov magisterského stupňa štúdia.

Tabuľka 12 Mann-Whitneyho U test – vonkajšia motivácia vzhľadom na stupeň štúdia

	vonkajšia motivácia KU
Mann-Whitneyho U-test	1256,000
Z	-2,365
Sig. (2-tailed)	0,018

3 DISKUSIA

Zámerom zrealizovaného výskumu bolo nájsť relevantné faktory vnútornej a vonkajšej motivácie, ktoré majú vplyv na výber študijného odboru sociálna práca a výber Katolíckej univerzity. V rámci výskumu sme pracovali s výskumnou vzorkou v počte 116 respondentov. Z hľadiska pohlavia bola výskumná vzorka nevyvážená, v analýze dát sme pracovali s takmer 84 % žien a 16 % mužov. Podobné rozloženie výskumného súboru v odbore sociálna práca je i v iných európskych krajinách, napr. v Taliansku (Campanini, Facchini, 2013), Veľkej Británii, Fínsku, Slovinsku (Hackett et al, 2003), Severnom Írsku (Wilson, McCrystal, 2007) i Grécku (Papadaki, 2001).

V rámci prvej oblasti výskumu sme **zistovali faktory motivácie k štúdiu študijného odboru sociálna práca**. Vo všeobecnosti môžeme povedať, že študenti boli motivovaní k štúdiu najmä aspiráciou získať titul, prosociálnymi charakteristikami odboru (chcem pomáhať ľuďom), ďalšími významnými aspektami bola bezplatnosť a nenáročnosť štúdia, nasledoval záujem o daný odbor a tendencia pracovať vo vyštudovanom odbore. V menšej miere študentov motivovala i možnosť získať tretí stupeň vzdelania v oblasti sociálnej práce a fakt, že sa nedostali na iný odbor. Naopak najmenej študentov motivovalo finančné ohodnotenie profesie, jej prestíž v spoločnosti a ich dobrovoľnícke aktivity.

Motivačné činitele úzko súvisia s hodnotovou orientáciou študentov sociálnej práce, čo potvrdzujú i výskumné zistenia autoriek A. Campanini a C. Facchini (2013). V hodnotovej orientácii študentov tohto odboru prevládajú hodnoty ako je sloboda, sociálna rovnosť, solidarita, sociálna angažovanosť, sebarealizácia a menej hodnoty ako je pohodlný život, peniaze a kariéra. K primárnym motívom k štúdiu sociálnej práce zaraďovali respondenti spomínaného výskumu (podobne ako v našom výskumnom súbore) najmä záujem o profesiu, pomáhanie druhým, tiež to, že profesia je v súlade s ich hodnotami a možnosť sebarealizácie. Menej študentov motivovalo finančné ohodnotenie profesie, pracovné príležitosti a na rozdiel od nášho výskumného súboru, študentov nemotivovalo ani „jednoduchšie“ štúdium.

V ďalšej analýze dát sme sa sústredili na otázku, ktoré z vyššie vymenovaných motivačných činiteľov patria k vonkajšej, a ktoré k vnútornej motivácii. Na základe zrealizovanej faktorovej analýzy môžeme k vnútornej motivácii priradiť nasledujúce činitele: záujem o daný odbor, tendencia pracovať ako sociálny pracovník, odbor je v súlade s hodnotami študenta, chce pomáhať ľuďom, prestíž v spoločnosti, skúsenosti s dobrovoľníckou prácou a možnosť získania postgraduálneho vzdelania. K vonkajšej motivácii môžeme priradiť nasledujúce činitele: študent sa nedostal na iný odbor, snaha získať vysokoškolský titul, nenáročnosť štúdia a bezplatnosť štúdia. Finančné ohodnotenie sme nezaradili ani k vnútornej ani k vonkajšej motivácii, pretože nesýtala ani jeden z týchto faktorov. Z tohto je možné usudzovať, že finančné ohodnotenie danej profesie nie je motivačným činiteľom k štúdiu. Autorky A. Campanini a C. Facchini (2013) faktorovou analýzou identifikovali podobné faktory - do prvého faktora patrili položky: pomáhanie druhým, súlad s hodnotami a sebarealizácia (autorky tento faktor nazvali „altruistické hodnoty“), k druhému faktoru patrili príjem a pracovné príležitosti (tento faktor autorky nazvali „kariérové faktory“) a k tretiemu faktoru patrila záujem o profesiu a štúdium metodológie (tento faktor nazvali „záujem o štúdium“), avšak tento tretí faktor vysvetľoval len necelé 2 % variácie. Rovnako ako v našom prípade, položka týkajúca sa finančného ohodnotenia nepatrila ani k jednému z faktorov. Z výskumu U. Wilkesmanna (2012), ktorý bol realizovaný na vzorke 3 280 nemeckých študentov vyplýva, že u študentov ekonomického a strojárkeho smeru prevládala vonkajšia motivácia, kým u študentov spoločenských vied prevládala vnútorná motivácia.

Na základe vyššie uvedených krokov sme zostavili dve nové premenné – vonkajšia motivácia k štúdiu sociálnej práce a vnútorná motivácia k štúdiu sociálnej práce, pričom v priemere boli študenti viac motivovaní činiteľmi vonkajšej motivácie. Vnútornú a vonkajšiu motiváciu sme porovnávali vzhľadom na pohlavie a stupeň štúdia. Môžeme konštatovať, že jediný štatisticky významný rozdiel sme zaznamenali vo vnútornej motivácii vzhľadom na pohlavie. Študentky sú viac ovplyvňované vnútornou motiváciou k štúdiu sociálnej práce v porovnaní so študentami.

V rámci druhej oblasti výskumu sme **zistovali faktory motivácie k štúdiu na Katolíckej univerzite v Ružomberku**. Vo všeobecnosti môžeme povedať, že študenti boli motivovaní k štúdiu na KU najmä absenciou prijímacích skúšok, ďalej záujmom o pomoc ľuďom a blízkosťou univerzity k miestu ich bydliska. V menšej miere študentov motivovali i odporúčania študentov/známych a preferencia katolíckych hodnôt. Naopak najmenej študentov motivovala webová stránka PFKU, fakt, že sa nedostali na inú VŠ a ich dobrovoľnícka činnosť/záujem o filantropiu.

V ďalšej analýze dát sme sa rovnako ako v predchádzajúcom prípade, sústredili na otázku, ktoré z vyššie vymenovaných motivačných činiteľov patria k vonkajšej a ktoré k vnútornej motivácii. Na základe zrealizovanej faktorovej analýzy môžeme k vnútornej motivácii priradiť nasledujúce činitele: preferencie katolíckych hodnôt, záujem o pomoc ľuďom a skúsenosti s dobrovoľníckou prácou. K vonkajšej motivácii môžeme priradiť

nasledujúce činitele: odporúčanie študentov/známych, webová stránka PF KU, fakt, že sa študent nedostal na inú VŠ a absencia prijímacích skúšok.

Na základe vyššie uvedených krokov sme zostavili dve nové premenné – vonkajšia motivácia k štúdiu na KU a vnútorná motivácia k štúdiu na KU, pričom z výsledkov vyplynulo, že v priemere boli študenti viac motivovaní činiteľmi vonkajšej motivácie. V rámci verifikácie hypotéz sme pracovali s novými premennými. Porovnávali sme vnútornú a vonkajšiu motiváciu k štúdiu na Katolíckej univerzite vzhľadom na pohlavie a stupeň štúdia. Môžeme konštatovať, že štatisticky významné rozdiely sme zaznamenali vo vnútornej motivácii vzhľadom na pohlavie a vo vonkajšej motivácii vzhľadom na stupeň štúdia. Študentky sú k štúdiu na Katolíckej univerzite viac vnútorne motivované v porovnaní so študentmi. Študenti magisterského stupňa štúdia boli viac ovplyvňovaní činiteľmi vonkajšej motivácie.

Súhrnne, môžeme na základe zrealizovaného výskumu skonštatovať, že študenti sú k štúdiu sociálnej práce i k štúdiu na Katolíckej univerzite vo väčšej miere motivovaní vonkajšími činiteľmi ako je napr. nenáročnosť a bezplatnosť štúdia, absencia prijímacích skúšok, blízkosť univerzity k miestu bydliska, tendenciou získať vysokoškolský titul. Avšak i prvky vnútornej motivácie boli pre študentov dôležité, najmä aspirácia pracovať ako sociálny pracovník, pomoc ľuďom a záujem o študijný odbor. Ďalej môžeme konštatovať, že študentky sú viac ovplyvňované vnútornými činiteľmi motivácie ako k štúdiu sociálnej práce, tak i k štúdiu na Katolíckej univerzite. Študenti magisterského stupňa štúdia sú viac ovplyvňovaní vonkajšími motivačnými činiteľmi. V rámci ďalších výskumných aktivít by bolo zaujímavé sledovať, ako vnútorná a vonkajšia motivácia determinuje študijné výsledky študentov, príp. ich spokojnosť so štúdiom.

V rámci výskumu sme používali dotazník vlastnej konštrukcie, avšak najmä z dôvodu komparácie výskumných zistení naprieč rôznymi krajinami, ale aj naprieč jednotlivými študijnými odbormi, by bolo vhodnejšie používať štandardizované metodologické nástroje. K účelu skúmania motivácie vysokoškolských študentov bol vo Francúzsku vyvinutý štandardizovaný dotazník s názvom „*Echelle de Motivation en Education*“ (EME), ktorý skúma vonkajšiu a vnútornú motiváciu k štúdiu (Vallerand et al., 1989). Psychometrické vlastnosti tohto dotazníka boli overované napr. v anglickej (Vallerand, 1992) a čínskej (Bo Zhang, 2015) verzii.

LITERATÚRA

- Bo Zhang et al. (2015). The Revision and Validation of the Academic Motivation Scale in China. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 1–13.
- Burejová, K. (2015). *Motivácia študentov sociálnej práce ku štúdiu*. Diplomová práca. Pedagogická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku.

- Campanini, A., Facchini, C. 2013. Values and Motivations in BA Students of Social Work: the Italian Case. *Social Work and Society International Online Journal*, 11, 1-17.
- Danišková, K. (2009). Vnútoraná motivácia a motivácia k tvorivosti ako charakteristiky nadania. In Heller, D., Charvát, M., Sobotková, I. (Eds.), *Psychologické dny: Já & my a oni*. (s. 1- 7). Brno: FSpS MU a ČMPS.
- Gavora, P. (2009). Profesijsná zdatnosť vnímaná učiteľom. Adaptácia výskumného nástroja. *Pedagogická revue*, 61, 19–37.
- Hackett, S. et al. (2003). The motivation, professional development and identity of social work students in four European countries. *European Journal of Social Work*, 6, 163-78.
- Janoušek, J., Slaměnik, I. (2008). Sociální motivace. In Výrost, J., Slaměnik, I. *Sociální psychologie*. (s. 147- 159). 2. vyd. Praha: Grada publishing.
- Klein, V. (2006). *Motivácia k celoživotnému vzdelávaniu*. Žilina: Euroformes.
- Lajčiková, P., Tabačková, K. (2010). *Ako spracovať výskum. Manuál pre študentov psychológie*. Ružomberok: Verbum.
- Letovancová, E. (2007). *Psychológia v manažmente*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Papadaki, V. (2001). Studying social work: Choice or compromise? Students' views in a social work school in Greece. *Social Work Education*, 137-147.
- Rimarčík, M. (2007). *Štatistika pre prax*. Košice : M. Rimarčík.
- Vallerand, R. J. et al. (1989). Construction et validation de l'échelle de motivation en éducation (EME). *Canadian Journal of Behavioural Science/Revue canadienne des sciences du comportement*, 21, 323-349.
- Vallerand, R. J. et al. (1992). The Academic Motivation Scale: A Measure of Intrinsic, Extrinsic, and Amotivation in Education. In *Educational and Psychological Measurement*, 52, 1003-1017.
- Vendel, Š. (2007). *Pedagogická psychológia*. 2. vyd. Bratislava: Epos.
- Wilkesmann, U. (2012). Academic Motivation of Students – The German Case. *Discussion papers des Zentrums für Hochschulbildung*. Dortmund: Technische Universität, 19 s.
- Wilson, G., McCrystal, P. (2007). Motivations and Career Aspirations of MSW Students in Northern Ireland, *Social Work Education: The International Journal*, 26:1, 35-52.

ČLOVEK VO VZŤAHU K HUDBE A HUDBA VO VZŤAHU K DUŠI

Peter Kusý

Katedra pedagogických štúdií, Pedagogická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave

peterkusy7@gmail.com

ABSTRAKT

Príspevok reflektuje sériu výskumných aktivít autora v rámci problematiky hudobných preferencií a hudobného vkusu, spôsobu počúvania hudby a sociálnych funkcií hudby v širšom kontexte. Autor realizoval sériu výskumov na dospeljej populácii, kde dával do súvislosti hudobné preferencie a osobnosť človeka a diferencoval určité špecifiká mužských a ženských poslucháčov. Ďalej v rámci predvýskumných zberov dát k dizertačnému projektu začal skúmať Knoblochovu interpersonálnu teóriu hudby a to pilotne u detskej populácie. Primárne sa pokúsil v prvých predvýskumných fázach zmapovať hudobno-preferečný rámec detí staršieho školského veku a spôsob, akým hudbu počúvajú. V rámci predvýskumu sa mu podarilo adekvátne nastaviť základné psychometrické vlastnosti nástrojov merania dát (STOMP/DHP-D; ICL - modifikovaná verzia pre deti) a vďaka softvéru *Cirkumplex 1.0*, ktorý bol vytvorený ako digitalizovaná, preložená a upravená „detská“ verzia Knoblochovho interpersonálneho cirkumplexu (1964, 1968, 1993, 1995), mohol overovať interpersonálnu hypotézu hudby u detí. Predvýskumné, ako aj experimentálne výskumné fázy, sú súčasťou dizertačného projektu autora s názvom *Interpersonálne vzorce správania sa a možnosti ich ovplyvňovania hudbou*, a zároveň súčasťou malého univerzitného projektu pre mladých vedeckých pracovníkov.

Kľúčové slová: hudobná mediácia, hudobná preferencia, interpersonálna teória hudby

ABSTRACT

Abstract: The article reflects on the series of author's research activities within the issues of musical preferences and musical taste the method of listening to music, and social functions of music in a broader context. Author conducted a series of primary studies on a population of adults, which was associated with the musical preferences and personality of man (according to Eysenck - EPQ-R, 1982) and differentiated specific features for male and female listeners. Furthermore, in the context of pre-research collection of data for dissertation thesis, the author begun to research Knobloch's interpersonal theory of music as a pilot study in the pediatric population. In the early stages of research he primarily attempted to map musical-preference framework for older school-age children and the way they listen to music. During the pre-research phase he was able to adequately set up basic psychometric properties of data measurements (STOMP/DHP-D; ICL - a modified version for children) and thanks to a computer software *Cirkumplex 1.0*, which was created as a digitized, translated and adapted „baby“ version of Knobloch's interpersonal cirkumplex (1963, 1967, 1993). Thanks to the findings, which involved how children perceive music, what part of it brings out in them typical interpersonal behavior patterns, a database of instrumental musical tracks was created, that are experimentally used

as a musical mediation of interpersonal patterns of behavior at the primary school in Levice. Pre-research and experimental research phases are part of the author's dissertation thesis titled *Interpersonal behavior patterns and the possibilities of influence by music*, as well as a part of a small university project for young scientists. Part of the article will also feature a brief presentation of partial series of author's research activities, which don't only apply to the fields of music psychology and music therapy.

Key words: music preference, music mediation, interpersonal theory of music

Príspevok vznikol za podpory grantového fondu Trnavskej univerzity 2014 a grantu č. 4/TU/2014.

1 ÚVOD

„Hudba nastupuje tam, kde už slovo nestačí“

(C. Debussy)

Názov príspevku vyznieva trochu „poeticky“, avšak primárne sa budeme snažiť na jednotlivých fragmentoch výskumných aktivít zdôrazniť vplyv hudby na človeka v zmysle „*psychostimulans*“ (podľa Linka, 1997) ako bipolárneho procesu. Na jednom póle hudba ako stimulačný, aktivačný, dynamizujúci prostriedok, na druhom póle naopak skôr inhibujúci, stišujúci, utlmujúci a relaxatívny prostriedok. V súlade s úvodnou myšlienkou Debussyho (podľa Linka, 1997) je aj naša empirická skúsenosť s využitím hudobných prostriedkov v terapeutickej praxi. Opakovane sa nám ukazuje, že hudba je skutočne veľmi účinný prostriedok, a častokrát jediná platforma na nadviazanie kontaktu, komunikácie s klientom a podporu terapeutického vzťahu, z čoho pramení primárny záujem a motivácia k preskúmaniu súvislostí vo vzťahu hudba – človek. Analogicky sa vyjadroval už v 19. storočí uznávaný kritik hudobnej vedy a estetiky Eduard Hanslick (2010), ktorý uvádza, že schopnosť pôsobiť na city musíme priznať všetkým umeniam bez výnimky, avšak nemôžeme pochybovať o tom, že hudba pôsobí v tomto smere svojim zvláštnym a celkom osobitým spôsobom. Hudba podľa neho ovplyvňuje duševné rozpoloženie rýchlejšie a intenzívnejšie než akékoľvek iné umenie. Niekoľko akordov a tónov môže navodiť náladu, čo sa básni podarí dosiahnuť až v ďalšej expozícii, a obrazu až keď sa doňho hlbšie vcítíme. Hudba sa nás zmocňuje práve vtedy, keď obrazy, básne, sochy a ani stavby nie sú schopné vzbudiť v nás účastnú pozornosť. Žiadne iné umenie nevytvára v duši tak hlboké významy ako hudba.

2 HUDOBNÁ BIOGRAFIA – POZNANIE INDIVIDUÁLNEJ HUDOBNEJ SKÚSENOSTI

Pri skúmaní vzťahu človeka k hudbe a vplyve hudby na psychický aparát v širšom slova zmysle narážame na viacero problematických kategórií, ktoré je na začiatok dôležité operacionalizovať. Hudobná biografía poslucháča sa nám zdá byť jednou z prvých a najdôležitejších kategórií pri snahe o preskúmanie vplyvu reprodukovanej hudby na percipienta či celú skupinu poslucháčov. Pod týmto pojmom máme na mysli viacero premenných – hudobno-preferenčný rámec (hudobný vkus), spôsob počúvania hudby, vlastnosti, ktoré preferovanej hudbe percipient pripisuje, a interpersonálny náboj, ktorý v konkrétnych skladbách percipient vníma (interpersonálna hypotéza hudby – podľa Knobloch et al., 1964, 1968, 1993). Až potom, čo získame podrobnejšie informácie o celej kategórii hudobnej biografie percipientov, môžeme uvažovať o konkrétnych skladbách, ktoré by mali byť cielene vybrané do fonotéky hudobných prostriedkov na receptívne intervencie. Hudobnú biografiu zároveň vnímame ako dôležitú a neodmysliteľnú súčasť hudobnej skúsenosti človeka a súhlasíme s tým, že môže výrazne determinovať jeho ďalšie interakcie s konkrétnou hudbou. Jednotlivé zložky hudobnej biografie tak dotvárajú, modifikujú a upravujú hudobnú skúsenosť ako dynamický interpersonálny proces (Knobloch, 1993).

V ďalšej časti si priblížime niektoré špecifiká hudobnej biografie (najmä hudobného vkusu a vybraných osobnostných charakteristík, resp. interpersonálnych tendencií percipientov) samostatne u detského a dospelého percipienta.

2.1 Osobnosť detského poslucháča a hudobný vkus

V súčasnosti neexistuje ucelená a jednotná teória, ktorá by vysvetľovala proces vytvárania hudobných preferencií – hudobný vkus. Navyše, hudobno-preferenčný rámec detského poslucháča je o to náročnejšie presne zafinovať a identifikovať, pretože sa predpokladá určitá hudobná nevyhranenosť dieťaťa, nižšia úroveň hudobnej gramotnosti, hudobnej skúsenosti, čiže užšia paleta možností apercpcie hudobného diela z pozície dieťaťa.

V predvýskumných fázach, keď sme sledovali súvislosti medzi hudobnými preferenciami a interpersonálnymi tendenciami u detí staršieho školského veku (od 10 do 15 rokov), ukázali zaujímavé zistenia (Kusý, 2014). Napríklad preferencia žánrov z kategórie *intenzívna a rebelujúca hudba* (kde patria žánre rock, poprock, hardrock a metal) môže súvisieť s agresívnym interpersonálnym správaním, ktoré sa vyznačuje tendenciou k punitivite, sarkazmu, neláskavému, rozhodnému správaniu a pevnému, presvedčivému postoj. Môžeme súhlasiť so závermi viacerých štúdií, ktoré potvrdzujú vzťah medzi rockovou a metalovou hudbou vo všeobecnosti, a agresívnym správaním u dospievajúcich a dospelých. Túto premisu potvrdzujú napr. autori Rentfrow, Goldberg, Gosling et al. (2012), ktorí aplikovali model M.U.S.I.C (*mellow, unpretentious, sophisticated, intense*,

contemporary), a konkrétne pri rockovej hudbe zistili, že negatívne afekty, ako napr. agresivita, tenzia a hnev úzko súvisia s intenzívnou rockovou hudbou, ktorá sa vyznačuje atribútmi ako hlasitosť, rýchlosť a dynamickosť a určitým skreslením zvuku (*distortion*). Ďalšie zistenia sa týkali žánrov z kategórie *energická a rytmická hudba - ER* (rap, hip-hop, dance, techno, house a elektronická hudba) a prezentované výsledky nám ukazujú, že existuje negatívny vzťah medzi preferenciou hudobných žánrov z tejto kategórie ER a tendenciou k dominantnému správaniu. V súvislosti s tým môžeme uvažovať o tom, že takéto dieťa je menej dominantné, nemá potrebu ovládať ostatných, panovať, nariadovať, vyvolávať u druhých detí poslušnosť a viesť ich. Zároveň viac preferuje energickú a rytmickú hudbu, a čím viac preferuje takúto hudbu, tým menej súhlasí, zúčastňuje sa, spolupracuje a robí kompromisy (v interpersonálnom priestore – napr. školskej triede, kolektíve rovesníkov a podobne). V takejto forme sa môže dostávať do odporu, potreby vyniknúť, prejavíť sa, zaujať a osloviť ostatných, bez dominantných a kooperatívnych stratégií (výstrednosti, potreba upútať pozornosť, exhibícia atď.). Štúdie Schwartz a Fouts (2003), ktorí skúmali hudobné preferencie vo vzťahu k osobnosti adolescentov a základných tém, ktoré sú pre toto obdobie príznačné, do istej miery podporujú tieto zistenia. Na základe výskumu na vzorke 249 kanadských študentov (od 12 do 19 rokov) vypracovali osobnostné profily recipientov, pre ktorých bola typická preferovaná kategória hudobných žánrov (*Light, eclectic and heavy music*). Poslucháči tzv. *heavy music* (porovnateľné charakteristiky s našou kategóriou ER) odmietajú autoritu, sú neprispôsobiví, nekooperujúci, prejavuje sa u nich hyperindividualita a akceptácia antisociálneho správania. Preferencia takejto hudby úzko súvisí s kvalitou a intenzitou ich pocitov (často napr. hnev, úzkosť, nespokojnosť so sebou a negatívne sebahodnotenie) a prostredníctvom hudobnej recepcie môžu regulovať svoje emočné nastavenie. Typický pre túto skupinu poslucháčov môže byť nedostatok sebadôvery, sebaPOCHopenia a celkového sebahodnotenia a identifikáciou s *heavy music* nadobúdajú práve pocit spolupatričnosti (subkultúra mládeže preferujúcej hudobné žánre *heavy music*), že vo svojich problémoch a potrebách nie sú sami a podobne. Podľa Podperu (2006) môžu byť tieto procesy vo vzťahu k ďalším aspektom (otázky identity, závislosti/nezávislosti, tendencie združovať/separovať sa v skupine rovesníkov atď.), ktoré sú v ontogenéze typické najmä pre pubescentov a adolescentov. Negatívny vzťah sa nám objavil aj medzi preferenciou hudobných žánrov kategórie ER a autokratickou a egocentrickou osobnosťou, ako ich chápe Leary et al. (podľa Kožený, Ganický, 1976). Ten uvádza, že autokratická osobnosť sa väčšinou vyrovnáva s úzkosťou tak, že tendenčne prejavuje správanie, ktoré je sýtené prevažne mocou, ambíciami a silou a interpersonálne prejavy sú poznamenané kompulzívnou dominanciou. Účelom správania takéhoto typu osobnosti je najmä vyhnúť sa úzkosti, ktorá je vyvolaná neistotou, slabosťou a neinformovanosťou. Obdiv a poslušnosť ostatných je tak nápomocný pri zachovaní sebaúcty a pocitu bezpečnosti. Egocentrická osobnosť je charakteristická predovšetkým orientáciou na vlastnú osobu (egocentrizmus), pričom človek svojím správaním jasne vyjadruje sebalásku, spokojnosť so sebou, nadradenosť a sebadôveru (môže byť do istej miery

ukazovaná a vystavovaná na obdiv, nie však skutočne prežívaná a integrovaná). Takáto osobnosť sa snaží získať a udržať si sebaúctu tým, že demonštruje slabosti ostatných, pocitom nadradenosti nad ostatnými a prezentáciou svojej sily. Knobloch (1964) tento Learyho typ správania nazval ako *exhibícia kvality*, pričom typické charakteristiky takýchto osobností sú najmä potreba predvádzať sa (exhibícia), samochvála, pýcha, narcizmus a sebavedomé prezentovanie svojej osoby.

Ukazuje sa, že interpersonálne správanie a preferovaná hudba, resp. hudobný vkus detských poslucháčov, môžu mať úzku súvislosť, a hudba tak môže vstupovať často ako médium do interpersonálneho procesu, ktorého je dieťa súčasťou. Hudobná skúsenosť tak môže prispieť k regulácii, saturácii a integrite niektorých interpersonálnych potrieb (na vedomej alebo fantazijnej úrovni).

2.2 Osobnosť dospelého poslucháča a hudobný vkus

Hudobný vkus je dynamický proces a počas celého života sa u každého môže individuálne meniť. U dospelého poslucháča predpokladáme bohatšiu hudobnú biografiiu, a teda komplexnejšiu hudobnú skúsenosť a vyhranenejší hudobno-preferenčný profil. Výskumy viacerých autorov (napr. Schwartz, Fouts; 2003; Rentfrow, Gosling, 2003; Franěk, 2005; Franěk, Mužík, 2006; Kusý, Vozařová, 2014) hovoria o možných súvislostiach medzi osobnosťou a individuálnym hudobným vkusom. Jeden z prvých výskumov k problematike individuálnych osobnostných rozdielov vo vzťahu k hudobným preferenciám realizovali Cattell a Anderson (1953) a ich primárnym cieľom bolo zostaviť metódu na vyhodnotenie dimenzií nevedomých rysov osobnosti. Autori na základe výsledkov vidia príčiny hudobných preferencií v nevedomých motívoch, nutkaniach a túžbach. Martindale a Moore (1988) uvádzajú teóriu preferencie na základe prototypov v hudbe. Prototypickosť podnetu v hudbe definujú ako stupeň, pri ktorom sa daný podnet približuje k typickému podnetu svojej triedy, to znamená, že objekt bude subjekt hodnotiť ako estetický vtedy, keď sa približuje k určitej predstave, ako má objekt tohto druhu vyzeráť, a tým sa približuje k prototypu. Nám sa ukázali medzipohlavné rozdiely v hudobnej preferencii v súvislosti s niektorými osobnostnými charakteristikami (Kusý, Vozařová, 2014a). Napríklad, extrovertné ženy v našom výskumnom súbore preferovali skôr žánre z kategórie *optimistická a konvenčná hudba - OK* (pop, pop-rock, reage a ska, folk a country, muzikál, soundtrack, new age a relaxačná hudba). Najvýznamnejší vzťah sa ukázal u žien medzi extroverziou a hudobným žánrom – *Pop-rock*. Ak by sme porovnali tieto zistenia s výskumom Schwartz a Fouts (2003), ktorí skúmali súvislosti medzi hudobnými preferenciami a osobnostnými črtami a vývinovými špecifikami u adolescentov¹, zistíme (podobne ako v prípade českého výskumu Franěka a Mužíka, 2006) nesúlad. Autori totiž zistili, že expresívnejšie, tvrdšie hudobné žánre (napr. heavy metal, rock) môžu súvisieť s vyššou mierou extroverzie, čo sa nám nepotvrdilo. Rentfrow

1 Autori Schwartz a Fouts (2003) síce realizovali spomenutú štúdiu na vzorke adolescentov, avšak mnohé zistenia sú v súlade s výskumom viacerých autorov v danej problematike s platnosťou pre dospelú populáciu (napr. Rentfrow a Gosling, 2003; Kusý a Vozařová, 2014a).

a Gosling (2003) charakterizujú ľudí, ktorí preferujú kategóriu *OK* ako spoločenských, veselých s tendenciou byť relatívne konvenční, sebavedomí, spoľahliví a ochotní. Tieto charakteristiky by mohli do istej miery platiť pre ženy v našom výskumnom súbore a sú v súlade s výskumom Frančka a Mužíka (2006), ktorí rovnako zistili významný rozdiel v preferencii hudobných žánrov medzi mužmi a ženami. Zdá sa, že odlišnosti a špecifiká mužov a žien v tejto súvislosti (napr. rodové stereotypy, maskulinita a feminita atď.), môžu byť jedným z aspektov, ktorý súvisí s rozhodovaním a preferenciou hudobných žánrov počas celého života človeka.

2.3 Problematické oblasti skúmania hudobnej biografie

Podľa dvojice českých autorov Frančka a Mužíka (2006), skúmanie hudobného vkusu patrilo donedávna skôr do vedecko-výskumných okruhov hudobnej sociológie (napr. súvislosť so vzdelaním, vekom a príslušnosťou k sociálnej triede). Postupne sa však začali zaoberať preferenciou hudobných žánrov psychológovia s fókusom na psychologickú podstatu a pozadie hudobno-preferenčného rámca. Výskum v tejto oblasti má v súčasnosti multidisciplinárny charakter a skúmanie komplexu hudobnej biografie je veľmi náročné. Zatiaľ čo u dospelého poslucháča ide o prevažne vyhranený proces sympatií (antipatií) s inklináciou ku konkrétnym hudobným žánrom (interpretom), u detí je tento fenomén výrazne ovplyvnený základnými atribútmi aktuálneho obdobia ontogenézy dieťaťa. Hudobná preferencia detí ostáva zatiaľ nevyhranená a skôr sa postupom času dotvára a mení v závislosti na viacerých psychosociálnych, kultúrnych a individuálnych faktoroch (Kusý a Vozafová, 2014b).

Jednou z najťažších úloh behaviorálneho výskumníka, ktorý je postavený pred nutnosť merať premenné, je podľa Kerlingera (1974) potreba vedomosti a orientácie v množstve už existujúcich meracích nástrojov. Pokiaľ existuje dobrý merací nástroj nejakej špecifickej premennej (v našom prípade to sú hudobné preferencie), nie je potrebné konštruovať nové metodiky. Na meranie hudobnej biografie a jej parciálnych častí je preto nutné vytvoriť batériu meracích nástrojov, ktoré by adekvátnym spôsobom zachytávali jednotlivé špecifické oblasti (hudobná preferencia, spôsob počúvania hudby, hudobné vzdelanie a hudobná gramotnosť, vlastnosti hudby, ktorú počúvame a jej interpersonálny náboj, hudobná skúsenosť atď.) a to samostatne u dospelých a u detí. Psychometrickým vlastnostiam, faktorovej analýze, ako aj niektorým metodologickým parametrom, sme sa venovali bližšie v inej štúdií (Kusý a Vozafová, 2014b).

Celú situáciu ešte komplikuje súčasný stav modernej dynamickej a pretechnologizovanej spoločnosti, kde dochádza k masívnej konfúzii a difúzii jednotlivých kategórií hudobných žánrov (vznik nových subžánrov, kombinácia a rozširovanie už existujúcich), ambivalencia hudobného vkusu, nízka hudobná gramotnosť detí a mládeže, množstvo konzumného hudobného materiálu a hudobného (akustického) smogu v prirodzenom prostredí človeka. Ďalej tiež interregionálne

a sociokultúrne odlišnosti (individualizácia hudobno-apercepčných vzorcov), sociálna funkcia hudby (hudba ako životný štýl – rôzne hnutia a subkultúry mládeže) a podobne.

3 HUDBA AKO PROSTRIEDOK MEDIÁCIE INTERPERSONÁLNYCH VZORCOV SPRÁVANIA U DETÍ V PROSTREDÍ ŠKOLY

Hudba nám prináša mnohé možnosti uplatnenia v pomáhajúcich profesiách a disciplíny ako hudobná pedagogika či muzikoterapia zažívajú v posledných desaťročiach obrovský progres. Autor v rámci dizertačného projektu experimentálne overuje platnosť interpersonálnej hypotézy hudby u detí a možnosti využitia hudobnej mediácie v školskom prostredí u detí v strednom a staršom školskom veku. Postupne sme mapovali hudobno-preferenčný rámec dieťaťa a spôsoby, akými deti hudbu počúvajú, a aké vlastnosti jej pripisujú (hudobná biografia). Použili sme batériu meracích nástrojov, kde boli modifikované a adaptované niektoré verzie dotazníkov na slovenské prostredie a detského poslucháča. Na meranie hudobných preferencií detí sme použili modifikovanú a adaptovanú slovenskú verziu anglického originálu *STOMP* (Rentfrow a Gosling, 2003). Dotazník sme nazvali po preklade a korekciách *Dotazník hudobnej preferencie pre deti – DHP – D* (Kusý, 2014; Kusý a Vozafová, 2014b)². Na identifikáciu spôsobu, akým deti používajú a počúvajú hudbu v každodennom živote, sme použili inventár používania hudby - UMI (Chamorro-Premuzic a Furnham, 2007), ktorý sme použili v slovenskom preklade a modifikácii na naše podmienky (Gajdošíková Zeleiová, 2014). Posledným meracím nástrojom v našej batérii pre meranie hudobnej biografie je sémantický diferenciál 18 bipolárnych adjektív, ktoré vyjadrujú vlastnosti hudby (napr. rýchla – pomalá, tichá – hlasitá a podobne). V tomto prípade sme sa inšpirovali pôvodným 30 položkovým sémantickým diferenciálom, ktorý vo svojom výskume použila Gajdošíková Zeleiová (2014). Na zachytenie percepcie interpersonálneho náboja v reprodukovanej hudbe sme použili digitalizovanú verziu pôvodného Knoblochovho (1995) interpersonálneho hudobného cirkumplexu – *Cirkumplex 2. 0. 0.* (autorom software je Sedláček – zatiaľ nepublikované). Vďaka zisteniam, ktoré sa týkajú toho, ako deti hudbu vnímajú, čo pri nej v nich vyvoláva typické interpersonálne vzorce správania sa, bola vytvorená fonotéka inštrumentálnych hudobných skladieb, ktoré sú používané ako hudobná mediácia interpersonálnych vzorcov správania sa v rámci experimentu na ZŠ v Leviciach.

Mediáciu vo všeobecnosti chápeme ako sprostredkovanie, pôsobnosť, a teda konkrétne hudobnú mediáciu ako pôsobenie na človeka prostredníctvom hudobného diela. Dalo by sa tiež uvažovať o synonymických označeniach ako regulácia, ovplyvňovanie, aktivizácia a stimulácia, ale tiež inhibícia a stišovanie, úprava a podobne

2 *Dotazník hudobnej preferencie pre deti – DHP – D* bol upravovaný a modifikovaný pre deti na naše podmienky so súhlasom autorov Rentfrowa a Goslinga (2003), ktorí vytvorili americký originál *Short Test of Music Preferences – STOMP* s normami pre dospelú populáciu.

(Kusý, 2015). Hudba tak vystupuje ako „mediátor“, prostredník, sprostredkovateľ určitých interpersonálnych tendencií (vychádzame primárne z interpersonálnych teórií osobnosti Sullivana, 1953; Learyho et al, 1957; Knoblocha et al. 1968, 1993, 1999; Wigginsa et al. 1995, 1996).

Nemožno opomenúť množstvo výskumných štúdií, ktoré jasne reflektujú niektoré špecifické oblasti a súvislosti hudobnej reprodukcie, hudobného vkusu a osobnostných charakteristík človeka. Franěk (2005) hovorí o pôsobení hudby na človeka a vzťahoch hudby k zmenám v správaní. North, Tarrant a Hargreaves (2004) experimentálne overovali vplyv pozitívnej nálady vyvolanej hudbou na prosociálne správanie. Vplyv hudby bol v tomto prípade sprostredkovaný pomocou vyvolania podporných emócií, pri ktorých sú ľudia viac prosociálne nastavení. Autorom sa ukázalo, že sila hudby dokáže sekundárne ovplyvňovať prosociálne správanie. Opačným „negatívnym“ príkladom môžu byť napr. zistenia viacerých autorov (Took, Weiss, 1994; McNamara, Ballard, 1999; Miranda, Claes, 2004; a iní), zhodujúce sa v tom, že pravidelné počúvanie excitačnej (napr. rapovej, hip-hopovej hudby, resp. heavy metalovej hudby a „hard rockových“ žánrov) súvisí s delikventnou činnosťou mládeže a adolescentov. Mladí poslucháči po počúvaní uvedených žánrov, sa javia agresívnejší, hostilnejší, emočne labilnejší so sklonmi k asociálnym prejavom správania sa. Ak poznáme, čo všetko dokáže pravidelná a dlhodobá hudobná reprodukcia ovplyvniť (v pozitívnom aj negatívnom zmysle), môžeme uvažovať o využívaní hudobnej mediácie, a to už počnúc školským vekom v rámci výchovno-vzdelávacieho procesu v prostredí školy. Dôvodov pre využitie hudobnej mediácie, ako systematickej, cielenej a dlhodobejšej intervencie môže byť viacero. Môžeme uvažovať o eliminácii interpersonálnych konfliktných situácií v triednom kolektíve, regulácii individuálnych intrapsychoických konfliktov, podpore pozitívnej klímy v triede, atmosféry v škole a celkovému zvyšovaniu kvality života u jednotlivých žiakov.

4 ZÁVER

Príspevok primárne reflektuje sériu výskumných aktivít v oblasti hudobného vkusu, osobnosti percipienta, hudobnej biografie a vzťahu človeka k hudbe vo všeobecnosti. Campbell (podľa Marek, 2000) sa vyjadril, že hudba je liekom budúcnosti. Množstvo hudobného materiálu, ktoré v dnešnej dobe „máme k dispozícii“, je dvojsečnou zbraňou. Pri nevedomosti, nedostatočnej informovanosti, kompetentnosti a kvalifikovanosti, môže byť využitie hudby a jej vplyvu na človeka kontraproduktívne s fatálnymi následkami. Našou snahou je skôr objasniť a priblížiť viaceré oblasti, ktoré nie sú v hudobnej psychológii, sociológii, muzikoterapii, či hudobnej pedagogike až tak známe a preskúmané (najmä interpersonálna teória hudby a hudobná mediácia). Uvedomujeme si, že bližšie popísanie, či rozvedenie niektorých načrtnutých fragmentov by presahovalo rozsah tohto príspevku. Vyššie uvedené fragmenty sú parciálnymi výstupmi a zapadajú

do širšieho kontextu v súvislosti s experimentálnou validizáciou interpersonálnej hypotézy hudby u detí a konkrétnou aplikáciou formou hudobnej mediácie v prostredí školy. Očakávané výsledky by tak mali priniesť dôležité poznatky ohľadom vzťahu dieťaťa k hudobnému umeniu, kde je možné operovať na poli viacerých disciplín (napr. pedagogiky, psychológie, muzikológie, muzikoterapie, hudobnej psychológie, sociológie a iných).

LITERATÚRA

- Cattel, R. B. & Anderson, J. C. (1953). The Measurement of Personality and Behavior Disorders by the IPAT Music Preference Test. In *Journal of Applied Psychology*. 37(6), pp. 446-454.
- Franěk, M. (2005). *Hudební psychologie*. Praha: Karolinum.
- Franěk, M. & Mužík, P. (2006). Hudební preference a její souvislost s některými osobnostnými rysy. *Acta Musicologica*. 3.
- Gajdošíková Zeleiová, J. (2014). Relation between Personal Characteristics and Music Preference. Králová, E. a Kodejška, M. (Eds.). In *Theory and Practice of Music Education in Schools*. pp. 29-37.
- Hanslick, E. (2010). *O hudobnom krásne*. Bratislava: Hudobné centrum.
- Chamorro-Premuzic, T. & Furnham, A. (2007). Personality and music: Can traits explain how people use music in everyday life? *British Journal of Psychology*. 2007. pp. 98. 175-185.
- Kerlinger, F. (1974). *Základy výskumu chování*. Praha: ČSAV.
- Knobloch, F. (1995). The Interpersonal Meaning of Music and Ethology. *ASCAP*. 6 (7). Dostupné na internete: http://cogweb.ucla.edu/Abstracts/Knobloch_95.html
- Knobloch, F., Juna, J., Junová, H. & Koutský, Z. (1968). On interpersonal hypothesis in the semiotic of music, *Kybernetika*, 4(4), pp. 368-382. Dostupné na internete: http://dml.cz/bitstream/handle/10338.dmlcz/124399/Kybernetika_04-1968-4_7.pdf
- Knobloch, F. & Knoblochová, J. (1993). *Integrovaná psychoterapie*. Praha: Grada Publishing.
- Knobloch, F. & Knoblochová, J. (1999). *Integrovaná psychoterapie v akci*. Praha: Grada Publishing.
- Knobloch, F., Postolka, M. & Srnec, J. (1964). Musical experience as interpersonal process, In *Psychiatry Journal for the study of interpersonal processes*, 27(4), pp. 259 – 265.
- Kožený, J. & Ganický, P. (1976). *Dotazník interpersonální diagnózy – ICL*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy,

- Kusý, P. (2014). Hudobné preferencie u detí staršieho školského veku. In JUVENILIA PAEDAGOGICA 2014. Trnava: Pedagogická fakulta TU, s. 92 – 99.
- Kusý, P. (2015). Interpersonálna teória hudby a hudobná mediácia u detí. In Krajčí, P. & Priesterová, K. (Eds.). *Dimenzia muzikoterapie v praxi, výskume a edukácii*. Bratislava: IRIS, pp. 166-172.
- Kusý, P. & Vozafová, L. (2014a). Preferencia hudobného žánru a jej vzťah k osobnostným charakteristikám u slovenských poslucháčov s genderovým odlišením. In Rošková, E. (Ed.). *Psychologica XLII*. Bratislava: Psychoprof, pp. 313-322.
- Kusý, P. & Vozafová, L. (2014b). Možnosti merania hudobnej preferencie u detí a dospelých v slovenských podmienkach. 2014. *Sapere Aude 2014: Pedagogika, psychologie a dnešní společnost. Vol. IV*. Hradec Králové: Magnanimitas, pp. 556 – 563.
- Leary, T. (1957). *Interpersonal Diagnosis of Personality*. New York: The Ronald Press.
- Marek, V. (2000). *Tajné dějiny hudby. Zvuk a ticho jako stav vědomí*. Praha: Eminent.
- Martindale, C. & Moore, K. (1998). Priming, prototypicality, and preference. *Journal of experimental psychology: Human Perception and performance*, 14. pp. 661-670
- McNamara, L. & Ballard, M. E. (1999). Resting Arousal, sensation Seeking and Science. *Genetic, Social and General Psychology Monographs*, 125, pp. 229-250.
- Miranda, D. & Claes, M. 2004. Rap Music Genres and Deviant Behaviors in French-Canadian Adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 33(2), pp. 113-122.
- North, A. C., Tarrant, M. & Hargreaves, D. J. (2004). The Effect of Music on Helping Behavior: A Field Study. *Environment and Behavior*, 36, pp. 266-275.
- Podpera, R. (2006). *Quo Vadis Musica. Premeny sociálnych funkcií hudby*. Bratislava: VEDA, 176 s.
- Rentfrow, P. J. & Gosling, S. D. (2003). The Do Re Mi's of Everyday Life: The Structure and Personality Correlates of Music Preferences. In *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol. 84. No. 6. pp. 1234-1256.
- Rentfrow, P. J., Goldberg, L. R., Stillwell, D. J., Kosinski, M., Gosling, S. & Levitin, D. J. (2012). The Song Remains the Same: A Replication and Extension of the MUSIC Model. *Music Perception*. 30(2), pp. 161-185.
- Schwartz, K. & Fouts, G. (2003). Music preferences, personality style, and developmental issues of adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*. 32(3). pp. 205–213.
- Sullivan, H. S. (1953). *Interpersonal theory of psychiatry*. New York: Norton.
- Took, K. J. & Weiss, D. S. (1994). The Relationship Between Heavy Metal and Rap Music and Adolescent Turmoil: Real or Artifact? *Journal of Adolescence*, 29, pp. 613-621.

- Wiggins, J. S. (1995). *Interpersonal Adjective Scales: Professional Manual*. FL: Odessa, Psychological Assessment Resource.
- Wiggins, J. S & Trapnell, P. (1996). A Dyadic-interactional Perspective on the Five-factor Model. In Wiggins, J. S. (Ed.). *The Five-factor Model of Personality* New York: The Guilford Press. pp. 88–162.

REFLEXIA O MORÁLKE SVÁR MEDZI ROZUMOM A CITOM

Petra Lajčiaková

Katedra psychológie, Filozofická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku

petra.lajciakova@ku.sk

Abstrakt

Prehľadová štúdia je zameraná na chápanie komplikovaného fenoménu morálneho úsudku, pričom si všíma a zároveň približuje protikladné pozície kognitivistov v porovnaní s emotivistami. Na morálny úsudok nazerá v kontexte štyroch reprezentatívnych situácií, exemplárnych kategórií – morálna reakcia, morálna dilema, morálna slabosť a morálna statočnosť, v rámci ktorých má ambíciu ozrejmiť vzťah kognície a emócií pri morálnom usudzovaní. V závere nastoľuje otvorené otázky a oblasti pre budúci výskum v skúmanej problematike.

Kľúčové slová: morálny úsudok, kognitivisti, emotivisti

Abstract

This review study is aimed at understanding the complicated phenomenon of moral judgments. It takes into account the contradictory positions of cognitivists compared with emotionalists. The moral judgment is seen in the context of four representative situations, exemplary categories - moral response, moral dilemma, moral weakness and moral virtue, in which its ambition is to clarify the relationship of cognition and emotion in moral reasoning. The conclusion raises open questions and areas for future research in this field.

Key words: moral judgment, cognitivists, emotionalists

1 ÚVOD

Z veľkého množstva rozhodnutí a úsudkov, ktoré jednotlivec vykoná počas svojho života, len málo z nich tak výrazne ovplyvňuje jeho vzťahy a vlastný sebaobraz ako morálne rozhodnutia. A tiež platí, že sociálny kontext a vzťahy v ňom sú kľúčové pre aktuálne konanie v morálnom zmysle.

Morálka prestupuje ľudskú spoločnosť. Pri jej deskriptívnom použití treba mať na zreteli, že morálka existuje v rámci danej spoločnosti a v kontexte rozmanitých okolností môže variovať, pričom tieto zmeny morálneho správania a konania sú predmetom výskumu.

Obrovská šírka a obrovská rozmanitosť morálky komplikuje definíciu morálneho úsudku a jeho odlišenie od iných typov úsudkov. Hovoriť o morálnom súde či úsudku znamená hodnotiť, posudzovať (rozlišovať dobro a zlo) činy a charakter druhých osôb,

čo zvykneme robiť tak v jednoduchých a jednoznačných situáciách, ako aj v neľahkom dilematickom rozpolžení (Heekeren et al., 2003). Okolnosti, pri ktorých sa ľudia rozhodnú konať morálne alebo nemorálne (Mazar et al., 2008; Shalvi et al., 2012 a i.) a keď aplikujú na seba rovnaké normy a štandardy, ako to zvyknú robiť pri ostatných, sú veľmi bohaté a predstavujú fascinujúcu výskumnú oblasť.

V súčasnosti sa v relevantných debatách v morálnej psychológii zdôrazňuje význam emócií v morálnych súdoch. Často sa stavia cit proti rozumu – na jednej strane sa akcentuje skutočnosť, že morálny úsudok vyplýva z automatických emocionálnych reakcií („emotion“), na druhej strane sa poukazuje na rolu racionálneho uvažovania („cognition“) pri produkovani morálnych úsudkov. Cieľom nie je hľadať argumenty v prospech prvého alebo druhého stanoviska, ale skôr zvýrazniť ich kompatibilný význam. Môže sa zdať, že morálni psychológovia na oboch stranách barikád opisujú rozličné špecifiká *homo moralis*, ale prikladáme sa k názoru, že obidve skupiny hovoria o tom istom jednotlivcovi, i keď v rozličných situáciách – tí, ktorí sa zameriavajú na hypotetické dilemy, definujú morálny úsudok ako výsledok abstraktného uvažovania, zatiaľ čo tí druhí konštatujú, že morálny úsudok je výsledok náhlych emócií, intuícii, či už pohrdania, hnevu alebo znechutenia, prípadne iného. Obidva spomenuté pohľady môžu byť správne, nakoľko model kognitivistov i emotivistov reprezentuje morálny úsudok ako taký. Zvýhodňovať jeden pohľad znamená ignorovať širokú rozmanitosť morálnych situácií, ktoré stretávajú človeka v jeho pestrom každodennom živote.

1.1 Kognitivismus a emotivismus

Na začiatku sa ponúka otázka, či je morálne usudzovanie záležitosťou racionality alebo emotivity. Je pozoruhodné, že v rámci morálnej psychológie sa kognitivistická pozícia ukázala ako najlepšia. Teoretici ako Piaget (1932) a Kohlberg (1969) považovali schopnosť rozumu ako najvyšší spôsob, ktorým možno odlišiť, čo je dobré a čo zlé. Napríklad Kohlbergov názor (1969) je o tom, že morálny úsudok sa vyvíja v závislosti od rozvoja kognitívnych funkcií (dieťaťa). Morálne uvažovanie teda jednoznačne predchádza morálnemu úsudku, čo jasne ukazuje, že ide o proces intencionálny, regulovateľný, ktorého výstupom je aplikácia morálneho jazyka (Kohlberg et al., 1983). Napriek tomu, že väčšina moderných kognitivistov (napr. Pizarro, Bloom, 2003) pripúšťa „dávku“ sprievodných emócií pri tvorbe morálnych úsudkov, kognitivistická pozícia tkvie v tom, že uvažovanie kauzálne ovplyvňuje tieto emócie a v konečnom dôsledku tak úplne koriguje výsledný úsudok. V posledných desaťročiach je však dominantný postoj kognitivistov stále viac spochybňovaný, a to predovšetkým v otázkach iných oblastí psychológie.

Psychológovia si plne uvedomujú hranice ľudského uvažovania (Kahneman, Frederick, 2002). Ľudská myseľ, napriek tomu, že často vytvára účinné využitie myšlienkových procesov a informácií, rovnako často sa mýli a mýli sa spoľahlivým spôsobom. A heuristiky, ktoré sú za tieto chyby zodpovedné, i keď možno v širokom

slava zmysle, sa vyznačujú nedostatkom racionálnych úvah. Tieto a ďalšie, nie menej podstatné skutočnosti prispeli k oslabeniu racionalistického zovretia morálnej psychológie.

Okrem trhlín v podstavci kognitivismu druhým dôležitým faktorom pri vzniku emotivistickej perspektívy bol značný záujem o znovuzrodenie emocionálnych procesov v psychológii. Emócie, zdá sa, majú oveľa markantnejší vplyv na morálny úsudok, ako sa pôvodne predpokladalo. Jednotlivec je pri morálnom rozhodovaní oveľa častejšie, ako by sa možno žiadalo, ovplyvnený svojou emotívnou stránkou, ktorá nemá nič spoločné s rozumovým uvažovaním.

Na rozdiel od kognitivismu emotivistická perspektíva (Haidt, 2001) predpokladá, že emócie zohrávajú primárnu úlohu, a to ako príčina morálneho úsudku a následného morálneho rozhodnutia.¹ Dôkazom je bezmyšlienkovitý charakter mnohých automatických emotívnych odpovedí, intuitívnych reakcií pozorovateľných pri morálnom rozhodovaní jednotlivca (najmä pri posudzovaní morálnych prehreškov iných) alebo skutočnosť, že veľa morálnych úsudkov sa nachádza v zrejmom konflikte s kognitívnymi teóriami morálky.

Emotivizmus sa ukazuje ako stále vplyvný rámec pre pochopenie morálneho úsudku (Haidt, 2013). Pokým sa nájde uspokojivá komplexná odpoveď, dôvody na dichotómiu – emotivizmus či kognitivismus – budú stále.

1.2 Rozličné modely v psychológii morálnych úsudkov

Teórie morálneho vývinu predstavujú rôzne taxonómie – šesť Kohlbergových štádií morálneho uvažovania (Kohlberg, 1969), dva Lindove aspekty morálneho vývinu (Lind, 1985), šesť väzieb v rámci Haidtovho sociálno-intuicionistického modelu morálneho rozhodovania (Haidt, 2001), Greenov model duálneho morálneho usudzovania (Green et al., 2001) – koncepcie ponúkajú nápomocné kategórie umožňujúce dekodovať nejednoznačnosť každodenného života a v istom zmysle obmedziť doménu morálky. Sumárne možno povedať, že morálne sudy sa týkajú činností, v ktorých jedna strana poškodzuje druhých alebo, naopak, pomáha im, a to buď spravodlivo alebo nespravodlivo, ale tiež morálne sudy sa môžu viazať k správaniu, ktoré niektorí ľudia vnímajú ako morálne relevantné, ale iní vôbec nie.

Monin et al. (2007a; 2007b) vytvoril orientačné kategórie, ktoré slúžia ako vysvetľujúci smerovník v širokom spektre často navzájom mätúcich perspektív morálnej psychológie. Rozlišuje štyri typy morálnych situácií, ktoré sú zjavné v oblasti výskumu naprieč rozličnými okruhmi psychologickéj literatúry o morálke (pozri tabuľka 1). V prvom prototypy morálnej situácie jednotlivec okamžite reaguje na morálne prehrešky, hovoríme o *morálnej reakcii*. Ďalšie typy morálnych situácií kladú väčší dôraz na rozhodovanie a predikciu individuálnej morálnej voľby. V *morálnej dileme*

1 Podľa Haidtovho sociálno-intuicionistického modelu predstavuje racionálne uvažovanie v procese morálneho súdenia služobníka emočne vedeného intuitívneho procesu (Haidt, 2001).

je úlohou participanta hľadať riešenie tenznej situácie, pričom dochádza k napätiu medzi dvoma nekompatibilnými morálnymi požiadavkami. Situácie *morálnej slabosti* sú charakteristické tým, že jednotlivec vie, čo je správna vec, ale nemá dostatok vôle ju realizovať – ide o pohľad morálky zameraný na silu vlastného ega. A napokon situácie *morálnej statočnosti*, do ktorých patria všetky prípady, kedy samotný dôvod potrebuje umlčať vynárajúce sa počiatkové morálne námietky, a tak zabrániť konaniu, ale jednotlivec aj tak napokon koná.

Tabuľka 1 Prototypy morálnych situácií v psychológii morálky (por. Monin et al., 2007b)

<i>Morálne situácie</i>	<i>Elementy</i>	<i>Cieľ</i>
morálna reakcia	emócie (morálnosť)	odsúdiť alebo pochváliť
morálna dilema	rozum (morálnosť) vs. rozum (nemorálnosť)	vedieť čo urobiť
morálna slabosť	rozum (morálnosť) vs. emócie (nemorálnosť)	odolať pokušeniu
morálna statočnosť	rozum (morálnosť) vs. emócie (morálnosť)	vykonať to, čo sa má

1.2.1 Morálna reakcia – keď sa hodnotí správanie druhých

Jeden z frekventovaných pohľadov na morálku spočíva v tom, že morálka je najmä o posudzovaní správania a konania druhých. Typickým príkladom je situácia, v ktorej sa jednotlivec stane svedkom urážlivého správania druhého človeka. Vznikne morálny úsudok vytvorený na základe hodnotenia a posudzovania činu. Tento prístup k morálke sa zakladá na sociálno-psychologickej tradícii vnímania osoby a kauzálnej atribúcie, obhajovaný sociálno-intuicionistickým modelom morálneho rozhodovania (Haidt, 2001). Morálne úsudky sú „hodnotenia (dobré alebo zlé) správania alebo charakteru osoby s ohľadom na preferované vlastnosti vyžadované v danej kultúre“ (Haidt, 2001, s. 817). Sociálna interakcia sa ukazuje ako prvý stret s vyhodnocovaním nejakej udalosti v morálnych termínoch a neskôr rovnaká sociálna interakcia môže pôvodné vyhodnotenie radikálne zmeniť. Morálne úsudky sa zakladajú predovšetkým na morálnych intuíciiach, ktoré sa náhle objavujú vo vedomí bez predchádzajúceho uvedomenia.

Uvedený prístup poskytuje cennú integráciu tradičných štúdií zameraných na morálne úsudky a aktuálnych pokrokov v štúdiu emócií, implicitných procesov a motivovaného poznania v sociálnej psychológii.

Morálne reakcie umožňujú používať termín morálny úsudok v oveľa širšej miere v porovnaní s tým, ako sa daným pojmom bežne operuje v literatúre. Morálne reakcie odzrkadľujú, že emócie sa nachádzajú priamo v strede morálky. Morálne emócie a intuície podľa Haidta (2001) riadia morálne uvažovanie; z tohto hľadiska psychológia morálky radikálne podcenila prvenstvo emócií v morálnych úsudkoch. Pri reakcii na správanie ostatných sa možno málokedy spoľahnúť na premyslené uvážlivé hodnotenie.

1.2.2 Morálna dilema – keď nestačia princípy

Morálnu dilemu možno vymedziť ako mätúcu, nevýhodnú, neprijemnú situáciu, v ktorej sa aktér nutne musí rozhodnúť medzi dvoma alebo viacerými vzájomne sa vylučujúcimi voľbami, ktoré sú, samozrejme, nevyhnutné. Uskutočnená voľba sa stane buď dobrým spôsobom následného konania alebo sa stane prekážkou zlého spôsobu konania. Heidbrink (1997) uvádza, že morálna dilema je tiesnivou situáciou, v ktorej sa jednotlivec musí rozhodovať medzi dvoma alternatívami, pričom obe obsahujú niečo negatívne. Znáмым príkladom je Sofiina voľba (Styron, 1979) a tragické kompromisy (Tetlock et al., 2000), v ktorých žiadna možnosť nie je prijateľná, pretože obe alternatívy si vyžadujú morálne ospravedlnenie. Morálne dilemy, ktoré zaujímajú celé desaťročia (nielen) filozofov, a veľmi populárne morálne hádanky spoliehajú práve na nevyriešené napätie, ktoré je im vlastné.

Kohlberg (1969) svoju teóriu vývinu morálneho uvažovania založil na morálnych dilemách, ktoré postupom času nadobudli štandardizovanú podobu interview (Moral Judgment Interview – Colby, Kohlberg, 1987). Cieľom bolo zistiť, ako vývin kognitívnych funkcií ovplyvňuje morálny úsudok. Hĺbkové analýzy rozhovorov odhalili, že ľudia pri riešení morálnych dilem vedú sofistikované úvahy o morálke, zvažujú výhody a nevýhody, čo odzrkadľuje ich stabilné morálne myslenie v spôsobe, ktorým sa približujú k riešeniu morálnej dilemy. Zatiaľ čo niektorí pri rozhodovaní zohľadňujú strach z trestu či odmietnutia (predkonvenčné štádium), tak iní berú do úvahy spoločenské pravidlá a normy (konvenčné štádium), príp. málopočetná skupina tých, ktorí zvažujú univerzálne princípy a nasledujú ich, i keď sa nachádzajú v príkrom rozpore so spoločenskými normami (postkonvenčné štádium). Napriek evidentným rozdielom v jednotlivých štádiách morálneho uvažovania možno identifikovať jeden spoločný fakt pre všetky fázy – rozhodnutie osôb, zdá sa, je založené na vedomých myšlienkových procesoch, racionálnych úvahách, ktoré sú ľahko artikulovateľné.

Opisovaný model zdôrazňuje ani nie tak konečné rozhodnutie, ku ktorému participant napokon dospel, ako skôr postupnosť jednotlivých krokov, ktorými sa dopracoval k záverečnému riešeniu morálnej dilemy.

Ak by sme chceli porovnať predchádzajúce dva prístupy, pri hodnotení správania druhých jednotlivcov často používa unáhlené, automatické morálne reakcie, zatiaľ čo v dilematických situáciách prejavuje značnú opatrnosť, zdržanlivosť a snaží sa mobilizovať vlastné kognitívne zdroje.

1.2.3 Morálna slabosť – keď zlyháva sebakontrola

Veľmi zmätočne pôsobí skutočnosť, keď človek vykoná niečo, čo nechcel urobiť. Takéto zlyhanie, označované ako slabosť vôle, je dosť bežné. Emócie sú vnímané ako vášne a byť človekom znamená povzniesť sa nad tieto vášne a korigovať ich v záujme vyšších morálnych cieľov. Nedovoliť zlyhať sebakontrola. Úlohou poznania je udržať

vášne v službách rozumu. V minulom storočí Freudov štruktúrally model (1933) vykreslil tieto vášne ako nutkanie id a veril, že primárnou úlohou superega je pomáhať egu tlmiť pudovú energiu nevedomia a vnucovať človeku morálne ciele.

Zdá sa, že každodenný život možno viac ako morálne dilemy vyplňajú výzvy pre sebaovládanie – premôcť hnev a zostať pokojný, nedávať rany pod pás, prekonať zisťné postoje, odmietat' chamtivé ambície atď. Súčasný svet, ktorý charakterizuje plno rôznych lákadiel, si vyžaduje model *homo moralis* úplne diferencovaný od predchádzajúcich koncepcií. Primárny cieľ morálneho života spočíva v tom, aby sa jednotlivec dokázal brániť nástrahám tohto sveta.

Množstvo empirických štúdií zameraných na sebaovládanie môže osvetliť daný prototyp morálnej situácie (napr. Kouchaki, Smith, 2014; Shalvi et al., 2012; Vohs et al., 2008; Muraven et al., 2000 a ďalší). Podľa modelu sebaregulácie schopnosť sebaovládania možno prirovnať k svalu, ktorý po vyvinutí aktivity potrebuje odpočinok, aby sa jeho činnosť opätovne obnovila. Rovnako sebakontrola jednotlivca pochádza zo zdroja, ktorým svojim vyčerpaním znižuje schopnosť človeka ovládať seba samého (Baumeister et al., 1998).

1.2.4 Morálna statočnosť – keď sú emócie v službách rozumu

Posledný príklad morálnej situácie zachytáva prípad, keď má jednotlivec tendenciu okamžite reagovať, konať automaticky, ale keď sa zamyslí, uvedomí si, že jeho reakcia by mala byť v službe vyššieho, vznešenejšieho cieľa. Morálku možno v tomto zmysle najlepšie opísať ako boj medzi rozličnými emóciami, pričom rozhodujúci je rozum. Procesy tohto systému sú oveľa viac kontrolované, zdôvodnené a sú zbavené emócií. Deskripcia morálky je v tomto prípade v súlade so štúdiou Greena et al. (2004), ktorý zdôrazňuje dôležitosť kognitívneho konfliktu a kontroly v morálnom rozhodnutí. Uvádza vzorový príklad, keď je človek nútený usmrtiť vlastné plačúce dieťa, aby zabránil vojakom odhaliť úkryt, v ktorom sa pred nimi skrýva množstvo ľudí a plač dieťaťa ich môže prezradiť. Zistil, že participanti, ktorí pomerne dlhý čas hľadali riešenie danej dilemy, ale nakoniec ponúkli utilitárnu a konzekvencialistickú odpoveď (zabiť plačúce dieťa), preukázali vyššiu aktiváciu mozgových oblastí spojených s mentálnou kontrolou. Zámerne boli volené dilemy, v ktorých konzekvencializmus ako forma utilitarizmu (zachrániť viac životov) stojí priamo v opozícii deontológii (pragmatické zdôvodnenie je irelevantné).² Prínosom je objavenie účasti mentálnej kontroly v morálnej situácii, i keď by bolo chybou uzavrieť, že takýmto spôsobom funguje morálne uvažovanie – neustála kontrola morálnej intuície. Rovnako ako pri vyššie spomenutých morálnych situáciách sa nemožno spoliehať len na tento jediný príklad, aby sa dospelo k exaktnému zobrazeniu *homo moralis*.

2 Deontologická etika je charakterizovaná dôrazom na morálne pravidlá, najčastejšie sa vyjadruje v pojmoch práv a povinností; deontologický morálny úsudok vzniká s ohľadom a v súlade s určitými pravidlami. Kontrastuje s konzekvencialistickým poňatím, ktoré vidí morálnu hodnotu konania v jeho samotných dôsledkoch.

2 ZÁVER

Diskusia o úlohe rozumu a úlohe citu pri morálnom usudzovaní sa vyznačuje dlhou históriou. Namiesto riešenia, akým spôsobom jednotlivci produkujú morálne úsudky, sa štúdia snažila priblížiť chápanie vzťahu rozumu a citu, a to na pozadí štyroch typov morálnych situácií, ktoré v súčasnosti pomerne často predstavujú predmet empirických štúdií. Cieľom nebolo komplexné a široko štrukturované vystihnúť problematiku procesu morálneho úsudku, ale poslúžiť ako adekvátna platforma pre budúce analytické štúdie, prípadne empirické výskumy.

Emotivisti uprednostňujú jeden typ morálnej situácie – morálne reakcie, zatiaľ čo kognitivisty preferujú morálne dilemy. Koncentrovať však svoju pozornosť len na jeden model a nezohľadňovať ďalšie môže viesť k radikálne odlišnému chápaniu vzťahu medzi emóciami a rozumom, a tak, v konečnom dôsledku, i ku skreslenému, mylnému porozumeniu toho, ako funguje morálny úsudok.

Sú emócie nápomocné pri morálnom rozhodovaní, alebo, naopak, prekážkou, viac škodia, ako pomáhajú? Odborníci sa jednoznačne nezhodli na úlohe emócií pri morálnom usudzovaní – niektorí ich považujú za irelevantné, iní za prekážajúce, ďalší ich predstavujú ako elementárny koreň všetkých morálnych rozhodnutí.

Ponúknuť definitívnu odpoveď na otázku, aké miesto zaujímajú emócie v procese morálneho usudzovania, je náročné, akákoľvek snaha odpovedať vyznieva redukcionisticky. Každopádne, úsilie nájsť odpoveď prináša zaujímavé zistenia, a to v oveľa širšej miere, než umožňuje samotná otázka. Tak ako emócie môžu významne pomôcť, keď vedú k rýchlemu odsúdeniu morálnych priestupkov (morálne reakcie), alebo napomáhajú k výraznej orientácii v priebehu diania (morálna dilema), alebo sú osožné pri udržaní sebakontroly (morálna slabosť), alebo sú dokonca v službách dobra (morálna statočnosť), rovnako môžu ublížiť, ak navádzajú k okamžitému odsúdeniu (morálna reakcia), alebo keď zatieňujú schopnosť racionálne uvažovať na základe abstraktných hodnôt (morálna dilema), alebo keď zabraňujú naplňať vyššie ciele (morálna slabosť), alebo keď vedú k naivným morálnym impulzom zabraňujúcim morálne konať (morálna statočnosť).

Je zrejmé, že hranice prezentovaných kategórií sú priepustné a niektoré z podporných dôkazov sú otvorené pre reinterpretáciu. Skôr ako predložiť rigidný teoretický rámec bolo zámerom ponúknuť reflexiu, ktorá nesie v sebe potenciál vyvíjať sa, čím možno nachádzať nové argumenty, ktoré prehodnotia doteraz používané stanoviská. Každopádne možno konštatovať, že brať do úvahy rozličné prístupy a pohľady k štúdiu morálneho úsudku, je najlepšou cestou, ako opísať to, čo predstavuje *homo moralis*.

Napriek rýchlej kumulácii poznatkov poukazujúcich na úlohu emócií pri morálnom usudzovaní stále existuje veľa nezodpovedaných otázok. Ako sa špecifické emócie spájajú so špecifickými morálnymi témami? Ako presne emócie prejavujú svoj zosilňujúci efekt pri nemorálnych rozhodnutiach? Ak emócie „robia morálku nemorálnou“, kde sa nachádzajú hranice tohto javu? Existujú určité oblasti, ktoré jednoducho nemožno

moralizovať bez ohľadu na emocionálny stav jednotlivca? S takýmito a ďalšími podobnými otvorenými otázkami sa vytvára bohatý priestor pre výskumné bádania v tejto prítlačlivej oblasti skúmania.

LITERATÚRA

- Baumeister, R. F., Bratslavsky, E., Muraven, M., & Tice, D. M. (1998). Ego depletion: Is the active self a limited resource? *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 1252-1265.
- Colby, A., & Kohlberg, L. (1987). *The measurement of moral judgment, Vol. I*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Freud, S. (1933). *New introductory lectures in psychoanalysis*. New York: Norton.
- Greene, J. D. et al. (2001). An fMRI investigation of emotional engagement in moral judgment. *Science*, 293, 2105-2108.
- Greene, J. D., Nystrom, L. E., Engell, A. D., Darley, J. M., & Cohen, J. D. (2004). The neural bases of cognitive conflict and control in moral judgment. *Neuron*, 44, 389-400.
- Haidt, J. (2001). The emotional dog and its rational tail: a social intuitionist approach to moral judgment. *Psychological Review*, 108, 814.
- Haidt, J. (2013). Moral psychology for the twenty-first century. *Journal of Moral Education*, 42, 281-297.
- Heekeren, H. R. et al. (2003). An fMRI study of simple ethical decision-making. *Neuroreport*, 14, 1215-1219.
- Heidbrink, H. (1997). *Psychologie morálního vývoje*. Praha: Portál.
- Kahneman, D., & Frederick, S. (2002). Representativeness revisited: Attribute substitution in intuitive judgment. In T. Gilovich, D. Griffin, & D. Kahneman (Eds.), *Heuristics and Biases: The Psychology of Intuitive Judgment* (pp. 49-81). New York: Cambridge University Press.
- Kohlberg, L. (1969). Stage and sequence: The cognitive-developmental approach to socialization. In D. A. Goslin (Ed.), *Handbook of socialization theory and research* (pp. 347-480). Chicago, IL: Rand McNally.
- Kohlberg, L., Levine, C., & Hwer, A. (1983). *Moral stages: A current formulation and a response to critics*. Basel: Karger.
- Kouchaki, M., & Smith, H. I. (2014). The morning morality effect. The influence of time of day on unethical behavior. *Psychological Science*, 25, 95-102.
- Lind, G. (1985). The theory of moral-cognitive judgment: A socio-psychological assessment. In G. Lind, H. A. Hartmann, & R. Wakenhut (Eds.), *Moral development*

- and the social environment. Studies in the philosophy and psychology of moral judgment and education.* (pp. 21-53). Chicago: Precedents Publishing Inc.
- Mazar, N., Amir, O., & Ariely, D. (2008). The dishonesty of honest people: a theory of self-concept maintenance. *Journal of Marketing Research*, 45, 633-644.
- Monin, B., Pizarro, D. A., & Beer, J. S. (2007a). Reason and Emotion in Moral Judgment: Different Prototypes Lead to Different Theories. In K. D. Vohs, R. F. Baumeister, & G. Loewenstein (Eds.), *Do emotions help or hurt decision-making? A hedgefoxian perspective* (pp. 219-244). New York: Russell Sage Foundation.
- Monin, B., Pizarro, D. A., & Beer, J. S. (2007b). Deciding versus reacting: Conceptions of moral judgment and the reason-affect debate. *Review of General Psychology*, 11, 99-111.
- Muraven, M., & Baumeister, R. F. (2000). Self-regulation and depletion of limited resources: Does self-control resemble a muscle? *Psychological Bulletin*, 126, 247-259.
- Piaget, J. (1932). *The moral judgment of the child*. New York: Harcourt, Brace Jovanovich.
- Pizarro, D. A., & Bloom, P. (2003). The intelligence of the moral intuitions: A comment on Haidt (2001). *Psychological Review*, 110, 193-196.
- Shalvi, S., Eldar, O., & Bereby-Meyer, Y. (2012). Honesty requires time (and lack of justifications). *Psychological Science*, 23, 1264-1270.
- Styron, W. (1979). *Sophie's Choice*. New York: Random House, Inc.
- Tetlock, P. E., Kristel, O. V., Elson, S. B., Green, M. C., & Lerner, J. S. (2000). The psychology of the unthinkable: Taboo trade-offs, forbidden base-rates, and heretical counterfactuals. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 853-870.
- Vohs, K. D. et al. (2008). Making choices impairs subsequent self-control: A limited-resource account of decision making, self-regulation, and active initiative. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94, 883-898.

AKO SA PRIPRAVIŤ NA VLASTNÚ STAROBU?

Ivana Pavlicová

Katedra sociálnej práce, Pedagogická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku

ivana.pavlicova@gmail.com

Abstrakt

Cieľom príspevku je priniest' prehľad doterajších výskumov zameraných na problematiku celoživotnej prípravy človeka na vlastnú starobu, a to na psychickej, sociálnej a biologickej úrovni. V teoretickom prehľade poznatkov k danej téme sa príspevok venuje spracovaniu jednotlivých úrovní a foriem prípravy človeka na vlastnú starobu a popisuje tiež jednotlivé vývinové obdobia človeka. Príspevok poukazuje na rozličné možnosti prípravy na starobu, prináša tiež vymedzenie kompetencií psychológa pri riešení jednotlivých problémov súvisiacich so starobou. Tematika prípravy na starobu je momentálne veľmi aktuálna, nakoľko v súčasnej dobe môžeme pozorovať, že priemerný vek obyvateľstva stále rastie. Príspevok môže napomôcť k lepšej orientácii v danej problematike a poukázať na možnosti jej riešenia.

Kľúčové slová: Príprava na starobu. Úrovne prípravy na starobu. Formy prípravy na starobu. Vývinové obdobia človeka.

Abstract

The aim of this contribution is to bring an overview of the researches, which are focused on the issue of lifetime preparation of human for his own old age, namely on the psychological, social and biological level. In the theoretical overview of findings to the topic, the contribution deals with processing of levels and forms of preparation of human for his own old age and also describes developmental periods of human. The contribution refers to various options of preparation of human for old age and brings delimitation of competences of psychologist to solve individual problems related to old age too. Issues of preparation for old age is now very actual, because currently we can observe, that the average age of the population is still increasing. The contribution can help to better orientation in given issue and shows the possibilities of its solution.

Key words: preparation for old age, levels of preparation for old age, forms of preparation for old age, developmental periods of human

1 ÚVOD

Vo všeobecnosti sa uznáva, že starnutie predstavuje komplexný a dynamický proces, zahrňujúci vzájomne prepletené procesy biologického, psychologického a sociálneho starnutia (Sýkorová, 2007).

V súvislosti so starnutím sa neustále vynára otázka, ako by spoločnosť a jednotlivci mohli prispieť k vytvoreniu lepšej staroby. Na túto otázku nie je ľahké nájsť odpoveď práve preto, že ide o konglomerát procesov spomínaných v odseku vyššie. Určite sú však potrebné spoločenské zmeny, ktorých dôsledkom by bola spoločnosť k seniorom ústretovejšia a poskytla by im tým viac príležitostí k osobnému rozvoju (Gruss, 2009). Osobný rozvoj a postoj každého individuálneho človeka je potrebné tiež brať do úvahy, nakoľko v konečnom dôsledku aj tak každý človek starne sám, a musí sa s týmto neodvratným faktom nejakým spôsobom vyrovnáť. Vyrovnávanie sa so starobou sa však v posledných rokoch stalo oveľa komplikovanejším. V súčasnej dobe je totiž starnutie populácie najcharakteristickejším rysom demografického vývinu nielen na Slovensku, ale aj v ďalších rozvinutých krajinách Európy. Tento fakt je príčinou rastu multidisciplinárneho záujmu o problematiku starnutia. Príprava na starnutie a starobu sa aktuálne stáva prostriedkom k ovplyvneniu negatívnych následkov procesu starnúcej populácie (Ráczová, Marhevská, 2013).

2 FENOMÉN STARNUTIA A STAROBY

Pokusov o vymedzenie pojmu „staroba“ nájdeme v literatúre veľa. Napríklad Pacovský (1990) uvádza, že staroba je prirodzenou, poslednou etapou ontogenetického vývinu človeka.

Starobu vymedzuje aj teória práva sociálneho zabezpečenia, definuje ju ako obdobie ľudského života, v ktorom sa postupne degenerujú funkcie ľudského organizmu (Matlák a kol. 2009).

Hrozenková a kol. (2008) hovorí o dvoch významoch, v ktorých možno chápať starobu. Prvý význam vyjadruje čas, ktorý uplynul od vzniku, zrodu objektu, v ktorom nie je automaticky zahrnuté hodnotenie; v druhom význame je staroba chápaná ako záverečná etapa života, u človeka často vymedzovaná ako doba skončenia ekonomickej aktivity do smrti, nazývaná tiež tretím vekom. Toto obdobie nemožno definovať biologickým vekom, pretože individuálne rozdiely fyzického a psychického stavu rovnako starých ľudí sú rozdielne.

Čo sa týka starnutia, v súčasnosti existuje približne 300 teórií tohto fenoménu (Hegyi, Krajčík, 2010). Napríklad podľa Matláka a kol. (2009) je starnutie prirodzeným procesom postupných nepriaznivých zmien v organizme, ktorý významným spôsobom ovplyvňuje pracovnú schopnosť človeka. Hrozenková a kol. (2008) zase starnutie charakterizuje ako obdobie, v ktorom u ľudí nastávajú (rôznou rýchlosťou) postupné zmeny na úrovni molekulárnej až orgánovej, v dôsledku čoho sa znižuje schopnosť adaptácie. Adaptačné mechanizmy sa menia aj kvalitatívne, ubúda rezerva duševných a fyzických síl.

3 VÝVINOVÉ OBDOBIA ŠLOVEKA

Príhoda (1963) uvádza, že nakoľko je život kultúrneho človeka veľmi rozmanitý, pri jeho komplexnej periodizácii je potrebné brať do úvahy biologický rast, sociálne zameranie i psychický odraz celkového vyrovňovania sa so stále sa meniacimi životnými situáciami. V minulosti boli vytvorené teórie, ktoré buď tvrdili, že výlučne prijímanie faktorov prostredia a výchovy je kľúčovým pre vývin ľudského organizmu, alebo naopak, že len rast a vrodene vlastnosti vytvárajú spôsob života na každom stupni. Spomínaný autor však predpokladá, že človek sa v každom vekovom období inak stavia k spoločnosti i k prírode, a že inak prežíva tento svoj pomer. Jeho vnímanie skutočnosti, orientácia v prostredí, motorika i citovosť naberajú v každom uzlovom bode iné štruktúry. Podľa Murphyho (2004) odpoveď na otázku, či ovplyvňuje vývin ľudského organizmu viac dedičnosť alebo prostredie za súčasného stavu vedomostí ľudstva neexistuje odpoveď. Vzhľadom k tomu, že všetci ľudia sú ovplyvnení svojím prostredím ešte predtým, ako sa narodia, nie je možné spoľahlivo určiť podiel dedičnosti na ich osobnosti. Zároveň naše vedomosti o ľudskej genetike, hlavne v oblasti dedičnosti správania, nie sú stále dostatočne hlboké a nezahŕňajú celú šírku problému.

Priebeh ľudského života tvorí súvislý, kontinuálny proces postupného narastania alebo ubúdania a je možné ho znázorniť vzostupnou a zostupnou krivkou. Celý proces je však zložený zo sledu kvalitatívne odlišných vývinových období (Šimíčková, Čížková a kol., 2005). Rôzni autori prinášajú rozličné delenia vývinových období človeka, a to na základe nimi zvoleného kritéria. Napríklad Langmeier a Krejčířová (2006) rozlišujú nasledovných dvanásť vývinových období človeka: prenatálne, novorodenecké, kojenecké, obdobie batoláťa, predškolské, mladší školský vek, starší školský vek, adolescencia, mladá dospelosť, stredná dospelosť, neskorá dospelosť a staroba.

Vychádzajúc z tvrdenia Hrozenskej a kol. (2008), že pozitívne a negatívne vplyvy pôsobiace na priebeh starnutia majú veľký význam najmä v strednom veku, sa v nasledujúcich riadkoch budeme podrobnejšie venovať obdobiu neskorej dospelosti. Prinesieme tiež podrobnejší popis obdobia staroby, ktorá je v tomto príspevku kľúčovým objektom nášho záujmu.

3.1 Obdobie neskorej dospelosti

V období neskorej dospelosti sa mení postoj človeka k vlastnému životu. Starnúci človek splnil väčšinu vývinových úloh a pripravuje sa na ďalšiu životnú fázu. Uvedomuje si, že sa zhoršujú jeho telesné funkcie, dôležitým medzníkom je menopauza u žien a andropauza u mužov. Pomaly sa začínajú meniť aj kognitívne funkcie, zatiaľ však len v oblasti fluidných schopností. Na druhej strane však niektorí starnúci ľudia dosahujú úroveň múdrosti. Emocionálna zrelosť sa prejavuje predovšetkým nárastom ovládania vlastných emócií a schopnosti udržať prijateľné ladenie (Vágnerová, 2007).

Toto obdobie býva väčšinou popisované ako životné obdobie s istými špecifickými charakteristikami. Veľmi často býva označované ako obdobie najzákladnejších kríz, ako tá časť života, ktorá je problémovnejšia nielen v porovnaní s mladým vekom, ale aj so starobou. Do začiatku tejto životnej fázy (najčastejšie medzi 40 – 45 rokom) býva lokalizovaná kríza stredného veku, ktorú popísal už Jung a tiež bola popularizovaná najmä v 70. rokoch minulého storočia, kedy bolo vyrovnávanie sa s ňou považované za nevyhnutné (Langmeier, Krejčířová, 2006). V odbornej literatúre sa však stretávame – aj keď o niečo zriedkavejšie – i s opačným hodnotením, pri ktorom je toto životné obdobie chápané skôr ako „zlaté obdobie“, v ktorom majú po odchode detí z domu ľudia opäť viac voľného času a menej starostí (Langmeier, Krejčířová, 2006).

3.2 Obdobie staroby

Biologický proces starnutia začína v okamihu, keď procesy odbúravania buniek prevážia nad ich výstavbou. Tento okamih prebieha niekoľko rokov pred psychologickým starnutím. Začiatok starnutia v psychologickom zmysle je ťažko presne určiť, pretože aj tu existujú veľké individuálne rozdiely. Byť starý znamená predovšetkým žiť a jednať rutinne, kreativita a iniciatíva je u starých ľudí značne obmedzená (Kern a kol, 2006).

Do istej miery bolo tomu vždy tak, že mladého človeka staroba desila a odpudzovala, ale v dnešnej dobe, v ktorej je preferovaný kult mladosti a krásy, je jeho odpor k starobe mimoriadne silný. V skutočnosti je staroba pre mnohých najšťastnejšou životnou etapou, v ktorej prevažuje radosť a pokoj. Osobnosť človeka dozrieva po celý život a každé životné štádium má svoje vlastné, jedinečné poslanie (Říčan, 2005). Skutočnosť, že starnutie nemusí byť len negatívnym javom potvrdzuje aj Kern a kol. (2006), podľa ktorého dôsledkom väčšej stability danej veľkými životnými skúsenosťami, je starší človek schopný dosiahnuť suverenitu v uvažovaní a vo zvládaní mnohých životných problémov („múdrost' staroby“).

4 PRÍPRAVA NA STAROBU

V spojitosti so štúdiom problematiky prípravy na starobu a odchodu do dôchodku je namiesto otázky, v akom životnom období si ľudia začínajú uvedomovať nutnosť sa určitým spôsobom začať na starobu pripravovať (Svobodová, 2009). Hoci prvé dokázateľné negatívne prejavy starnutia sa vyskytujú u človeka už od 35. roku života, väčšina ľudí začína vnímať prítomnosť „staroby“ až s odchodom do dôchodku (Hrozenská a kol, 2008). Podľa Haškovcovej (2010) je v tejto súvislosti možné prípravu na starobu rozdeliť na dlhodobú, strednodobú a krátkodobú.

Dlhodobá príprava na starobu

Predstavuje prípravu celoživotnú. Mala by byť súčasťou všetkých výchovných a vzdelávacích programov, vrátane tých, ktoré sú určené deťom v útlom veku. Na jej začiatku je možné sa oprieť o pevné citové väzby starých rodičov s ich vnúčatami. Neskôr, v období školských rokov je vhodné v rámci celoživotnej prípravy na starobu posilňovať pozitívny obraz starnutia. Na stredných školách by mal byť popri dôslednej výchove k zodpovednému partnerstvu, manželstvu, či k výchove detí rovnako pestovaný aj trvalý rešpekt voči seniorom. Prirodzeným začiatkom dlhodobej prípravy na starobu môže byť podieľanie sa vnúčat na starostlivosti o starých rodičov v dobe, keď ju potrebujú a v neposlednom rade ním môže byť tiež dôraz na celoživotnú osobnú zodpovednosť za svoj život vo všetkých jeho obdobiach, vrátane toho vo vyššom veku (Haškovcová, 2010). Na potvrdenie významu dlhodobej prípravy na starobu je možné predložiť odporúčanie Hrozenskej a kol.,(2008) v ktorom sa uvádza, že aby bol proces zmeny pracovne aktívneho života na život s prevahou voľného času plynulý a netraumatizujúci, je vhodné s prípravou na starobu začať skôr.

Strednodobá príprava na starobu

Začína v období, keď ľudom zostáva do nástupu na dôchodok približne 10 rokov ekonomicky aktívneho života. Ak nie skôr, tak najneskôr v tomto veku by mal každý človek akceptovať starobu ako zákonitú a neoddeliteľnú súčasť života. V tejto súvislosti by si mal každý zodpovedne položiť otázku, čo bude robiť, ak už nebude môcť robiť to, čo je zatiaľ prioritnou náplňou jeho doterajšieho profesijného života a na základe tohto rozhodnutia urobiť konkrétne kroky k tomu, aby bolo možné jeho vysnívanú profesiu v budúcnosti realizovať (Haškovcová, 2010).

Krátkodobá príprava na starobu

Krátkodobá príprava na starobu sa podľa Haškovcovej (2010) realizuje v období 3-5 rokov pred predpokladaným odchodom do dôchodku. V tomto období je aktuálne riešenie súčasných, už neodkladných vecí priamo súvisiacich so starobou. Medzi neodkladné opatrenia je možné zaradiť napríklad výmenu bytu za menší, pohodlnejší, nachádzajúci sa v blízkosti dospelých detí s tým, že by mal byť lokalizovaný v blízkosti obchodov s tovarom každodennej potreby a pod. (Haškovcová, 2010).

Niektoré spôsoby zdravého starnutia môže ovplyvniť sám senior, k realizácii iných potrebuje priestor, ktorý mu vytvorí spoločnosť. (Haškovcová,2010). Maliňáková (2011) súhlasí s vyššie uvedeným tvrdením Haškovcovej (2010), keď hovorí jednak o celospoločenskej a jednak o vlastnej príprave na starobu.

Celospoločenská príprava na starobu

Celospoločenskú prípravu v súčasnej dobe ovplyvňuje okrem iného podiel starších ľudí v populácii, ktorý má stúpajúcu tendenciu a to nielen v SR ale i vo svete. Táto zložitá situácia prináša pre spoločnosť povinnosť vypracovať také opatrenia, ktoré sa budú dotýkať reformy dôchodkového poistenia, ako aj pracovných príležitostí pre starnúcu pracovnú silu. Vláda by mala zabezpečiť vzdelanie pre seniorov a mala by im tiež poskytnúť adekvátne príležitosti zapojenia do spoločnosti. V dnešnej dobe je navyše potrebné, aby sa spoločnosť zaoberala otázkou postoja starého človeka v rodine, nakoľko viacgeneračných rodín postupne ubúda a prevláda tendencia izolovaného života detí a rodičov. Trend posledných 30. rokov ukazuje tiež ďalší nepriaznivý vývoj, a to že väčšina rodín je neúplná a pri zlyhaní vlastnej nezávislosti odkázaná na pomoc iných. Starí ľudia bývajú väčšinou v starších bytoch, ktoré nie sú bezbariérové, s čím sú spojené mnohé úrazy (Maliňáková, 2011).

Vlastná príprava na starobu

Vlastnú prípravu na starobu rozdeľuje Hegyi (in Maliňáková, 2011) na zdravotnícku, psychologickú a sociálnu prípravu, pričom dodáva, že túto prípravu je vhodné doplniť aj o duchovnú pripravenosť na starobu, ktorá v súčasnosti tvorí neoddeliteľnú súčasť bio – psycho - socio – duchovnej stránky človeka. Do rovnakých troch základných úrovní (zdravotníckej, psychologickéj a sociálnej) rozdeľuje prípravu na starobu v jej globálnom vymedzení aj Hrozenská a kol. (2008).

1. Zdravotnícka úroveň prípravy na starobu

Týka sa predovšetkým biologickej stránky starnutia a spočíva vo včasnom lekárskom vyšetrení, zameranom na včasnú diagnostiku chorôb, na prevenciu a odstraňovanie rizikových faktorov. Zahrňuje aj odporúčania primeranej telesnej aktivity a zdravého stravovania, čiže zdravého životného štýlu (Hrozenská a kol., 2008). Samozrejmom súčasťou zdravotníckej úrovne prípravy by malo byť vyšetrenie zdravotného stavu obyvateľstva v strednom veku so zameraním najmä na okruh kardiovaskulárnych chorôb, včasnú diagnostiku nádorov, chronických ochorení dýchacích orgánov, ochorenie pohybového ústrojenstva a duševné zdravie Hegyi (in Maliňáková, 2011).

Zdravý životný štýl a taktiež aj oblasť zdravých životných podmienok sa popri epidemiológii nákazlivých chorôb v posledných desaťročiach stal predmetom výrazného záujmu v oblasti verejného zdravotníctva. Vďaka tejto skutočnosti získava predmet psychológie zdravia adekvátne spoločenské uznanie. Uznanie dôležitosti tém psychológie zdravia v rámci zdravotníckej politiky, znamená pre psychológov v prvom rade možnosť zaoberať sa v teórii i praxi viac zdravým životným štýlom a zdravými životnými návykmi, ako napríklad zdravým spôsobom výživy, prevenciou proti nehodám a úrazom, pohybovou aktivitou a pod. (Křivohlavý, 2011). Svobodová (2009) označuje životný štýl ako jeden z veľmi dôležitých faktorov ovplyvňujúcich kvalitu

života v starobe a tzv. zdravú dĺžku života, na základe čoho je možné konštatovať, že psychológ môže byť veľmi nápomocný pri príprave na starobu na zdravotníckej úrovni.

2. Psychologická úroveň prípravy na starobu

Vychádza z poznania súvislostí medzi psychickým zdravím a životným prostredím. Sociálne prostredie môže ovplyvniť psychiku prostredníctvom pracovných podmienok, záťaže v rodine, bytových pomerov a ďalších faktorov. K pozitívnemu ovplyvneniu psychických funkcií dochádza neustálou stimuláciou prostredníctvom istých nárokov na človeka v jeho povolání aj v spoločenskom živote. Jednoducho povedané, keď je človek aktívny, neustále rozvíja svoju osobnosť Hegyi (in Maliňáková, 2011). Hrozenková (2008) upozorňuje na fakt, že požiadavky kladené na človeka za účelom vyššie spomínanej stimulácie by mali byť primerané. Dôsledkom používania neprimeraných stratégií riešenia rôznych druhov psychickej záťaže sa objavujú rôzne negatívne vplyvy, ktoré môžu vyplývať aj z izolácie, jednostrannosti, nesprávneho a neprimeraného postoja k starnutiu a úlohe seniora v spoločnosti. Hlavnou úlohou psychológa v rámci prípravy na starobu je teda pripraviť staršieho človeka na zmenu jeho spoločenskej role, životného štýlu a životného programu pri odchode do dôchodku.

K psychologickým aspektom ovplyvňujúcim prípravu a priebeh starnutia môžeme zaradiť postoj ku starnutiu, sebakontrolu a starostlivosť o seba (Ráczová, Marhevská, 2013). Ako uvádza Ráczová, Marhevská (2013), podľa viacerých autorov tieto psychologické fenomény priamo vytvárajú podmienky pre úspešné starnutie (napr. Šolcová, 2011; Wrosch et al., 2006; Baltes, in Gruss, 2007), ktoré úzko súvisia aj s aktívnym starnutím.

Koncept aktívneho starnutia vychádza zo širokého chápania zdravia, v rámci ktorého sú programy a opatrenia na podporu mentálneho zdravia a sociálnych vzťahov rovnako dôležité ako tie, ktoré zlepšujú telesný zdravotný status. Prívlastok aktívne teda nezachytáva len schopnosť byť fyzicky aktívny a participovať na trhu práce, ale zachytáva tiež kontinuitu účasti v sociálnom, ekonomickom, kultúrnom, duchovnom a občianskom živote (Repková, 2012). Aktívne starnutie je dnes považované za výsledok úspešného vývinového procesu, v rámci ktorého spoločnosť očakáva, že jednotlivec preberie väčšiu osobnú zodpovednosť za priebeh vlastného starnutia a stane sa v tomto procese aktívnym činiteľom (Ráczová, Marhevská, 2013).

3. Sociálna úroveň prípravy na starobu

Sociálna úroveň prípravy na starobu znamená prípravu na zmenu sociálneho prostredia v živote človeka po vstupe do dôchodku a po zmenách, ktoré nastanú v procese starnutia Balogová (in Maliňáková, 2011). Znamená teda zabezpečenie zmeny organizácie práce v súlade s vekom, výkonnosťou, vzdelaním a zdravotným stavom pracovníka. Prechod z pracovného pomeru do dôchodku by mal byť plynulý a postupný úpravou pracovnej doby a náplne práce (Hrozenková, 2008). Pomocnú ruku pri plnení

tejto úlohy poskytuje sociálna starostlivosť, ktorá uspokojuje potreby jednotlivcov a skupín tak, že im odbornou pomocou umožňuje, aby sa adaptovali na svoje sociálne prostredie. Poskytovaná je individuálne a nezameriava sa len na zásahy do hmotnej oblasti, ale rieši aj biologickú, psychickú, sociálnu, duchovnú a kultúrnu oblasť. Pomoc pri tejto adaptácii môže teda klientovi poskytnúť aj psychologické poradenstvo. Sociálna starostlivosť je poskytovaná rôznymi formami, ktoré riešia špecifickú oblasť klientovho problému. Formy sociálnej starostlivosti pre seniorov predstavujú sociálne dávky, peňažné príspevky na kompenzáciu (pre ťažko zdravotne postihnutých), sociálne služby. Uvedené formy sociálnej starostlivosti dopĺňajú sociálne opatrenia, formulované právnymi normami. Prispievajú k zmene života ľudí, k ich integrácii do spoločnosti a prispôbeniu sa svojmu okoliu (Draganová a kol. 2006).

4. Duchovná úroveň prípravy na starobu

Spočíva v uspokojovaní duchovných potrieb človeka, pri ktorých ide o hlbšiu a osobnejšiu angažovanosť v zdieľaní životných situácií na najhlbšej úrovni, čo má veľký význam pri zvládaní psychických porúch, záťažových situácií i pre subjektívnu pohodu človeka. Duchovná príprava patrí k základom pozitívneho prechodu do staroby. Napríklad na prekonanie frustrácie z odchodu do dôchodku majú okrem vonkajších podmienok (výška dôchodku a zabezpečenie) vplyv aj vnútorné podmienky, ako je psychika a duchovný stav človeka Hegyi (in Maliňáková, 2011).

5 VÝSKUMY A ŠTÚDIE STARNUTIA A STAROBY

Ako aj príprava na starobu má viacero úrovní, tak aj podstata výskumu starnutia je interdisciplinárna. Dôvodom je fakt, že akékoľvek jednostranné posudzovanie rýchlo vyčerpá svoje možnosti (Gruss, 2009).

5.1 Biologicko – medicínsky orientované výskumy a štúdie starnutia a staroby

Staroba je z biologického hľadiska považovaná za jednu z neskorších fáz ontogenézy jedinca a je dôsledkom involučných a morfológických zmien, ktoré majú u rôznych ľudí rôznu variabilitu (Hrozenská, 2008). Prečo zmeny neprebiehajú u každého jednotlivca rovnakým tempom? Podľa Hrozenskej (2008) sa dá všeobecne dokázať, že na fenotyp staroby, ktorý možno charakterizovať ako súhrn vonkajších znakov a vlastností organizmu, resp. jednotlivca pôsobia nasledujúce faktory:

- uplatňovaný životný štýl (stravovacie návyky, pohybová aktivita)
- prirodzené starnutie (evidentnejšie je v záťažových situáciách - od 4 decénia, v bežných denných situáciách je pozorovateľné od 6 až 7 decénia)
- vplyv prostredia (fyzikálneho aj spoločenského)

- osobnosť človeka (hlavne jeho aktívny či pasívny životný štýl, jeho postoj k životu, starobe, príp. smrti).
- zdravotná anamnéza (prehľad chorôb, ktoré v priebehu života jednotliviec prekonal).

Čo sa týka vplyvu genetiky na proces starnutia, štúdie s dvojčatami dokazujú, že dlhovekosť je geneticky podmienená len z jednej štvrtiny (Christensen a kol. in Gruss, 2009). Tento záver však nie je možné interpretovať tak, že u konkrétneho jedinca sú za jeho dlhovekosť z jednej štvrtiny zodpovedné gény a za zvyšné tri štvrtiny správanie a prostredie, v ktorom žije. Výskumy skôr došli k záveru, že rôzna dĺžka života u všetkých skúmaných dvojčiat sa môže z 25 % vysvetliť rozdielnymi dedičnými vlohami. To v konečnom dôsledku znamená, že dlhovekosť môžeme zdediť len do určitej miery (Gruss, 2009).

Prekvapivým záverom epidemiologických a demografických štúdií prevádzaných počas mnohých storočí je však skutočnosť, že ľudia, ktorí sa dožili mimoriadne vysokého veku, mali veľmi málo spoločného; mali rozdielny pôvod, rôzne životné osudy, iný spôsob života, inú pracovnú záťaž a veľmi rozmanité stravovacie návyky (Gruss, 2009).

5.2 Psychologicky orientované výskumy a štúdie starnutia a staroby

V období staroby sa rôznym spôsobom menia mnohé psychické funkcie. Niektoré z týchto zmien sú podmienené biologicky, iné sú dôsledkom interakcie psychosociálnych vplyvov. Čas trvania, kedy sa zmeny spôsobené starnutím začnú prejavovať, ich dynamika a spôsob, akým na ne starší ľudia reagujú, sú však podobne ako pri biologickom starnutí rozdielne (Vágnerová, 2007).

Z výsledkov výskumnej štúdie Ráczovej a Marhevskej (2013), ktorej cieľom bolo zistiť súvis medzi procesmi starnutia a nasledujúcimi faktormi aktívneho starnutia: sebakontrolou, starostlivosťou o seba a postojmi k starnutiu vyplynulo, že respondenti s pozitívnym postojom k starnutiu vykazovali vyššiu mieru sebakontroly a vyššiu mieru starostlivosti v porovnaní so seniormi s negatívnym postojom k starnutiu. Na základe výsledkov štúdie môžeme tiež konštatovať, že aktívne starnutie je pozitívnym fenoménom, ktorý by mal byť každému jednotlivcovi nápomocný pri vyrovnávaní sa so starobou.

Kuric (2001) sa zaoberal otázkou, čo najviac trápi slovenských seniorov. Zo zozbieraného prehľadu výskumov dospel k záveru, že v období vlastnej staroby riešia veľa problémov, ktoré úzko súvisia s ich súčasným životným postavením. Je to napríklad problém prípravy na dôchodkové obdobie, problém kresťanskej alebo ateistickej životnej orientácie, posudzovanie kladných či záporných povahových a charakterových vlastností u iných ľudí, orientácia v morálnych životných hodnotách a orientácia na ne (Kuric, 2001). Štúdiu, týkajúcu sa tejto problematiky u seniorov prevádzala aj Repková

(2012). Z výsledkov tejto štúdie možno doplniť, že seniori v období vyššieho veku oceňujú predovšetkým čo najdlhšiu sebaobslužnosť pri zabezpečovaní úkonov bežného života a schopnosť uspokojovať svoje potreby, čo umožňuje predovšetkým dobré zdravie a neprítomnosť chronických chorôb. Ďalej vyzdvihujú potrebu necítiť sa sám a nebyť izolovaný, majú teda potrebu mať rodinu, priateľov, či zázemie.

Dôslednejšie a primeranejšie sa podľa Kurica (2001) pripravuje na starobu len menšia časť obyvateľstva, väčšia časť z neho prichádza do spomínaného obdobia nepripravená alebo sa pripravuje nevhodne. A tak sa namiesto pokojnej a vyrovnanej staroby a odpočinku veľmi často dostavuje rozčarovanie, zhoršuje sa ich životná pozícia, prichádza sklamanie, nepochopenie, či pocity krivdy.

Spôsob zvládnutia všetkých zmien spojených so starobou je vždy individuálny. Stretávame sa s rôznou kombináciou reakcií (Žumarová, Balogová, 2009).

5.3 Sociálne orientované výskumy a štúdie starnutia a staroby

Bez aktívneho vzťahu starého človeka k sociálnemu prostrediu, nemôže byť jeho sociálna adaptácia plnohodnotná. Adaptácia starého človeka súvisí s tým, ako zachováva, plní a rozvíja svoju zmenenú funkciu, ako sa zúčastňuje na živote rodiny a spoločnosti, ako udržiava svoje fyzické a duchovné schopnosti na základe uspokojovania vlastných potrieb (Stojáková, Pavelková, 2013)

Žijú starí ľudia v sociálnej izolácii? Niektorí autori pripúšťajú, že starší ľudia môžu rozvíjať intenzívnejšie priateľské kontakty než mladí dospelí (Gallagher in Sýkorová, 2007). Pesimistickejšie závery vyvodzuje zo svojej štúdie Řeháková (in Sýkorová, 2007), ktorá sa opiera o dáta z International Social Survey Program, modulu sociálnej siete, z ktorých vyplýva, že najstarší ľudia sú najizolovanejšou skupinou v spoločnosti. Toto konštatovanie sa však zakladá na porovnávaní kvantitatívnych charakteristík kontaktov, t.j. počtu priateľov a frekvencie stretávania medzi rôznymi vekovými skupinami a kvantitatívna metodológia samozrejme prináša určité sploštenie reality. Aj keď je pravdou, že priateľov s vekom ubúda, nemusí to však nutne znamenať nižšiu intenzitu kontaktov a kvalitu prežívania vzťahov s tými, čo zostali. Citovaný výskum tiež dokladá význam susedstva (Sýkorová, 2007).

Odchod do dôchodku je významný sociálny medzník v živote človeka, jednoznačný signál prechodu človeka do obdobia staroby, v ktorom sa mení jeho sociálny status, v ktorom sa stáva seniorom (Vágnerová, 2007). V súvislosti s odchodom do dôchodku sa zistilo, že ľudia blížiaci sa k dôchodkovému veku začínajú mať obavy a sú zvýšene sebakritickí. Vo väčšine prípadov však ľudia, ktorí prestanú pracovať, hodnotia túto skúsenosť pozitívne (Hrozenská, 2008). V praxi bežného života to však neprebíha vždy hladko. Osobná nespokojnosť (najčastejšie u muža) môže spočívať v tom, že senior nevie, ako po odchode zo zamestnania vyplniť svoj voľný čas. Ideálny proces vstupu do dôchodku by mal smerovať k vytvoreniu podmienok pre postupný vstup do

dôchodku, ktorý by mal vytvorený harmonogram postupného skracovania pracovného času (Homola, Petřková, in Balogová, 2004). Balogová (2004) vo svojej výskumnej štúdii porovnávala kvalitu života skupiny pripravovaných a nepripravovaných seniorov na vstup do dôchodku. Z výskumu vyplynulo, že skupina pripravovaných seniorov na vstup do dôchodku vykazovala vyššiu kvalitu života vo väčšine aspektov ako skupina nepripravovaných seniorov.

Zistenie, že príprava na starobu viedla k zvýšeniu kvality života v seniorskom veku značí, že nielen zaobranie sa touto problematikou, ale aj jej uvedenie do praxe je správne a potrebné.

6 ZÁVER

V minulosti sa otázkam aktívneho starnutia nevenovala takmer žiadna pozornosť. Vyššieho, či vysokého veku v dobrom zdravotnom stave sa nedoživalo mnoho ľudí, čo znamenalo, že nebolo dôležité riešiť podobnú problematiku. Situácia sa ale celkom zmenila. V súčasnosti je dôležité propagovať celoživotný aktívny prístup k životu a zvyšovať informovanosť verejnosti o formách zdravého života v starobe (Holmerová, 2006).

Príspevok môže napomôcť k lepšej orientácii v danej problematike a poukázať na možnosti jej riešenia.

LITERATÚRA

- Balogová, B. (2004). Kvalita života starších ľudí pripravovaných na vstup do dôchodku. In Džuka, J.,(Ed) *Psychologické dimenzie kvality života* (s.168 -178). Prešov: Prešovská univerzita. Citované z <http://www.pulib.sk/elpub/FF/Dzuka3/obsah.pdf>
- Draganová, H. a kol. (2006). *Sociálna starostlivosť*. Martin: Osveta.
- Gruss, P. (Ed). (2009). *Perspektivy stárnutí z pohledu psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Portál.
- Haškovcová, H. (2010). *Fenomén stáří*. Praha: Brain Team.
- Hegyí, L., Krajčík, Š. (2010). *Geriatría*. Bratislava: Herba.
- Holmerová, I. et al. (2006). Aktivní stárnutí. *Česká geriatrická revue*, 3, 163-168.
- Hrozenká a kol. (2008). *Sociálna práca so staršími ľuďmi a jej teoreticko – praktické východiská*. Martin: Vydavateľstvo Osveta.
- Kern, H. et al. (2006). *Přehled psychologie*. Praha: Portál.
- Křivohlavý, J. (2001). *Psychologie zdraví*. Praha: Portál.

- Kuric, J. (2001). *Ontogenetická psychologie*. Brno: Akademické nakladatelství Cerm s.r.o.
- Langmeier, J., Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing.
- Maliňáková, D. (2011). Příprava člověka na starobu. In I. Kamanová, L. Štefáková, L. Juhásová (Eds.), *Inovácie, plánovanie a kvalita sociálnych služieb v komunite* (s. 93-97). Ružomberok : Verbum – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku
- Matlák, J. a kol. (2009). *Právo sociálneho zabezpečenia*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o.
- Murphy, R. F. (2004). *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.
- Pacovský, V. (1990). *O stárnutí a stáří*. Praha: Avicenum, zdravotnické nakladatelství.
- Příhoda, V. (1963). *Ontogeneze lidské psychiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Ráčzová, B., Marhevska, G. (2013). Příprava na starnutie v kontexte sebakontroly a starostlivosti o seba: výsledky výskumu [Elektronická verzia]. *Psychologie a její kontexty (1)*, 37-59.
- Repková, K. (2012, september). Dobrovoľníctvo v kontexte aktívneho starnutia: konceptuálna evolúcia a pretrvávajúce stereotypy. *Rodina a práca 4*. Citované z http://www.ivpr.gov.sk/IVPR/images/IVPR/bulletin/bulletin_4_2012.pdf
- Řičan, P. (2005). *Psychologie: Příručka pro studenty*. Praha: Portál.
- Sýkorová, D. (2007). *Autonomie ve stáří: Kapitoly z gerontosociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.
- Stojáková, M., Pavelková, J. (2013, október, 17). Sociálny rozmer starnutia populácie. *Prohuman*. Citované Marec, 15, 2015 z <http://www.prohuman.sk/socialna-praca/socialny-rozmer-starnutia-populacie>
- Svobodová, K. (2009). Příprava na stáří a odchod do důchodu. In *Reprodukce lidského kapitálu - vzájemné vazby a souvislosti II. ročník* : Sborník z konference konané v rámci projektu 2D06026, financovaného MŠMT v rámci Národního programu výzkumu II 15s. Praha : VŠE v Praze, Nakladatelství Oeconomica
- Šimíčková Čížková J. a kol. (2005). *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci
- Vágnerová, M. (2007). *Vývojová psychologie II.: Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum.
- Žumarová, M., Balogová, B. (2009). *Medzigeneračné mosty*. Svidník: Menta Media.

NAMIESTO ZÁVERU: PRIESKUM MEDZI NAŠIMI ABSOLVENTMI

Juraj Holdoš

Katedra psychológie, Filozofická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku

juraj.holdos@ku.sk

Abstrakt

Získavanie a vyhodnocovanie spätnej väzby od absolventov štúdia pokladáme za dôležitú stratégiu pri zvyšovaní kvality samotného štúdia. Aj z tohto dôvodu sme pristúpili ku krátkemu on-line prieskumu, ktorý bol spojený aj s hodnotením realizovaného stretnutia absolventov ALUMNI (6. 2. 2015). Cieľom daného prieskumu bolo zistiť spokojnosť absolventov so štúdiom, ale tiež zmapovať ich uplatnenie v praxi. S uspokojením môžeme konštatovať, že viac ako 62,5% absolventov ohodnotilo štúdium na Katedre psychológie FF KU v Ružomberku známku 1 (t. j. najlepšie) a 37,5% absolventov mu pridelilo známku 2 (t. z. chválitebné). Tiež je povzbudivé, že viac ako 3/4 opýtaných absolventov sa uplatnilo v psychologickom odbore alebo psychológii príbuznom odbore.

Kľúčové slová: absolventi psychológie, spokojnosť so štúdiom, uplatniteľnosť v praxi

Abstract

Receiving and evaluating the feedback from our graduates is an important strategy to improve the quality of the study at our department. For this reason, we've proceeded to a short online survey, which was also linked with the evaluations of the Meeting of graduates ALUMNI (6. 2. 2015). The aim of the survey was to measure the level of satisfaction of graduates with the study at our department, but also to map their experiences from their work in the position of a psychologist. We are honoured that 62.5% of graduates rated the study at the Department of psychology, Faculty of Arts and Letters, Catholic University in Ružomberok using the best grade (1 = A) and 37.5% of graduates award the study at our department with the second best grade (2 = B). It is also encouraging that more than three quarters of our graduates are working in the field of psychology or in the field related to psychology.

Key words: graduates of psychology graduates, satisfaction with the study, applicability in practice

1 ÚVOD

Kvalita vzdelávania musí byť centrálnou snahou každého odboru ponúkaného univerzitou. Pri odbore psychológia sa stretávame s viacerými, niekedy až protirečivými požiadavkami. Na jednej strane sa vyžaduje, aby absolvent odboru psychológia bol zdatný sociálny vedec, s prenikavým logickým a analytickým myslením, aby mal vysokú mieru abstrakcie a zvládal zložité štatistické postupy. Na druhej strane sa od absolventa žiada

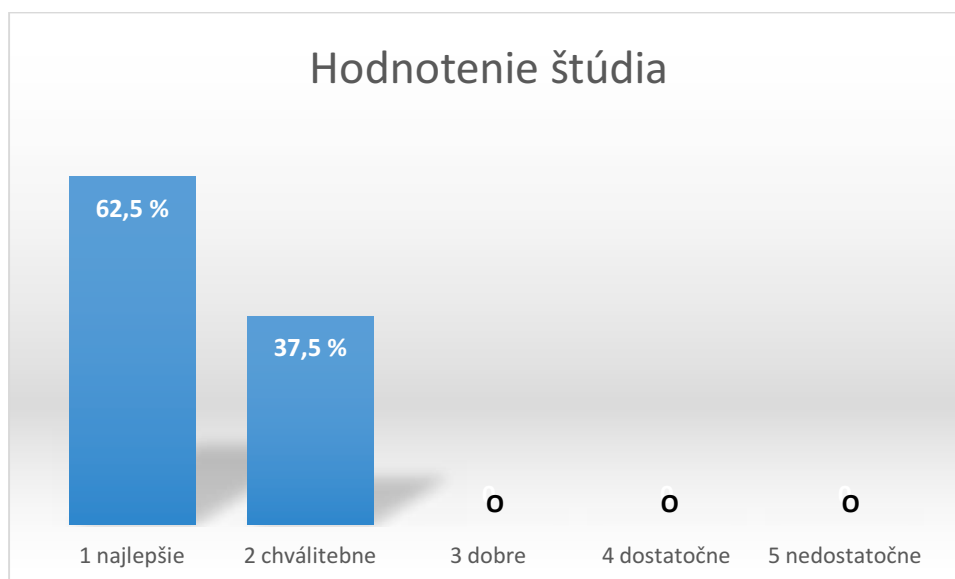
vysoká erudovanosť v praktických skúsenostiach v práci s klientom, vysoká empatia, intuícia a najmä osobnostná zrelosť. Inštitúcie vzdelávajúce v oblasti psychológie majú preto neľahkú úlohu sklbiť tieto požiadavky do jedného výsledného celku, ktorým má byť odborne aj osobnostne zrelý absolvent psychológie. Sme presvedčení, že pri tejto snahe sa nezaobídeme bez informácií od samotných študentov a absolventov. Práve u nich si môžeme overiť, ktoré oblasti pokladajú za naozaj dôležité a efektívne pre uplatnenie v praxi a v ktorých oblastiach treba ešte niečo zmeniť, doladiť. Z tohto dôvodu sme sa rozhodli vypýtať si spätnú väzbu od našich absolventov bakalárskeho aj magisterského štúdia psychológie a v tomto článku získané informácie predstaviť.

2 CIEĽ

V rámci stretnutia ALUMNI bol uskutočnený prieskum medzi našimi absolventmi. Zisťovali sme úroveň spokojnosti našich bývalých študentov so štúdiom psychológie na Filozofickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku. Zároveň sme sledovali uplatnenie našich absolventov v praxi. On-line dotazník pozostával z položiek s možnosťou voľby, ale tiež z otvorených otázok. Prieskumu sa zúčastnili absolventi bakalárskeho i magisterského štúdia v pomere 50:50 z rokov 2011 až 2014. Vekový priemer participantov bol 26,7 (SD = 4,46).

3 VÝSLEDKY

Na otázku „*Ako spätne hodnotíte štúdium u nás?*“ bolo priemerné hodnotenie 1,28 (SD = 0,46). Znamka 1 znamenala najlepšie hodnotenie a známka 5 najhoršie hodnotenie. Viac ako polovica (62,5%) absolventov hodnotila svoje štúdium známkou 1 (najlepšie). Približne tretina (37,5%) absolventov pridelila známku 2 (chválitebné). Znamky 3 a 4 alebo 5 sa v prieskume nevyskytli. Hodnotenie štúdia je prezentované aj v grafe číslo 1.

Graf č. 1 Hodnotenie štúdia

V otvorenej otázke „*Čo spätne považujete za najväčší prínos štúdia u nás?*“ sme obsahovou analýzou identifikovali nasledovné témy:

- Najviac si študenti cenia rodinnú atmosféru na katedre, pocit prijatia, ľudský a osobný prístup a úctu.
- V druhej skupine odpovedí si absolventi cenia množstvo zážitkových predmetov, úzke spojenie s praxou a množstvo využiteľných poznatkov.
- Tretou skupinou častou vyskytujúcich sa odpovedí bola oblasť osobnostného rozvoja pri štúdiu na našej katedre. Študenti si cenia, že výučba nebola zameraná len na výkonovú oblasť, ale aj oblasť osobnostného rastu.
- Štvrtou oblasťou, ktorú si naši absolventi výrazne cenia, je odbornosť a praktické skúsenosti pedagógov Katedry psychológie FF KU v Ružomberku.
- Piatym oceňovaným prínosom bolo priestorové vybavenie katedry. A to nielen priestory celej fakulty, ale najmä psychologické laboratórium a jeho vybavenie.
- Ako ďalšie pozitíva uvádzali absolventi malý počet študentov a s tým súvisiaci častejší osobný kontakt, ďalej inovatívnosť a kreatívnosť pri výučbe.
- Zaujímavou a pre nás cennou odpoveďou bolo stotožnenie sa s rolou psychológa počas štúdia na našej katedre.

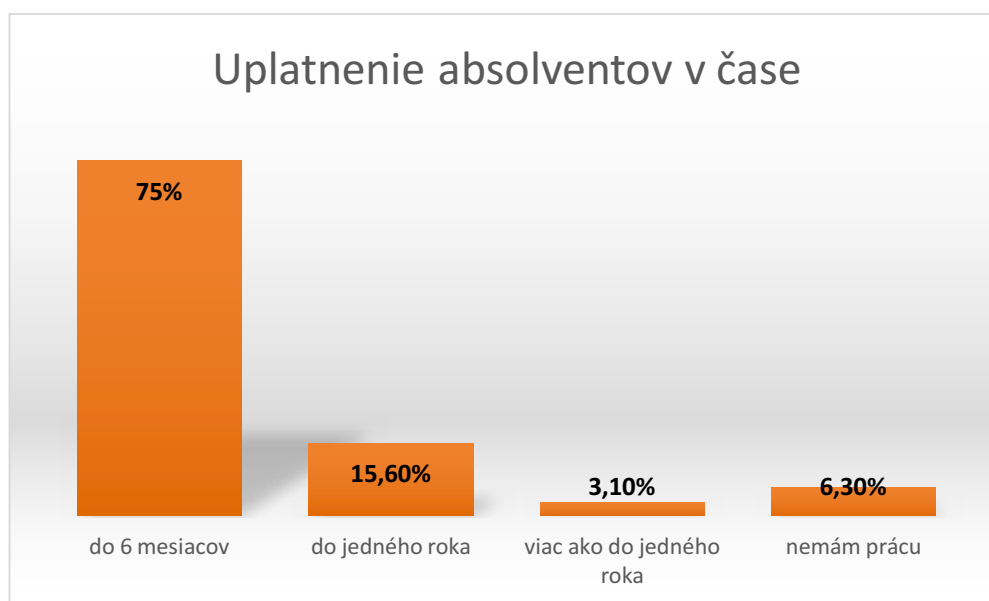
Absolventov sme sa spýtali aj „*Čo spätne považujete za najväčšiu slabinu štúdia u nás?*“ Odpovede by sme mohli zaradiť podľa obsahu do viacerých kategórií:

- Najčastejšie sa vyskytovala téma nemožnosti pokračovať v štúdiu u absolventov prvého stupňa, z čias, keď nebol ešte akreditovaný druhý – magisterský stupeň štúdia psychológie.

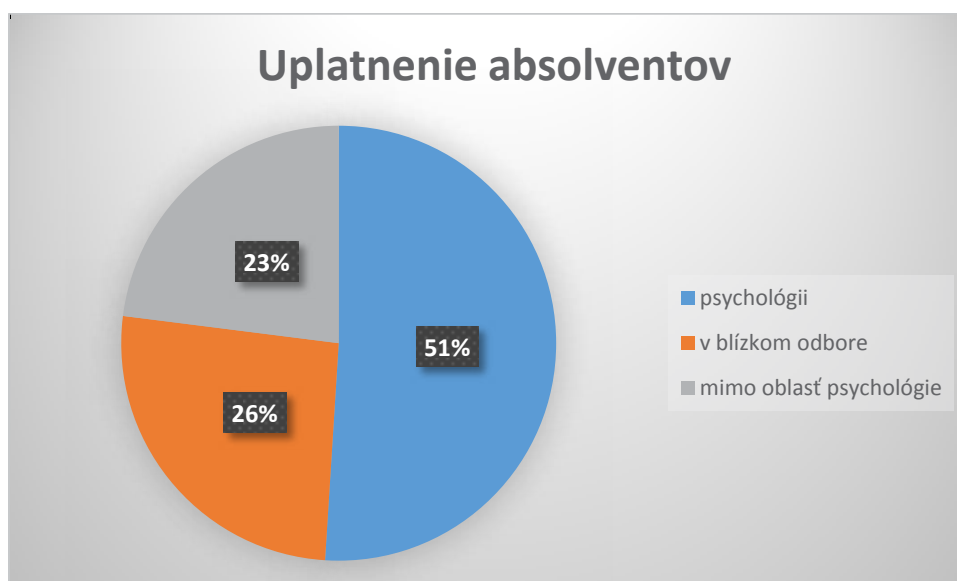
- Druhou najčastejšie sa vyskytujúcou témou bol negatívny mediálny obraz Katolíckej univerzity ako celku, i keď, ako samotní absolventi dodávali, je často nezaslúžený.
- Treťou témou vyskytujúcou sa v odpovediach bolo málo voliteľných predmetov, s čím súvisí skromnejšie personálne zastúpenie katedry oproti veľkým a etablovaným katedrám psychológie na Slovensku.
- Objavila sa aj téma nespokojnosti s tým, že prvé ročníky boli „skúšobnými králikmi“, na ktorých si katedra doladzovala študijný program.

Našich absolventov sme sa pýtali aj na uplatnenie po ukončení štúdia. Tri štvrtiny absolventov (75%) si našlo prácu do 6 mesiacov. Jedna štvrtina (25%) si našla prácu do jedného roka. Iba dvaja absolventi prácu ešte nemajú. Informácie sú prezentované aj v grafe č. 2.

Graf č. 2 Časové uplatnenie absolventov

Väčšina z našich bývalých študentov (77,4%) si našla prácu v odbore psychológie alebo v príbuznom odbore. Iba 22,6% si našlo uplatnenie mimo odbor. Oblasť, v ktorej sa absolventi uplatnili, je prezentovaná v grafe č. 3.

Graf č. 3 Uplatnenie absolventov psychológie

V oblasti psychológie sa uplatnili predovšetkým v poradenstve a diagnostike, ďalej v personalistike, klinickej psychológii a psychoterapii i v akademickej sfére. A to najmä v školstve, štátnej správe, firemnom prostredí a v zdravotníctve.

Účastníkov stretnutia ALUMNI sme vyzvali, aby poslali odkaz svojim terajším a budúcim kolegom a študentom Katedry psychológie FF KU v Ružomberku.

Pri rozhodovaní sa a podávaní prihlášok na VŠ som si podal len jednu. Dodnes to považujem za jedno z najlepších rozhodnutí v mojom živote – bez prehánania. (absolvent Bc. štúdia, 27 rokov)

Veľmi dobrá a kvalitná príprava študentov pre ďalšie vzdelávanie, ale aj pre prax, kvalitní vyučujúci, dobré vzťahy, príjemné prostredie, získanie veľkého množstva praktických skúseností! (absolventka Bc. štúdia, 25 rokov)

Štúdium na katedre psychológie prináša benefity, ktoré nie sú poskytované na inej vysokej škole (spôsob výučby). Študenti psychológie na FF KU sú vedení k samostatnosti a sebadôvere presadiť sa aj napriek možným prekážkam. (absolventka Bc. štúdia, 26 rokov)

Máte sa na čo tešiť! Pre mňa bolo štúdium psychológie v RK veľmi vzácnou životnou etapou. (absolventka Bc. štúdia, 23 rokov)

Ak máte záujem o štúdium psychológie a chcete sa v budúcnosti zamestnať v tomto odbore, potom je psychológia na FF KU v RK pre vás tou správnou voľbou. Budete vzdelávaní a vedení k práci psychológa, ktorý pomáha ľuďom. Na katedre sa stretnete s ľudským prístupom a vyučujúci vás budú brať ako svojich budúcich kolegov. (absolventka Bc. štúdia, 24 rokov)

Je to skvelá voľba, skvelá katedra, budete sa tam cítiť ako doma, veľa vám to dá a nebudete to ľutovať. (absolventka Bc. štúdia, 26 rokov)

Ak máte cieľ pracovať v oblasti psychológie, nech sa páči, vrelo a úprimne odporúčam. (absolventka Mgr. štúdia, 28 rokov)

Nepočúvajte rôzne odrádzajúce správy a zažite štúdium na vlastnej koži, získate obrovský základ do života, ľudský prístup a veľa užitočných informácií. (absolventka Bc. štúdia, 26 rokov)

Určite získate mnoho pozitívnych skúseností, vysokú odbornosť a príjemný prístup, preto by ste nad štúdiom na FF KU nemali váhať. (absolventka Mgr. štúdia, 25 rokov)

Katedru psychológie FF KU odporúčam pre všetkých záujemcov o štúdium psychológie. Oceňujem najmä ľudský prístup vyučujúcich, ich spôsob komunikácie so študentmi a umenie viesť hodiny kreatívne a interaktívne. Počas štúdia má človek mnoho príležitostí spoznať lepšie aj samého seba, čo je pre budúcu prácu psychológa veľmi potrebné. Obsahová náplň jednotlivých predmetov je príťažlivá a taktiež forma, akou je vyučovanie realizované, vás donúti psychológiu si jednoducho zamilovať – tak, ako sa to stalo na tejto katedre aj mne a za čo som veľmi vďačná. (absolventka Bc. štúdia, 26 rokov)

Najlepšou katedrou psychológie na Slovensku je práve katedra psychológie v Ružomberku. FF KU v hodnotení ARRA je dlhodobo hodnotená ako jedna z najlepších na Slovensku. Môžete očakávať láskavý prístup so záujmom o študenta, výborné podmienky pre štúdium, odbornosť a veľmi dobrých ľudí, ktorí vyučujú práve na tejto katedre. (absolventka Bc. štúdia, 46 rokov)

Ak sa chcete učiť o psychológii, choďte kdekoľvek, ak sa chcete rozvíjať a zažiť samého seba v kontexte psychologických vied, choďte do RK. (absolvent Bc. štúdia, 29 rokov)

Opäť by som si vybrala KU na štúdium psychológie. Treba sa hlavne učiť, pretože nielen kvantita teórie (množstvo predmetov), ale aj kvalita je potrebná – viem využiť naučené v praxi? Áno, pretože na seminároch alebo prednáškach sme si skúšali, či to vieme.

Ľudia, ktorí odišli zo psychológie KU na inú VŠ, kde tiež študovali psychológiu, si túto zmenu výrazne nepochvaľovali, často práve naopak.

Pozerajte si, čo všetko musíte splniť, aby ste sa niekam dostali, keď doštudujete, a keď vám to niekto povie, verte, že to dokázete. (absolventka Mgr. štúdia, 24 rokov)

Štúdium na FF KU je super, dobré vybavenie a skvelý prístup pedagógov. Vrátila by som sa tam kedykoľvek a mám na svoje štúdium Bc. i Mgr. najlepšie spomienky. (absolventka Mgr. štúdia, 28 rokov)

Ak vás zoberú, budete sa tu cítiť vítaní, spoznáte zväčša srdečných ľudí a učiteľov, ktorí vás budú brať ako nádejných kolegov. Navyše univerzita má krásnu a modernú knižnicu, kde budete radi tráviť svoj študijný čas. (absolvent Bc. štúdia, 25 rokov)

Veľa sa pýtajte a zapájajte do všetkého, FF KU, čo sa týka „psycho“, ponúka neskutočne veľa možností, tak sa nebojte ich využiť. (absolvent Bc. štúdia, 27 rokov)

Kládla by som dôraz na osobnostný rast a praktické precvičovanie teórie (počas štúdia som mala možnosť naučiť sa, resp. rozvinúť kompetenciu vyjadrovať svoje názory a pokojne počúvať názory druhých, podávať druhým spätnú väzbu, zamýšľať sa nad morálnymi dilemami, aplikovať PCA vo vzťahoch, pracovať na programe vlastnej zmeny atď.). (absolventka Mgr. štúdia, 26 rokov)

Odbor psychológia na FF KU je známy ťažkými prijímacími pohovormi, tak sa učte, neváhajte, pretože to stojí za to dostať sa naň. (absolventka Mgr. štúdia, 26 rokov)

Určite sa rozhodni pre túto fakultu, túto katedru. Obohatí ťa o vedomosti, ale hlavne spraví z teba správneho, uvedomelého, zrelého, zodpovedného a rozumného človeka, pretože takíto tam učia a budú ťa viesť tým správnym smerom. (absolvent Bc. štúdia, 27 rokov)

4 BODKA

Psychológia na Filozofickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku prešla zatiaľ krátku cestu. Aj za tých pár rokov existencie však ovplyvnila osudy mnohých našich absolventov. Na základe prieskumu, ktorý sme medzi absolventami realizovali, môžeme povedať, že tento vplyv bol pozitívny. Bývalí študenti si okrem odbornej prípravy vážia aj osobný a ľudský prístup pedagógov katedry, ale tiež fakulty a univerzity. Vzhľadom na odbornú-osobnú vybavenie sa dokážu úspešne uplatniť na trhu práce a pomáhajú budovať dobré meno našej katedry. Spolu s kolegami na katedre sme presvedčení, že na našich absolventov môžeme byť právom hrdí.

ALUMNI

VERBUM

vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku